

พระเจ้าแผ่นดิน

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961132037

พระเจ้าแผ่นดิน

สารบัญ

3

คำนำ

25

พระเจ้าแผ่นดิน

53

พระมหากษัตริย์กับประชาชน

77

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับการพัฒนา

103

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับการเมืองไทย

123

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับเศรษฐกิจไทย

143

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และสังคมเมือง

คำนำ

ในวโรกาสมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบ ในปีพุทธศักราช 2542 คณะอนุกรรมการฝ่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 ได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “พระเจ้าแผ่นดิน” เพื่อเฉลิมพระเกียรติและเผยแพร่พระเกียรติคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาลที่ทรงมีต่อพสกนิกรของพระองค์ ในการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่พสกนิกรด้วยน้ำพระราชหฤทัยที่ทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้าปกกระหม่อมพสกนิกรไทยทั่วทั้งแผ่นดินตลอดมา

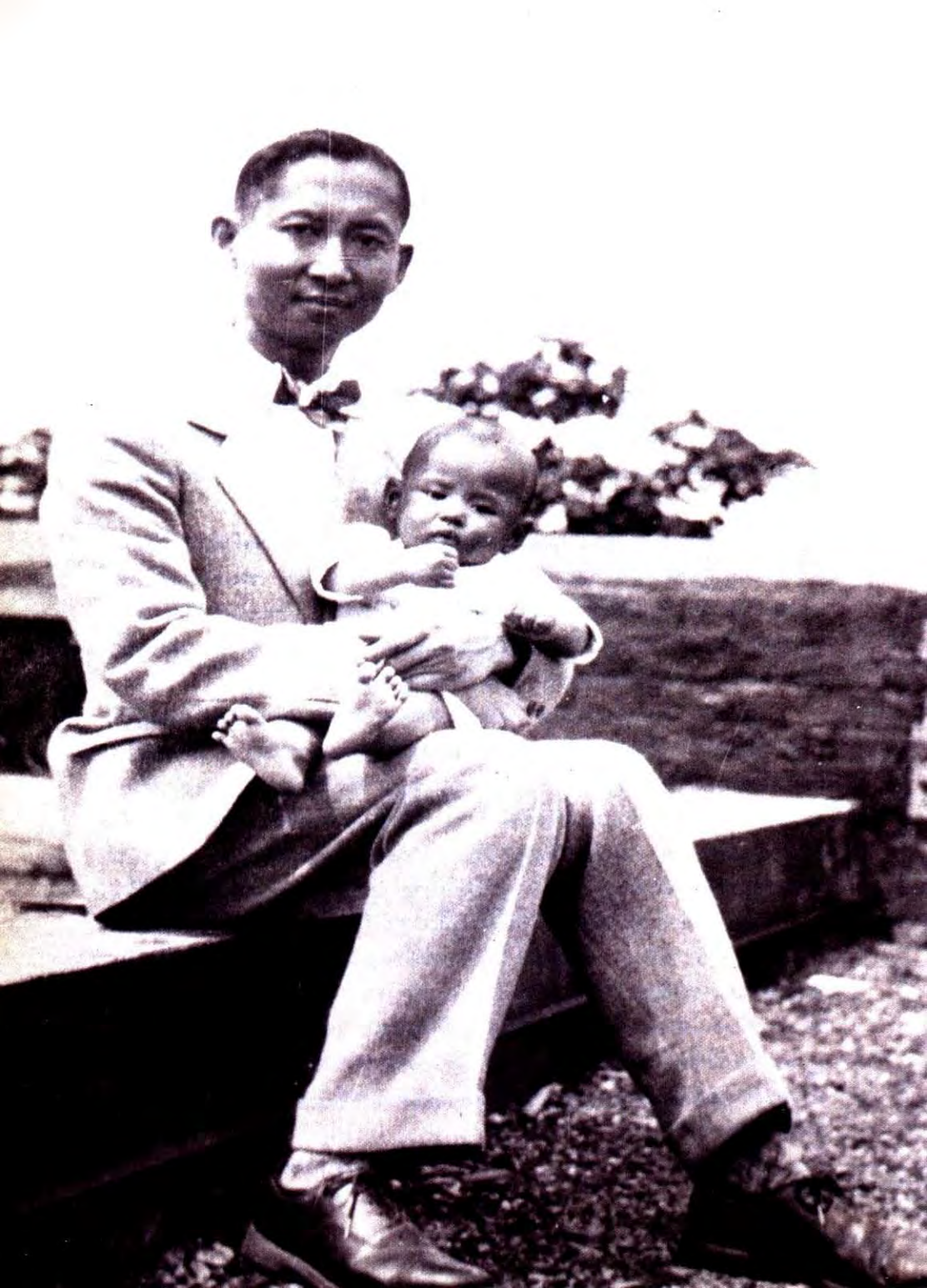
การใช้ชื่อนี้ว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” นั้น ได้พิจารณาจากคำศัพท์ที่ใช้แทนองค์พระมหากษัตริย์ 5 ลักษณะ คือ พระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดิน ธรรมราชา เจ้าชีวิต และพระมหากษัตริย์ คำว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” นั้นมีความหมายโดยรวมว่า มีพระราชภาระหน้าที่ทรงทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่แผ่นดิน ประเทศชาติ และประชาชนตรงกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง

หนังสือ “พระเจ้าแผ่นดิน” ได้ประมวลพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้มากมาย ทั้งด้านการพัฒนาประเทศ ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนไทย และให้เห็นภาพชัดเจนถึงพระราชกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อประเทศไทย นอกจากนี้ยังเป็นข้อมูลสำหรับศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ พสกนิกรชาวไทยควรสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้

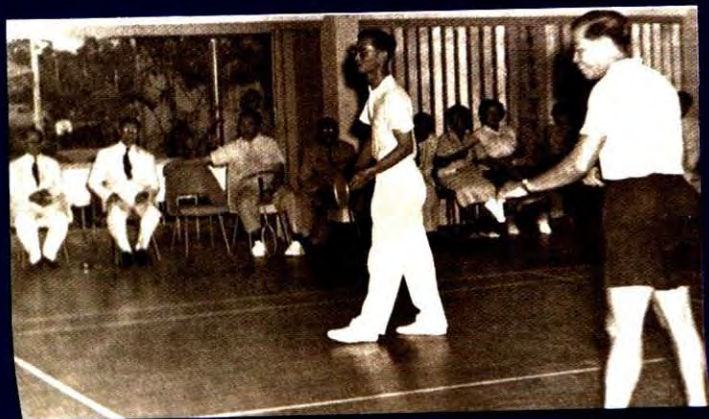
คณะอนุกรรมการฝ่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และขอพระราชทานถวายพระพรชัยมงคล จงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ทรงเป็นมิ่งขวัญแห่งอาณาประชาราษฎร์สืบไปตลอดกาลนิรันดร์

กรมประชาสัมพันธ์

ธันวาคม 2542

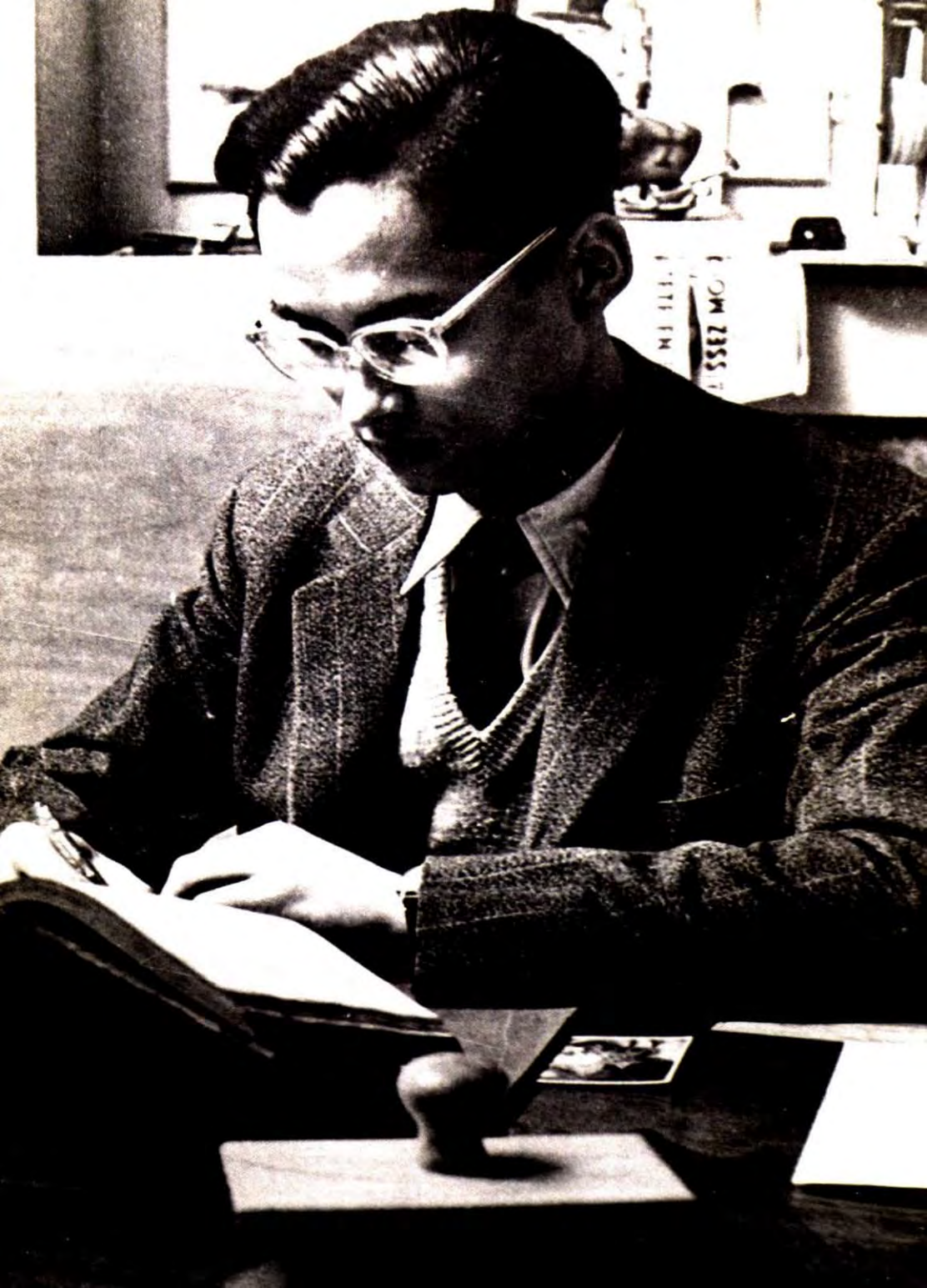

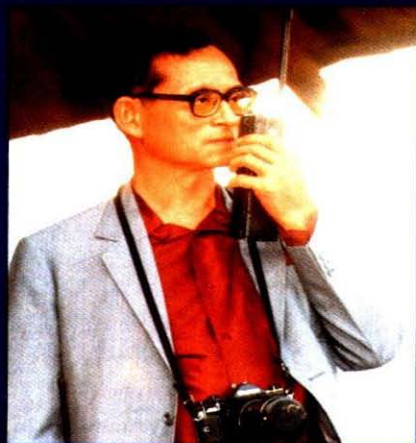

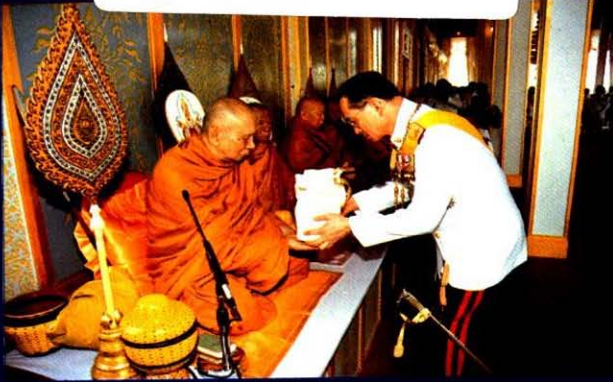

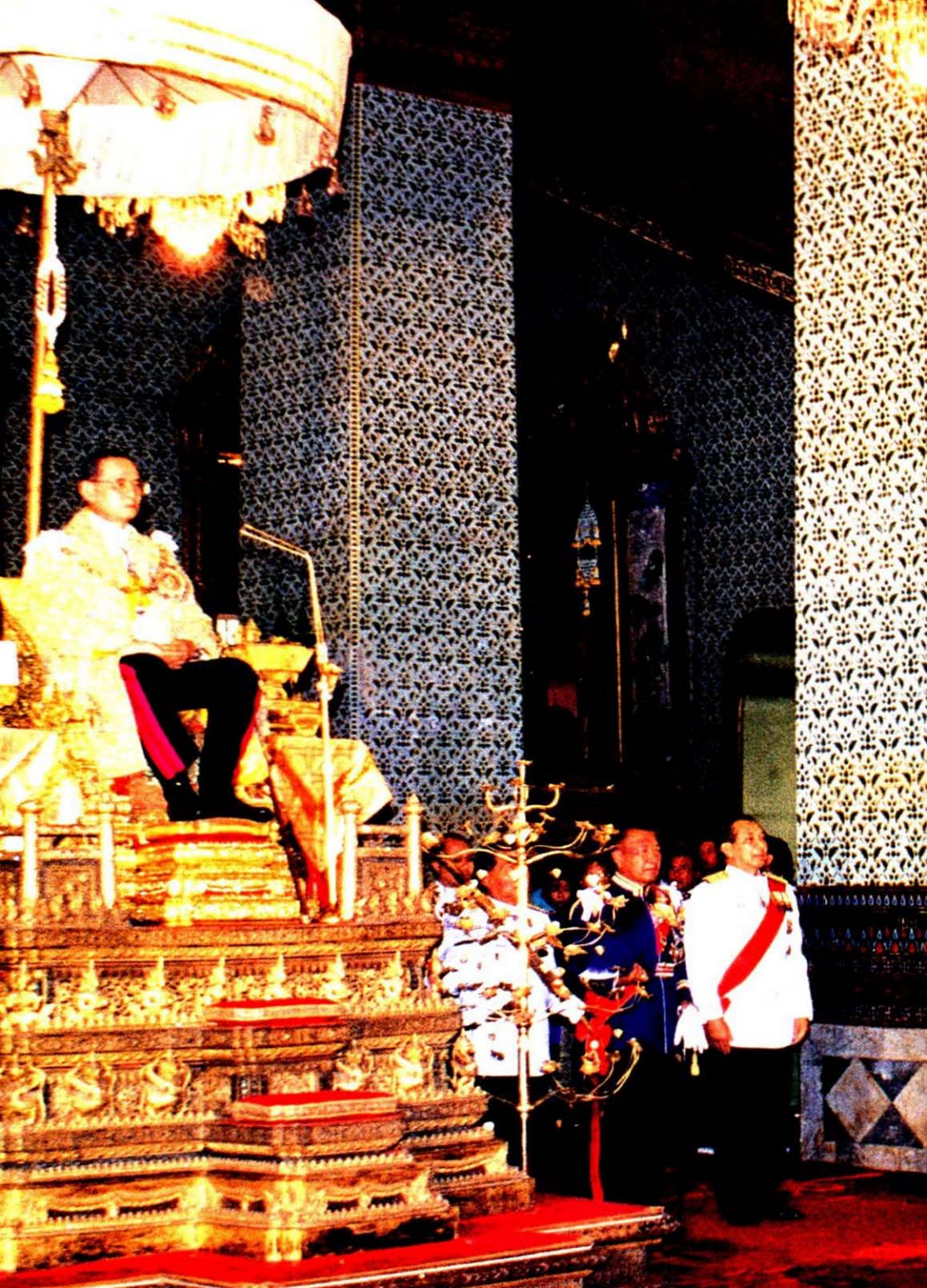

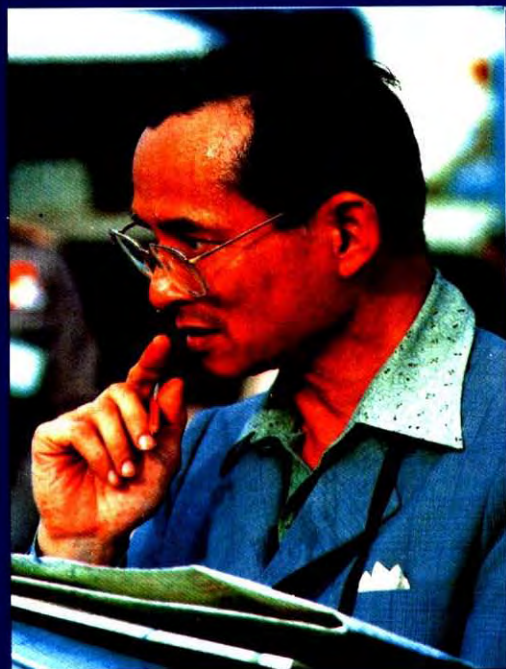

1

พระเจ้าแผ่นดิน

1

พระเจ้าแผ่นดิน

สุวิมล ผิงประเสริฐ เรียบเรียง

บทนำ

ในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542 ซึ่งห่างไปเพียง 26 วัน ผู้คนทั้งโลกก็จะก้าวเข้าสู่ ค.ศ. 2000 ในวันนั้นคนไทย 60 ล้านคนก็ได้พร้อมใจกันแสดงความจงรักภักดี ความปิติยินดีต่อการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่รักและเทิดทูนสูงสุด ทรงเจริญพระชนมพรรษา 72 พรรษา ยิ่งกว่านั้นสำหรับคนไทยแล้ว วาระเช่นนี้เป็นยิ่งกว่าการเฉลิมฉลอง ด้วยเป็นความปิติที่ระคนความอุ่นใจ ความรู้สึกมั่นคง เมื่อได้สำนึกว่าแผ่นดินไทยโชคดีที่มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นที่พึ่ง เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของปวงชนชาวไทยมาจนถึงทุกวันนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จขึ้นครองราชย์ในพ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2542 นับเป็นเวลากว่า 53 ปี พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เสวยราชสมบัติยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทยมากกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมอัยกาธิราชของพระองค์ ซึ่งครองราชย์นาน 42 ปี และยังถือว่ายาวนานที่สุดในบรรดาประเทศที่ปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์ทั้งหมด 29 ประเทศในโลก

แม้ความเข้าใจของโลกที่มีต่อการปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์ในปัจจุบันจะค่อนข้างจำกัดอยู่ในสังคมของ 29 ประเทศในโลกก็ตาม เรื่องราวความเป็นไปของสถาบันกษัตริย์ในประเทศไทย หรืออีกนัยหนึ่ง เรื่องราวอันเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ของประเทศไทยก็ได้เป็นที่ประจักษ์ ชื่นชมจากคนทั่วโลก รวมทั้งผู้นำของประเทศมหาอำนาจ เช่น ประธานาธิบดีบิล คลินตัน ได้กล่าวสุนทรพจน์ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี แสดงความชื่นชมพระอัจฉริยภาพในความเป็นผู้นำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงทำให้ประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองในเวทีโลก ทรงปกป้องประเทศไทยจากวิกฤตทางการเมือง ทรงทำให้บรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตยเบ่งบาน พระอุตสาหกรรมอันไม่ย่อท้อของพระองค์และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในการพัฒนาเพื่อนำความเจริญไปสู่ชนบท เป็นแบบอย่างอันดีของผู้นำในโลกนี้

และในวาระเดียวกันนั้น สมเด็จพระราชินีนาถอลิซาเบธที่ 2 แห่งสหราชอาณาจักรได้มีพระราชดำรัสว่า ทรงรู้สึกยินดีที่ได้มาเยือนประเทศไทยในปีปฏิญญาภิเษกและทรงตระหนักถึงการเทิดทูน และความจงรักภักดีที่พลกนิกรไทยมีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ที่ทรงครองราชย์ยาวนานที่สุดในโลก...²

ในเวลาเดียวกันสื่อมวลชนต่างประเทศก็มักหยิบยกเรื่องราวของพระองค์ขึ้นมาเป็นประเด็นข่าวอันน่าสนใจอยู่เป็นระยะๆ ดังเช่นนิตยสารไทม์ และเอเชีย วีค ได้อัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ขึ้นเป็นปก พร้อมกับตีพิมพ์บทความกล่าวถึงการที่ประเทศไทยเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“It is probably safe to say that no monarch in the world is as popular as King Bhumibol. Or so revered. Or so present. His portrait hangs in virtually every home and office in the land, a kind of benevolent father watching over his children. Every night all TV channels run footage of royal family members attending official functions. Some, such as visits by foreign heads of state, are clearly significant; others would make little television sense anywhere else. But, as former premier Anand Panyarachun says, over the years the King has earned the admiration of his people in a manner that cannot be fully comprehended by foreigners.”³

นอกจากนี้บทความในหนังสือพิมพ์ลอส แองเจลิส ไทมส์ เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ได้กล่าวถึงประเทศไทยว่าในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2540 มีเหตุการณ์ค่อนข้างยุ่งในการเปลี่ยนรัฐบาลในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเข้ารับการรักษาพระวรกายที่โรงพยาบาล โดยตั้งข้อสังเกตจากเหตุการณ์ว่า ความห่วงกังวลในพระสุขภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสร้างความวิตก หวั่นไหวให้คนไทยอย่างหนักมากกว่าปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่รุนแรงอยู่ในขณะนั้น และพระโอสถยนานาเดียวที่จะทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหายจาก พระอาการประชวรโดยเร็ว นั่นคือ ความสงบสุขของบ้านเมือง ซึ่งนักการเมืองก็ สนองตอบโดยได้ตกลงยุติปัญหากันอย่างเร็วที่สุด⁴

“It would be difficult to imagine such an antidote working in Britain or other countries where monarchies are under siege, but for more than five decades, whenever national nerves are jangled, Thais have turned for comfort and reassurance to their beloved American-born king.

Though little celebrated outside Thailand, Bhumibol, a trim and youthful-looking man of 70, has been elevated to near-deity status by both rich and poor Thais.”

ทั้งหมดที่ประมวลมาข้างต้นนั้นทำให้เกิดเป็นคำถามว่า สถาบันกษัตริย์ มีความสำคัญเพียงใด และอย่างไรต่อการดำรงอยู่ของประเทศไทย ที่สามารถครอง ความเป็นเอกราชมาได้ยาวนานกว่า 700 ปี

ในฐานะที่สถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันหลักสถาบันเดียวที่ปกครองประเทศไทย หล่อหลอมความเป็นไทยมาอย่างต่อเนื่องยาวนานที่สุด ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญใน พ.ศ. 2475 ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในปัจจุบันจึงควรมองหรือศึกษาสถาบันกษัตริย์ในลักษณะเป็น 2 มิติ คือ ในแง่บุคคล และในแง่สถาบัน กล่าวคือในมิติหนึ่งเป็นการศึกษาสถาบันกษัตริย์ในลักษณะภาพรวม ถึงแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะและบทบาท หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในแต่ละยุคนับตั้งแต่ยุคสุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ ด้วยแต่ละยุคจะมีแนวคิดเรื่องคุณลักษณะและภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์แตกต่างกันไป

ส่วนอีกมิติหนึ่งเป็นการให้น้ำหนักความสำคัญที่องค์พระมหากษัตริย์ในแง่การวิเคราะห์ถึงพระราชอำนาจ พระราชจริยวัตร อันเป็นลักษณะเฉพาะของพระเจ้าแผ่นดินแต่ละพระองค์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระราชกรณียกิจของแต่ละพระองค์ที่มีผลต่อความเป็นสถาบันกษัตริย์ ในยามบ้านเมืองสงบสุข แง่มุมทั้ง 2 มิติของสถาบันกษัตริย์ตามที่กล่าวมาข้างต้นก็จะเป็นมิติที่เสริมซ้อนกันอยู่อย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ การดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติของพระมหากษัตริย์นอกจากต้องประกอบด้วยบุญญาบารมี และพระปรีชาสามารถเฉพาะองค์แล้วยังต้องมีพระราชอำนาจตามจารีตประเพณีของสถาบันกษัตริย์เป็นพลังหนุนอยู่เบื้องหลังด้วย

อย่างไรก็ตามในยามที่บ้านเมืองระส่ำระสาย เกิดภาวะวิกฤตจากปัญหาการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ หรือภัยสงคราม การประกอบพระราชกรณียกิจ และพระปรีชาสามารถเฉพาะของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์จะปรากฏเด่นชัดแยกออกจากอำนาจบารมีตามนิยามของสถาบันกษัตริย์ และพระปรีชาสามารถเฉพาะของแต่ละพระองค์นั่นเอง ที่จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการแก้วิกฤตของบ้านเมือง เป็นตัวกำหนดความเป็นไปของประเทศ และกลับมาเป็นเครื่องค้ำจุนความคงอยู่ของสถาบันด้วยซ้ำไป

ตัวอย่างในเรื่องพระปรีชาสามารถเฉพาะองค์ของพระมหากษัตริย์แม้บางยุค จะมีความจำกัดในเรื่องข้อมูล แต่เราก็ยังพอค้นได้จากประวัติศาสตร์ เช่น ใน สมัยสุโขทัยก็เป็นที่ทราบกันจากศิลาจารึกว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็น นักปกครองที่ชาญฉลาด และทรงประดิษฐ์ คิดค้นอักษรไทย และในสมัยอยุธยา ก็ทราบถึงฝีมือในเชิงรบอันสูงส่งและบทบาทในการกอบกู้เอกราชชาติไทย ของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เช่นกัน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เป็นที่ประจักษ์ถึง พระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์

เหตุผลของการพยายามแยกให้เห็นมิติที่ซับซ้อนของสถาบันกษัตริย์ ทั้งในแง่บุคคลและสถาบัน ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระปรีชาสามารถเฉพาะองค์ และในด้านพระราชอำนาจอันเกิดจากการสั่งสมตามชนบประเพณีของสถาบันนั้น เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจความหมายที่แท้จริงของสถาบันกษัตริย์ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช อันเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเป็น อย่างยิ่งว่า เหตุใดเมื่ออำนาจในการปกครองแผ่นดิน ซึ่งเป็นอำนาจหลักของ สถาบันได้สิ้นสุดลงไปแล้ว เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพ.ศ. 2475 และ บทบาทหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ได้ถูกจำกัดให้อยู่ภายในขอบเขตที่ระบุไว้ใน รัฐธรรมนูญ แต่ความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกลับมิได้ลดลงเลย

พระมหากษัตริย์ คนไทย สังคมไทย เป็นสิ่งที่เกี่ยวพันดำรงอยู่คู่กันมา นับตั้งแต่ คนไทยมีการก่อร่างสร้างตัวเป็นประเทศเอกราช และในช่วงเวลากว่า 700 ปีนี้ ความเป็นชาติไทยได้ดำรงผ่านยุคสมัยมา 3 ราชอาณาจักร คือสุโขทัย อยุธยาและรัตนโกสินทร์ แต่ละราชอาณาจักรได้มีการกำหนดแนวคิดเรื่อง คุณลักษณะ และภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ และได้หล่อหลอม จนเกิดเป็น นิยามของสถาบันกษัตริย์ ที่มีทั้งความเหมือน และแตกต่าง ในเวลาเดียวกัน

จากหลักศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ทำให้เราพบว่า พระมหากษัตริย์ในสมัย สุโขทัยมีบทบาทเสมือนหัวหน้าครอบครัวใหญ่ และความสัมพันธ์ระหว่าง ประชาชนกับพระเจ้าแผ่นดินก็เป็นไปอย่างใกล้ชิดในลักษณะของหัวหน้าครอบครัว

กับคนในครอบครัว เป็นพ่อกับลูก เป็นพี่เป็นน้อง ดังคำเรียกพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยว่า พ่อขุน และการที่ราษฎรสามารถที่จะมาร้องทุกข์ต่อหัวหน้าได้โดยเพียงไปสั่นระฆังที่แขวนไว้หน้าประตูวัง แนวคิดของคนไทยเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในช่วงยุคต้นประวัติศาสตร์นี้ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

“คนไทยโบราณมีประเพณีความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำของประชาชนในสนามรบ แต่ในยามสงบพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือนบิดาที่ราษฎรสามารถขอคำแนะนำต่างๆ และพระราชวินิจฉัยในเรื่องเหล่านั้น ก็เป็นที่เคารพและเชื่อฟังของราษฎร นอกจากนี้ประชาชนยังสามารถที่จะเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ได้ ดังศิลาจารึกได้บอกเราว่าหน้าพระราชวังสุโขทัย มีระฆังแขวนไว้เพื่อประชาชนสามารถไปตีได้ เมื่อต้องการความช่วยเหลือ หรือต้องการร้องทุกข์ ขอความเป็นธรรมจากพระมหากษัตริย์”⁵

นอกจากบทบาทของผู้ปกครองในลักษณะพ่อกับลูกแล้ว แนวคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย คือการทรงเป็น “ธรรมราชา” ซึ่งคุณลักษณะประการนี้น่าจะเป็นผลจากอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ที่พระมหากษัตริย์สุโขทัยทรงยึดเป็นหลักในการปกครอง โดยกำหนดให้พระมหากษัตริย์จะต้องยึดมั่นในกรอบแห่งพระธรรม หลักธรรมที่สำคัญที่สุด คือทศพิธราชธรรม* ที่พระมหากษัตริย์ใช้ในการครองแผ่นดินให้เจริญรุ่งเรือง และไพร่ฟ้าอยู่เย็นเป็นสุข

* ทศพิธราชธรรม คือ ราชธรรม ๑๐ ประการที่ปรากฏในพระไตรปิฎกในส่วนของ สุตตันตปิฎกในคัมภีร์ ขุททกนิกาย (ชาดก) อันได้แก่ ๑ ทาน (การให้) ๒ ศีล (ความประพฤติดีงาม) ๓ บริจาคะ (การบริจาค) ๔ อาชวระ (ความซื่อตรง) ๕ มัททวะ (ความอ่อนโยน) ๖ ตปะ (ความทรงเดช) ๗ อักโกธะ (ความไม่โกรธ) ๘ อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) ๙ ขันติ (ความอดทน) และ ๑๐ อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรม)

กล่าวโดยสรุปได้ว่าสถาบันกษัตริย์สมัยสุโขทัยตั้งอยู่บนรากฐานของความสัมพันธ์แบบพ่อกับลูก โดยมีหลักธรรมของพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวพระมหากษัตริย์สุโขทัยทรงเปรียบเสมือนพ่อที่ยึดถือและปฏิบัติธรรม ซึ่งการปกครองโดยหลักธรรมนี้เองที่น่าจะนำไปสู่ความเป็นเอกภาพ ความสงบสุข และความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย⁶

ในยุคต่อมา แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ของเขมร ซึ่งรับอิทธิพลมาจากอินเดีย ได้เข้ามามีอิทธิพลทำให้คุณลักษณะและบทบาทหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยาเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์อยุธยาทรงมีพระราชสถานะเป็นสมมุติเทพ และเทวราชา มีพระราชอำนาจสูงสุด และเป็นบุคคลที่ประชาชนต้องเคารพบูชา มีการสร้างขนบธรรมเนียม ประเพณี และระเบียบต่างๆ ในราชสำนักเพื่อส่งเสริมพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์ให้ทรงมีพระราชอำนาจศักดิ์สิทธิ์และชอบธรรม

อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์อยุธยานี้ ก็ดูจะเป็นความแตกต่างประการเดียวที่เด่นชัดจากสมัยสุโขทัย ส่วนในเรื่องพระราชภาระที่มีต่อประชาชนนั้นก็ยังคงอยู่ในกรอบที่ไม่ผิดแผกไปอย่างไร ทั้งนี้ เพราะจากการศึกษาถึงแนวคิดในเรื่องบทบาท หน้าที่ และความหมายของพระมหากษัตริย์ตามคติของอินเดียโบราณ ซึ่งเป็นต้นตำรับของแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อสมัยอยุธยา ทำให้เห็นว่า แก่น หรือหัวใจ ของความเป็นพระมหากษัตริย์ คือการทรงเป็นผู้ให้ความคุ้มครองปลอดภัยแก่ประชาราษฎร์ เพื่อให้ประชาราษฎร์มีชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข⁷

ดังนั้น ความเป็นเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา ให้ความสำคัญศักดิ์สิทธิ์เพื่อความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ แต่เป็นความศักดิ์สิทธิ์เพื่อปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามหน้าที่ของพระมหากษัตริย์⁸

เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวคิดเทวราชานี้ส่งผลให้เกิดเป็นราชประเพณีสำคัญหลายประเพณี ที่พระมหากษัตริย์ไทยจนถึงรัชกาลปัจจุบันยังทรงปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังเช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถวายน้้ำพระกฐินโดย

กระบวนพยุหยาตราชลมารค พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ฯลฯ สมัย
อยุธยาเป็นยุคเริ่มต้นของการใช้ราชาศัพท์* ยิ่งกว่านั้นยังเป็นต้นกำเนิดของศัพท์
ที่ใช้แทนองค์พระมหากษัตริย์ อันบ่งบอกได้ถึงลักษณะหน้าที่ที่แบบต่างๆ ของ
พระมหากษัตริย์ ดังที่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้สรุปจำแนกไว้
5 ลักษณะ คือ⁹

1. พระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมาจากคำว่า พระเจ้า (เทพเจ้า) กับคำว่า อยู่หัว (ผู้นำ
หรือหัวหน้า) หมายความว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงมีภาระหน้าที่ของการ
เป็นผู้นำ หรือประมุขของประเทศชาติและประชาชน
2. พระเจ้าแผ่นดิน หมายความว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้ง
ประเทศ แล้วพระราชทานสิทธิในการใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นให้แก่
ประชาชน และถือว่าเป็นหน้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องรักษา

* ราชาศัพท์ ตามที่เข้าใจทั่วไป หมายถึง คำจำพวกหนึ่งที่ใช้สำหรับพระราชฯ และเจ้านาย เพื่อ
เป็นการเทิดพระเกียรติ มิใช่เป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังที่ พลตรีหม่อม
ทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์กล่าวไว้ว่า “ราชาศัพท์ที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรฉบับแรก เห็นจะเป็นกฎ
มนเฑียรบาลในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมัยกรุงศรีอยุธยา ในกฎมนเฑียรบาลฉบับนี้มี
พระราชกำหนดถ้อยคำที่จะใช้กราบทูล คำที่ใช้เรียกสิ่งของใช้ และวิธีใช้คำรับ อาจถือเป็นราชาศัพท์
ฉบับแรกได้”

ความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินด้วย จะเห็นว่า พระเจ้าแผ่นดิน ทรงต้องมีพระราชภาระหน้าที่ที่จะต้องทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ประเทศชาติและประชาชน

3. เจ้าชีวิต หมายความว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าชีวิตของประชาชน กล่าวคือ ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะประหารชีวิต และพระราชทานอภัยโทษจากการประหารชีวิตแก่ประชาชนได้ อันหมายความว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ที่จะต้องคุ้มครองชีวิตของประชาชน และจะต้องรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศไว้
4. ธรรมราชา หมายความว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้รักษารธรรม และปฏิบัติธรรม และด้วยหลักธรรมนี้ ทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในประเทศ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์จะต้องทรงใช้พระราชอำนาจภายใต้หลักแห่งธรรมเท่านั้น และทรงต้องใช้หลักธรรมเป็นแบบแผนในการปกครองประเทศชาติและประชาชน หรืออีกนัยหนึ่งคือ พระราชดำริและพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์จะต้องอยู่ในกรอบของหลักธรรมเท่านั้น
5. พระมหากษัตริย์ หมายความว่า การเป็นนักรบหรือจอมทัพที่ยิ่งใหญ่ ในยามสงครามที่จะต้องมีการป้องกันประเทศ พระมหากษัตริย์จะต้องเป็นผู้นำทางการทหารออกรบ เพื่อปกป้องคุ้มครองเอกราชของประเทศและประชาชน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ที่จะต้องให้ความคุ้มครองปลอดภัยแก่ประเทศชาติและประชาชน

เห็นได้ชัดว่า ศัพท์เรียกพระมหากษัตริย์ทั้ง 5 ลักษณะนี้เป็นภาษาที่ยังเข้าใจและใช้กันสืบมาจนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน อันเป็นการยืนยันอย่างหนึ่งถึงการไหลต่อเนื่องของกระแสแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์สมัยอยุธยา มาสู่ยุครัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตามช่วงระยะเวลา 217 ปี (พ.ศ.2325-2542) ของกรุงรัตนโกสินทร์ก็เต็มไปด้วยปัญหาบ้านเมืองมากมายนับตั้งแต่ว่าความยุ่งยากของการตั้งราชธานีแห่งใหม่ จนถึง การเปิดและปรับเปลี่ยนประเทศ

เพื่อรับมือกับประเทศตะวันตกทั้งหมดเป็นมูลเหตุของการหลอหลอมให้สถาบันกษัตริย์ยุครัตนโกสินทร์มีแนวคิดในเรื่องบทบาทหน้าที่พระมหากษัตริย์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยได้มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้ไว้ เช่น หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ศึกษาเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีกับพระมหากษัตริย์สุโขทัย (ธรรมราชา) และพระมหากษัตริย์อยุธยา (เทวราชา) และได้วิเคราะห์ถึงคุณลักษณะผสมผสานออกมาได้อย่างพอเหมาะพองาม ที่ทำให้พระมหากษัตริย์ไทยปัจจุบันยังคงลักษณะเป็นที่เคารพเทิดทูน แต่ก็ไม่ถึงกับห่างไกลประชาชน

“พระมหากษัตริย์ไทยปัจจุบัน... คือไม่เป็นเทวดาอย่างเขมร และขณะเดียวกันก็ไม่เป็นคนธรรมดาอย่างสุโขทัย แต่มีลักษณะปานกลางอย่างที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ นั่น เหตุมาจาก 2 ทางคือ

(1) เหตุจากความคนไทยและการที่คนไทยถือครอบครัวเป็นหลักในการดำรงชีวิตนั้นเป็นเหตุหนึ่ง คนไทยเราถือครอบครัวเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้นถึงจะบอกว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระเป็นเจ้ามีอิทธิฤทธิ์ใหญ่ยิ่ง อย่างไรก็ตามเราก็มองเห็นพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำครอบครัวเราอยู่นั่นเอง ถ้ามีโอกาสเราก็มีความใกล้ชิดสนิทสนมเกิดขึ้น และมีสิทธิที่จะร้องทุกข์ต่อผู้ปกครองประเทศนั้น เราก็มักไม่ค่อยปล่อยให้หลุดมือตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงปัจจุบัน นี่เป็นอย่างหนึ่งที่ทำให้พระมหากษัตริย์มิได้ทรงเป็นเทวราชโดยสมบูรณ์...

(2) เหตุเกิดจากศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยไม่ได้หลุดลอยไปจากประชาชน จนถึงกับเอื้อมกันไม่ถึง และมีความสัมพันธ์อันดีตลอดมา ทำให้สถาบันนี้คงทนอยู่ได้เป็นเวลาช้านานที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าศาสนาพุทธนั้นถึงจะยอมรับว่ามีเทวดา แต่ก็ไม่ถือว่าเทวดานั้นประเสริฐกว่าพระรัตนตรัย ด้วยเหตุนี้ถึงแม้ว่าเรารับลัทธิเทวราชจากเขมร ซึ่งถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทวดา แต่พระมหากษัตริย์นั่นเองก็ยังนับถือศาสนาพุทธ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะนับถือพระรัตนตรัยเช่นเดียวกับคนทั้งปวง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็เกิดขึ้น...”¹⁰

ในเรื่องคุณลักษณะของสถาบันกษัตริย์ยุครัตนโกสินทร์นี้ อดีต นายกรัฐมนตรีของไทยนายอานันท์ ปันยารชุน ได้แสดงความคิดเห็นว่า “พระมหากษัตริย์ สมัยรัตนโกสินทร์มีคุณลักษณะของการปกครองในลักษณะ พ้องกับลูก และการทรงเป็น ธรรมราชา สืบทอดมาจากพระมหากษัตริย์สุโขทัย”¹¹ ยิ่งกว่านั้นท่านยังได้แสดงทัศนะที่น่าสนใจในประเด็นเรื่องการผลิต และรักษา คุณภาพระหว่างจารีตประเพณีกับความผันแปรแห่งยุคสมัยใหม่ อันเป็น ลักษณะเฉพาะที่สำคัญของสถาบันกษัตริย์ยุครัตนโกสินทร์

“Our kings, and especially the present King, have been able to move with the times, to blend tradition with modern ideas. King Bhumibol stands in the middle. There are some monarchies in Europe that go to one extreme - they become commoners, they ride bicycles on the streets, they shop in the supermarket. And there are other monarchies that still retain tradition and pomp and circumstance. But the institution itself, the monarchy, has to retain a certain degree of mystique, because the moment you subject the monarchy to daily public scrutiny, it could become counter productive,”¹²

ทั้งหมดข้างต้นคงพอที่จะให้มุมมองที่กระจ่างชัดถึงนิยามรวมของสถาบัน กษัตริย์ยุครัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตามในการธำรงรักษาประเทศไทยไว้ได้ยืนยาว จนถึงวันนี้ รวมทั้งการผสมผสานจารีตประเพณี ของความเป็นกษัตริย์ให้เข้ากับ แนวคิดสมัยใหม่นั้น ย่อมต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญอีกส่วนหนึ่ง โดยการ ศึกษาอีกมิติหนึ่งของสถาบันกษัตริย์ นั่นคือพระปรีชาสามารถเฉพาะองค์ พระมหากษัตริย์ทั้ง 9 พระองค์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นกับสถาบันกษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแผ่นดินไทยนั้น พอจะแบ่ง ออกได้เป็น 4 ช่วงสำคัญ กล่าวคือ ช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากรัชกาลพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ช่วงสำคัญ ช่วงที่ 2 เรียกได้ว่าเป็น ยุคเริ่มต้นของประเทศไทยสมัยใหม่ ซึ่งบุกเบิกเริ่มต้นโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัวรัชกาลที่ 4 และได้ขยายผล ไปสู่การปรับปรุงประเทศในทุกด้าน ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และ 6 ช่วงที่ 3 เป็นช่วงของการสิ้นสุด ระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในรัชกาลที่ 7 จนถึงรัชสมัยของ พระมหากษัตริย์ที่บริหารประเทศภายใต้รัฐธรรมนูญพระองค์แรก คือพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ซึ่งมีระยะเวลาสั้นมากเพียง 9 ปี ช่วงที่ 4 คือ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงเป็น พระมหากษัตริย์ในนิยามของสถาบันกษัตริย์ไทยยุคใหม่อย่างแท้จริง ด้วยทรง ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ที่สมบูรณ์ และเสด็จ ขึ้นครองสิริราชสมบัติพร้อมพระราชอำนาจภายใต้รัฐธรรมนูญ

ในช่วงต้นของแผ่นดินรัตนโกสินทร์ พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ 3 พระองค์แรกของราชวงศ์จักรี แบ่งเป็นลักษณะหลัก 3 ประการ ประการแรกคือ การปกป้องประเทศจากภัยสงครามที่ยังคงต่อเนื่องมาจากสมัยอยุธยา พระราชภาระส่วนที่สอง คือการกอบกู้ผู้คน สร้างราชธานีใหม่รวมไปถึงการฟื้นฟู บ้านเมืองทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ส่วนพระราชกรณียกิจหลักประการที่ 3 คือการ ปรับปรุง เสริมสร้างประเทศให้เกิดความเข้มแข็ง เจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ

ประเด็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง จากการประมวลพระราชกรณียกิจหลักๆ ของ 3 พระองค์ดังกล่าว คือพระปรีชาสามารถอันลึกซึ้งในด้านจิตวิทยา การปกครอง ซึ่งขอยกมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างโดยย่ออย่างเช่น

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมบรมกษัตริย์ ทรงสร้างพระมหานครแห่งใหม่ให้มีความงดงามเพียบพร้อมด้วยพระมหาปราสาท พระราชनिเวศน์มณเฑียรสถาน และพระอาราม เหมือนกรุงศรีอยุธยา¹³ ก็เพื่อเป็นการปลอบปลุกขวัญของคนไทยที่เสียบ้าน เสียแผ่นดิน ยิ่งกว่านั้นทรงสนพระราชหฤทัยในรายละเอียดของการก่อสร้าง ดังเช่นโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งอมรินทราภิเษกปราสาท* เป็นเครื่องไม้ทั้งองค์ โดยถ่ายแบบพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทในพระนครศรีอยุธยา¹⁴

พระราชมรดกยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่พระราชทานแก่ชาวไทย คืองานศิลปหัตถกรรม วรรณกรรม นาฏศิลป์ และดุริยางค์ศิลป์ ทั้งนี้ด้วยพระอัจฉริยภาพในด้านงานศิลปก่อปรด้วยพระราชอัธยาศัยรักในงานศิลปทั้งหลายอย่างยิ่งยวด อย่างไรก็ตามเบื้องหลังแห่งพระบรมราชาบายในการฟื้นฟูงานศิลปของแผ่นดินนั้น ก็เป็นความจำเป็นทางการเมืองที่จะต้องฟื้นฟูสภาพจิตใจของประชาชนที่ตกอยู่ในภาวะสงครามอันยาวนานให้คืนสู่ปกติ ด้วยงานศิลปวัฒนธรรม อันชักจูงจิตใจให้อ่อนโยน นอกจากนั้นยังประสงค์ทำสงครามจิตวิทยาให้ระบือลือเลื่องไปยังต่างประเทศ และหัวเมืองน้อยใหญ่ว่า บัดนี้ประเทศไทยได้เจริญรุ่งเรืองดุจครั้งบ้านเมืองตีสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว¹⁵

* ใน พ.ศ. 2332 เกิดอุทกภัยน้ำท่วมที่หน้ามูขเด็จพระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท จนกลายเป็นเพลิงไหม้ม้องค์พระที่นั่งเสียหายเกือบทั้งองค์ จึงโปรดให้หรือแล้วสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นแทน

พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เป็นคุณูปการแก่ประเทศไทย และประชาชนคนไทยอย่างยิ่ง คือการที่ทรงทำนุบำรุงด้านการพาณิชย์ ติดต่อกับค้าขายกับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะกับจีน ทรงเพิ่มพูนรายได้ให้กับประเทศ จนกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจในรัชสมัยของพระองค์มีความมั่งคั่งและมั่นคงกว่า 2 รัชสมัยที่ผ่านมา ที่สำคัญคือ “พระราชทรัพย์ส่วนที่พระราชทานไว้แก่แผ่นดินซึ่งเก็บรักษาไว้ในถุงแดงเป็นจำนวนหลายหมื่นชั่ง ได้นำมาเป็นค่าชดใช้แลกเปลี่ยนอธิปไตยของชาติในกรณีพิพาทดินแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในร.ศ. 112...”¹⁶

นอกจากนั้นในรัชสมัยของพระองค์ ยังมีการทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป และวัดวาอารามมากมาย

อันที่จริงพระราชกรณียกิจในการรื้อฟื้นทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และการพระศาสนาใน 3 รัชกาลนั้น อาจมองได้อีกมุมว่าเป็นพระบรมราโชบายที่จะต้องนำเอาชนบประเพณีสถาบันกษัตริย์สมัยอยุธยามาเป็นหลักให้ประชาชนยึดเหนี่ยว และเป็นเครื่องหนุนให้ทรงจัดการคืนความสงบเรียบร้อยให้แก่บ้านเมืองได้โดยเร็วที่สุด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าแม้สถาบันกษัตริย์สมัยอยุธยาจะสิ้นสุดลงไปชั่วคราว แต่สถาบันกษัตริย์สมัยราชวงศ์จักรีในช่วงต้นนี้ยังคงปกครองประเทศไปในรูปแบบเก่าดั้งเดิม

รอยต่อที่นับเป็นการเปลี่ยนแปลงประเทศจากสยามเก่า มาสู่ประเทศไทยยุคใหม่ พร้อมกับการปรับเปลี่ยนจารีตประเพณีของสถาบันกษัตริย์แบบเดิมไปด้วยนั้น เริ่มขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ในพ.ศ. 2394 ซึ่งในเวลานั้น มหาอำนาจทวีปยุโรปได้พากันเข้ามาครอบครองดินแดนส่วนใหญ่ในเอเชีย

หนังสือชื่อ “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม” ซึ่งเรียบเรียงขึ้นโดย นายเอ บี กริสโวลด์ และ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลไว้ นั้น ได้มีข้อความที่วิเคราะห์ไว้ถึงความชาญฉลาดของพระบรมราโชบายด้านการต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรืออาจจะเรียกด้วยศัพท์สมัยใหม่กว่าวิสัยทัศน์ทางการต่างประเทศของพระองค์

“พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็ทรงคิดได้ว่า วิธีเดียวที่ประเทศในทวีปเอเชียจะคงอยู่ได้ก็คือต้องยอมรับเอาอิทธิพลเหล่านั้นมาปรับปรุงตนเองให้ทันสมัย วิธีนี้เป็นวิธีที่ประเทศญี่ปุ่นได้กระทำเช่นเดียวกันในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ทรงตระหนักดีถึงผลที่เกิดขึ้นในประเทศจีน เมื่อประเทศนั้นพยายามผลักดันชาวตะวันตกออกไป พระองค์ก็อาจจะเป็นพระองค์เดียวในบรรดาชาวไทยในขณะนั้นที่ทรงทราบว่าประเทศจีนแพ้ในสงครามฝิ่น และไม่ทรงเชื่อในคำโฆษณาที่ว่าประเทศจีนยอมยกสิทธิตามสัญญาให้แก่อังกฤษ เนื่องจากต้องการประนีประนอม ประเทศไทยต้องไม่ทำตามตัวอย่างเช่นนั้น ต้องยกเลิกการแยกอยู่อย่างโดดเดี่ยวอย่างที่เคยทำกันมา ต้องยอมทำการค้ากับต่างประเทศ และรับความคิดเห็นใหม่ๆ แก่ไขเปลี่ยนแปลงประเพณีอันล้าสมัยของตน ประมุขของประเทศไทยในภายหน้าจำเป็นต้องศึกษาถึงความละเอียดอ่อนของความคิดเห็นทางวิทยาการ การทูต และการปกครองบ้านเมืองแบบตะวันตก...”¹⁷

คงต้องกล่าวว่า การเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่ของประเทศเพื่อรับมือกับนักล่าอาณานิคมชาวตะวันตก ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปูรากฐานเตรียมไว้ นั้น พระราชโอรสของพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสานต่อให้บังเกิดเป็นรูปธรรม พัฒนาประเทศไปอย่างกว้างขวางทุกด้าน ทรงต่อสู้ด้วยพระบรมราโชบายการต่างประเทศอันสุขุมลึกซึ้งจนสามารถนำพาให้ประเทศไทยรักษาความเป็นเอกราชมาจนทุกวันนี้

พระราชกรณียกิจส่วนที่สำคัญที่สุดอีกส่วนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ที่ทรงได้ปฏิบัติสืบต่อกัน คือการปรับปรุงประเทศและวางรากฐานประชาธิปไตยสมัยใหม่ ซึ่งประเด็นนี้อาจฟังดูเป็นเรื่องแปลกที่ยากจะเข้าใจว่า พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเปี่ยมด้วยพระบรมเดชานุภาพกลับทรงยอมเสียสละอย่างเต็มพระทัยเพื่อวางรากฐานการปกครองที่จะลดทอนพระราชอำนาจของพระองค์ด้วยซ้ำไป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ชื่อว่าเป็นนักประชาธิปไตยดังปรากฏในแนวพระราชดำริด้านการปกครองหลายอย่าง เช่น พระราชทานเสรีภาพ

ในการนับถือศาสนาแก่ข้าราชการและประชาชน ทรงริเริ่มการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งลูกขุนมาใช้ในการเลือกพระครู ลูกขุน พระมหाराชครูบุโรหิต และพระมหाराชครูมหิธร¹⁸

พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปูพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นมีหลายประการ เช่น การเลิกทาส อันเป็นเครื่องแสดงให้เห็นน้ำพระราชหฤทัยที่ยกย่องคุณค่าของสิทธิมนุษยชนเบื้องต้น การทรงตั้งคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และที่ปรึกษาราชการส่วนพระองค์ รวมไปถึงการทรงวางระเบียบการปกครองท้องถิ่น ให้สิทธิแก่ประชาชนที่จะเลือกผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาดูแลทุกข์สุขในหมู่บ้านของตน¹⁹

สำหรับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษ อันถือว่าเป็นประเทศแม่บทของการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ย่อมทำให้ทรงมีความเข้าใจอย่างดีในลัทธิการปกครองดังกล่าว พระองค์ได้ทรงวางวิธีการให้คนไทยได้เตรียมพร้อมกับการ

ปกครอง โดยทรงสร้าง “ดุสิตธานี”^{*} ขึ้นเป็นเมืองจำลองเพื่อศึกษาการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย ยิ่งกว่านั้นในพระราชนิพนธ์ซึ่งจดหมายเหตุรายวันในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2454 ซึ่งเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียงปีเศษ พระองค์ได้แสดงพระราชดำริเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และความในสวนลึกของพระราชหฤทัยที่ทรงมีต่อภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์

“...เมื่อปรากฏอยู่เช่นนี้แล้ว ก็ไม่มีข้อควรสงสัยเลยว่าเมืองไทยเรานี้คงจะต้องเป็นไปอย่างประเทศอื่นๆ ได้เป็นมาแล้ว คงจะต้องมี “คอนสติตูชัน” อัน 1 เป็นแน่แท้ ถึงแม้การมี “คอนสติตูชัน” จะมีโทษเช่นที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ลักษณะปกครองโดยมอบอำนาจไว้ในมือพระเจ้าแผ่นดินผู้เดียวก็มีโทษเหมือนกัน (ซึ่งในเวลาบัดนี้มีผู้แลเห็นและรู้สึกอยู่หลายคน!) จึงตกปัญหาว่าจะเลือกเอาอย่างไหน และคำตอบปัญหาอันนี้ก็มิได้อยู่ว่า แล้วแต่ประชาชนจะเห็นชอบและประสงค์ทั่วกันเกิด ส่วนตัวเราเองนั้นย่อมรู้สึกอยู่ดีว่า การเป็นเจ้าแผ่นดินมีความลำบากปานใด คับใจเพียงใด ก็ยังคงอุตสาหะทำการไปโดยเต็มสติกำลังและความสามารถ ก็โดยหวังใจให้บังเกิดผลอันดีที่สุดแก่ชาติบ้านเมืองเราเท่านั้น...”²⁰

สำหรับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงแสดงพระราชปณิธานมาก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองในพ.ศ. 2475 ว่าทรงเลื่อมใสอย่างแท้จริงในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญ

“...เมื่อประเทศสยามได้มีการศึกษาเจริญขึ้นมากแล้ว ประชาชนคงจะประสงค์ที่จะให้เปลี่ยนการปกครองของบ้านเมืองเป็นแบบนี้ และตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับสืบราชสมบัติจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ข้าพเจ้าก็ได้คิดการที่จะ

* ดุสิตธานีเป็นเมืองจำลองที่สร้างขึ้นที่พระราชวังพญาไทใน พ.ศ. 2461 มีเนื้อที่ 2 ไร่ครึ่ง มีผังเมืองเป็นระเบียบ มีไฟฟ้า ประปา สถานที่ราชการ บ้านเรือน และวัดวาอาราม ให้ข้าราชการสำนัก และข้าราชการเป็นราษฎรเรียกว่า “ทวยนาคร” เข้ามาสร้างบ้านตามแผนผัง

บันดลให้การเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นไปโดยราบรื่นที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และได้กล่าวถึงความประสงค์นั้น โดยเปิดเผยหลายครั้งหลายหน โดยเหตุนี้ เมื่อคณะผู้ก่อการร้องขอให้ข้าพเจ้าเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าจึงรับรองโดยทันทีโดยไม่มีเหตุข้องใจอย่างใดเลย...”²¹

ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ฉบับ พ.ศ. 2475 เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นกับสถาบันกษัตริย์ของไทย ที่ทำให้พระมหากษัตริย์ 2 รัชกาลต่อมา คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชอำนาจในการปกครองในขอบเขตจำกัด ดังที่กล่าวกันว่าพระมหากษัตริย์ทรงปกเกล้า มิใช่ปกครอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานสัมภาษณ์ นิตยสาร National Geographic ไว้ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2525 ถึงบทบาทของ พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีแต่ละพระองค์ รวมถึงภาระหน้าที่ของพระองค์ด้วย

Nine kings – I am the ninth. Each has a special characteristic. Rama I built the system of governing, of military security, of culture, et cetera... Rama II followed through, and as he got older he emphasized literature and art. He was himself an artist. Rama III set up the administration of the country.

“Rama IV was a philosopher and scientist and brought in modern technology. He blended modern science with a traditional religious outlook. Rama IV King Mongkut, of *The King and I* fame-taught himself English and Latin. He calculated everything and predicted an eclipse that he went to see. He set up modern Thailand, but it was during the reign of his son Rama V, King Chulalongkorn, that it blossomed.

“King Chulalongkorn set up all the ministries and railroads and systems of education.

“King Rama VI continued with more emphasis on foreign relations. He, too, was an artist. The seventh reign was unfortunate, because there was an international depression. Rama VII was in a difficult position, the treasury was nearly drained. He set up democracy, but the ones who wanted the democracy cut him short. He would have set up a real democracy in a few years instead of the government that was not well devised, not well studied. We still have the effect of it.

“The eighth reign, my brother, had no time to do so many things – during and after World War II, a difficult time. But he set up, perhaps without knowing, the new kingship. The people had somebody to look on as a symbol. When he

died he was 20, a young man with a good future. A new thing, because in the past kings were perhaps more sheltered. He was like raising a flag. But he also was cut short.

“So I came, when I was 18 years old. Now 36 years ago, quite a long time... The palace was crumbling down. It was just after the war, and nobody had taken care of things. I had to reconstruct. I don’t demolish. I put things together piece by piece. Slowly. For 36 years. So this reign is perhaps characterized with going step by step. Evolution. Looking at the good things of the past. Traditions perpetuated and transformed. That is the lesson. We take old traditions and reconstruct them to be used in the present time and in the future.”²²

อันที่จริงในพ.ศ. 2525 นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีโอกาสดูแสดงพระราชทัศนะของพระองค์กับสื่อมวลชนต่างประเทศหลายฉบับ ในเรื่องบทบาทของสถาบันกษัตริย์ปัจจุบัน

“ It is very difficult to describe the role of the king, because each situation is different. But the basic role of our constitutional monarch is to be the head of state. In fact, it is like a figurehead. But we must have a figurehead like we have a country. We must have a name of the country. Even the communist countries have names for their countries, and they also have their leaders. A leader is like a symbol, whether he happens to have power or not. So a constitutional monarch is first a symbol of the country and if that constitutional monarch is successful he must become a living symbol of the country. He must change with the country but, at the same time, he must keep the spirit of the country. It’s like being a representative of our embodiment, or the soul of the country. That means that all the people who compose a country have different characters, but the common character of a people must be embodied by the king...”²³

นับเป็นเวลาได้กว่า 700 ปี ที่สถาบันกษัตริย์ดำรงเป็นเสาหลักของแผ่นดินไทยมาตลอด โดยแม้บางครั้งเสาหลักจะมีรูปแบบและให้ความมั่นคงที่แตกต่างกันไปบ้าง นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์แบบบรมราชาในสมัยสุโขทัย แบบทวารวษาในสมัยอยุธยา จนมาถึงการผสมผสานออกมาเป็นลักษณะเฉพาะของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถ คือพระบรมเดชาณุภาพเฉพาะพระองค์ และคุณลักษณะในด้านปัจเจกบุคคลเด่นชัดกว่าภาพรวมของสถาบัน

อันที่จริงความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดของสถาบันกษัตริย์ไทย คือการลดทอนพระบรมเดชาณุภาพแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่พระราชอำนาจอันจำกัดภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เห็นได้ชัดว่าเป็นความตั้งใจและเต็มพระทัยของพระเจ้าแผ่นดินแห่งราชวงศ์จักรี ที่จะมอบอำนาจในการปกครองคืนให้ประชาชนของพระองค์

ดังนั้นหากกลับไปพิจารณาคำ 2 คำสำคัญ ที่ใช้พูดถึงพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน คือคำว่า ปกเกล้าและปกครอง คงเห็นได้ชัดเจนว่าก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพ.ศ. 2475 พระมหากษัตริย์ไทยทุกยุคทรงมีสิทธิธรรมที่จะปกครอง และทรงปกเกล้าพร้อมไปด้วย แต่สำหรับพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชอำนาจในการปกครองของ พระองค์ได้หมดสิ้นลงไปแล้ว แต่อะไรคือพระราชอำนาจที่แท้จริงของพระองค์

ระยะเวลา 53 ปีที่ผ่านมา พระองค์มิได้ทรงปกครองแต่ได้ทรงปกเกล้า แผ่นดินไทยมา ซึ่งหากพิจารณาไปถึง 5 ลักษณะของภาระหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ตามคติโบราณ คือในฐานะพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดิน ธรรมราชา เจ้าชีวิต และพระมหากษัตริย์ พระองค์ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจตาม คุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่แท้จริงได้ดั่งงาม ครบถ้วนเพียงใด

เนื้อหาในเรื่องราวแต่ละตอนต่อจากนี้จะเข้าไปสู่คำตอบทั้งหมด ซึ่งคนไทย อาจจะพบคำตอบในหัวใจอยู่แล้วก็ได้ต่อประเด็นที่ว่า ทำไมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จึงสามารถทำให้สถาบันกษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ ของแผ่นดินไทย เป็นสถาบันหลักที่คนไทยสามารถยึดเป็นที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวทาง จิตใจ และเป็นสถาบันที่สร้างความมั่นคง ร่มเย็น และรุ่งเรืองให้กับประเทศไทย

เชิงอรรถ

- ¹ สุนทรพจน์ของประธานาธิบดีบิล คลินตัน จากเทปข่าว พ.ศ. 2539.
- ² พระราชดำรัสอำนวยการในสมเด็จพระราชินีนาถอลิซาเบธที่ 2 จากเทปข่าว พ.ศ. 2539.
- ³ Julian Gearing, “A Very Special Monarch”, *Asiaweek*, (December 3, 1999), Page 44, 46.
- ⁴ David Lamb, “A Figurehead With Absolute Power”, *Los Angeles Time*, (December 28, 1997), Page A6.
- ⁵ กนก วงศ์ตระหง่าน, “พระมหากษัตริย์กับประชาชน”, **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, สถาบันไทยศึกษา และฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 17.
- ⁶ อ้างแล้ว, หน้า 19.
- ⁷ อ้างแล้ว, หน้า 22.
- ⁸ อ้างแล้ว, หน้า 22.
- ⁹ อ้างแล้ว, หน้า 22 - 23.
- ¹⁰ อ้างแล้ว, หน้า 26.
- ¹¹ อานันท์ ปันยารชุน, “A Personal Reflection”, **King Bhumibol Adulyadej : Thailand's Guiding Light**, The Post Publishing Pcl., (1996) หน้า 170.
- ¹² Julian Gearing, “King of Hearts”, *Asiaweek*, (December 3, 1999), Page 52.
- ¹³ ข้อความบรรยายประกอบภาพที่ 11 หน้า 8, **สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์**, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, สำนักพระราชเลขาธิการ, (2525).
- ¹⁴ ข้อความบรรยายประกอบภาพที่ 12 หน้า 9, **สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์**, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, สำนักพระราชเลขาธิการ, (2525).
- ¹⁵ ทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, “การทำนุบำรุงศิลปะ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และวรรณกรรม”, **ทศพิศราชธรรม**, บริษัท ต้นอ้อ จำกัด, (กรุงเทพฯ, 2535), หน้า 32.

¹⁶ คำปรารภของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, **แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ**, รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, กองวรรณคดี และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ, 2530).

¹⁷ นายเอ. บี กริสโวลด์ เรียบเรียง หม่อมเจ้าสุภัทสวัสดิ์ ดิศกุล ทรงแปล, **“พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม บทที่ 1”, ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์,** (2537).

¹⁸ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย, **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐสภา**, วุฒิสภา (พ.ศ. 2535-2539), (2539), หน้า 42.

¹⁹ อ้างแล้ว, หน้า 44.

²⁰ อ้างแล้ว, หน้า 51.

²¹ อ้างแล้ว, หน้า 58 - 60.

²² Denis D. Gray and Bart McDowell, “Thailand’s Working Royalty”, **National Geographic**, October, 1982, **The King of Thailand in World Focus**, The Foreign Correspondents Club of Thailand, (Bangkok, 1988), Page 131.

²³ “Give More, Take less”, **Leaders Magazine**, April-June, 1982, **The King of Thailand in World Focus**, The Foreign Correspondents Club of Thailand, (Bangkok, 1988), Page 135.

2

พระมหากษัตริย์
กับประชาชน

2

พระมหากษัตริย์กับประชาชน

ศุภฎี นัยวัฒน์กุล เรียบเรียง

6 เป็นที่ยอมรับกันตลอดทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมาว่า สถาบันกษัตริย์นับเป็นเสาหลักที่ค้ำจุนความอยู่รอดของประเทศไทยมานับแต่โบราณกาล มีบทบาทสำคัญโดยตรงต่อการรวบรวมชุมชน การสร้างชาติ ดำรงรักษา ตลอดจนพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองให้ทันนานาอารยประเทศ ความร่วมมือของบ้านเมืองและสันติสุขของอาณาประชาราษฎร์ทั้งแผ่นดิน ล้วนมีส่วนสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์ซึ่งมีสถานะเป็นทั้งผู้ปกครอง ปกป้องอาณาเขต และดูแลความเป็นอยู่ของประชาชนในแว่นแคว้นให้ได้รับความผาสุกปลอดภัย สามารถทำมาหากินได้ด้วยความสะดวกสบายโดยพร้อมหน้า

สถาบันกษัตริย์นับเนื่องจากยุคแรกเริ่มของประวัติศาสตร์ไทยจนถึงปัจจุบัน จะพบได้ว่ามีความเชื่อมโยงกับราษฎรมาโดยตลอด รูปแบบความใกล้ชิด หรือห่างเหิน ขึ้นอยู่กับลักษณะการปกครองและคตินิยมในแต่ละยุคสมัย บางขณะ อาจเป็นเสมือน “พ่อกับลูก” ที่ใกล้ชิด แต่บางขณะอาจเป็นเสมือน “เทวราชา กับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน” อันห่างเหิน ทว่าโดยรวมแล้วสายใยระหว่างสถาบันอันสูงสุดของประเทศกับประชาราษฎร์ก็ยังมีได้ขาดออกจากกันเสียทีเดียว กลับยังคงดำรงความต่อเนื่องผ่านพลังกดดันจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทั้งในประเทศและนอกประเทศนานัปการมาได้ และยังคงบทบาทความเป็นผู้นำประจักษ์หลักค้ำชูประชาชาติจนดำรงคงความเป็นเอกราชและอธิปไตยสืบมาได้จนปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนไทยนั้น เมื่อพิจารณาในเชิงลึกแล้วจะพบประเด็นที่น่าสนใจว่าประกอบด้วยรูปแบบเฉพาะตัวที่โดดเด่น สอดคล้องและขึ้นอยู่กับคตินิยมตลอดจนลักษณะการปกครองในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นราชอาณาจักรแรกของไทยที่รวบรวมชุมชนได้เป็นเอกเทศชัดเจนนั้น ยุคนี้การติดต่อระหว่างราษฎรกับผู้ปกครองมีความใกล้ชิดกันเป็นพิเศษ ประชาชนยกย่องเทิดทูนผู้ปกครองเสมือนลูกนับถือพ่อ จึงเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “พ่อขุน” กษัตริย์จึงทรงมีฐานะเป็น “ธรรมราชา” ความสนิทสนม

ระหว่างประชาชนกับ “พ่อขุน” เป็นไปด้วยความแน่นแฟ้น สังเกตได้จากการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงให้ตีระฆังไว้ที่หน้าประตูวัง เมื่อราษฎรมีทุกข์ภัย ก็สามารถร้องทุกข์ด้วยการส่งระฆังขอความเป็นธรรมได้จากพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง

อย่างไรก็ดีความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ได้เริ่มปรากฏความเปลี่ยนแปลงขึ้นเมื่อล่วงเข้าสู่สมัยกรุงศรีอยุธยา การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวทางศาสนาพราหมณ์ที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประดุจ “เทวราชา” เมื่อผสาณเข้ากับพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ ยังผลให้ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นที่เคยมีมาแปรเปลี่ยนกลายเป็นห่างเหิน มีลักษณะเป็นรูปยอดปิรามิดกับฐานปิรามิด โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนส่วนยอดเนื่องจากถือว่าทรงเป็นองค์อธิปัตย์ มีพระราชอำนาจปกครองสูงสุดเหนือดินแดนและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งหมด ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนซึ่งมีฐานะดุจฐานปิรามิด จนเห็นได้ชัด ประเพณีตลอดจนพระราชพิธีต่างๆ ที่เกิดขึ้นในยุคนี้จึงได้รับการสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือเสริมสร้างทางจิตวิทยาให้ประชาชนเทิดทูนพระมหากษัตริย์สูงส่งประดุจ “เทพ” จะสังเกตได้ว่าความรุ่งเรืองของยุคนี้ล้วนรวมศูนย์อยู่ที่เมืองหลวงอันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลัก

กล่าวได้ว่าหลังสมัยกรุงศรีอยุธยาสืบเนื่องมาถึงกรุงธนบุรีและเชื่อมต่อเข้าสู่กรุงรัตนโกสินทร์ช่วงต้นนั้น ไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและความยากลำบากของการตั้งราชอาณาจักรใหม่นานัปการ ในช่วงนี้สถาบันกษัตริย์มีบทบาทอย่างสูงต่อการเป็นผู้นำและรวบรวมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของแผ่นดินจนเป็นผลสำเร็จ ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนกลับยังคงดำเนินไปตามแนวทางเดิมนั้นคือยอดปิรามิดกับฐานปิรามิด ประชาชนมีฐานะเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่เกิดทูนพระเจ้าอยู่หัวไว้เหนือชีวิตเช่น “เทวราชา” อันสูงสุด ช่องว่างในความสัมพันธ์จึงยังคงปรากฏสืบเนื่องเรื่อยมา แม้ว่าในความเป็นจริงพระมหากษัตริย์จะทรงเป็นองค์พระประมุขที่ราษฎรภักดี ทว่าก็ขาดโอกาสสื่อสารและทำความเข้าใจใกล้ชิดต่อกันเช่น ครั้นสมัยสุโขทัย

ภาวการณ์เช่นนี้เริ่มคลี่คลายลง และเริ่มวาระแห่งการปรับเข้าสู่ความใกล้ชิดกันมากขึ้น สอดรับการพัฒนาประเทศในช่วงที่กระแสอารยธรรมตะวันตกเริ่มแพร่เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 เห็นได้ชัดจากที่ทรงให้เลิกกฎระเบียบดั้งเดิมที่ราษฎรต้องปิดประตูหน้าต่างขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่าน ขณะเดียวกันก็ทรงกำหนดให้มีวันเสด็จออกรับฎีการ้องทุกข์จากชาวบ้าน นับเป็นการวางรากฐานความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้นระหว่างสถาบันสูงสุดกับประชาชน ซึ่งเมื่อเข้าสู่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ก็ได้ทรงสานต่อความสัมพันธ์จนเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ชัดเจนยิ่งขึ้น ในยุคนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นครั้งสำคัญที่ทรงพยายามเข้าถึงจิตใจประชาชนเพื่อรับรู้ปัญหาของชาวบ้านจากสภาพที่แท้จริงด้วยการเสด็จประพาสต้น อันทำให้ได้ทรงพบเห็นชีวิตความเป็นอยู่ อุปสรรค และความต้องการของราษฎรที่แท้จริงนำไปสู่การวางนโยบาย วิเริ่มและปฏิรูปการบริหารการปกครองในเชิงมหภาค เพื่อกระจายความเจริญสู่ท้องถิ่นอันห่างไกล

ภายใต้พระปรีชาสามารถและสายพระเนตรอันยาวไกลขององค์พระประมุขทุกๆ พระองค์ที่ทรงมุ่งพัฒนาบ้านเมืองนี้เอง ทำให้สถาบันกษัตริย์ไทยดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งในทุกรัชกาลต่อมา ไม่ว่าจะต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์การเมืองสักเพียงใด โดยเฉพาะภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยหลัง พ.ศ.2475 แล้ว ปรากฏว่าสถาบันกษัตริย์ก็ยังคงเป็นสัญลักษณ์สูงสุดของประเทศและเป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาชนอย่างต่อเนื่อง ในช่วงนี้ศุภนิมิตแห่งความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของ

พระเจ้าอยู่หัวกับพสกนิกรเริ่มโดดเด่นเป็นที่ประจักษ์ชัดอีกวาระ จากการเสด็จ
นิวัตพระนครทั้ง 2 ครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2481 และ ระหว่าง พ.ศ. 2488 - 2489) ซึ่งแม้จะเสด็จพระราช
สมภพ ทรงเจริญเติบโต และศึกษาในต่างประเทศมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์
กลับปรากฏว่าทรงมุ่งมั่นเสด็จเยี่ยมประชาชนชาวไทยและทรงรับฟังปัญหา
ตลอดจนทุกข์สุขของราษฎรอย่างไม่ถือพระองค์ ในขณะที่ราษฎรก็สนองตอบ
พระมหากษัตริย์คุณด้วยความรักและเทิดทูนพระองค์เหนือเกล้าฯ
อย่างแนบแน่นเช่นกัน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์นี้ยิ่งปรากฏ
อย่างชัดเจนและดำเนินอย่างต่อเนื่อง มาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งทรงอุทิศพระองค์ทรงงานอย่างหนักโดยไม่ยอมย่อท้อ
เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนผู้ยากไร้ บำบัดทุกข์บำรุงสุข พัฒนา
บ้านเมือง นำประโยชน์สุขและความมั่นคงมาสู่ประเทศ ส่งผลให้สถาบันกษัตริย์
กับประชาชนไทยเกิดความใกล้ชิดกันอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรีที่เสด็จขึ้นครองราชย์อย่างกะทันหันโดยไม่มีทันได้
เตรียมพระองค์ หากกาลเวลากว่า 50 ปีของการทรงครองราชสมบัติที่ผ่านมา
ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพในการเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณ
อันประเสริฐแก่แผ่นดิน ซึ่งแม้ในช่วงต้นของการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติจะทรง
เป็นยุวกษัตริย์และประกอบด้วยปัจจัยที่ทำให้ทรงไม่พร้อมหลายประการ อันนำ
จะมีที่มาและบริบทแวดล้อมสืบเนื่องมาตั้งแต่ความผันผวนทางการเมือง
ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศมาสู่ระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475
และการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เมื่อ
วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477¹ รัฐบาลขณะนั้นได้กราบทูลอัญเชิญพระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 เมื่อ พ.ศ. 2477
แต่ต่อมาประวัติศาสตร์ไทยก็ต้องจารึกด้วยความโศกสลดเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตกะทันหัน เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489

ประเทศไม่อาจขาดองค์พระประมุข รัฐบาลจึงได้กราบทูลอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชขึ้นครองราชย์ในวันเดียวกัน เป็นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ของประเทศไทย

จะเห็นได้ว่าการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระองค์เป็นไปโดยปัจจุบันทันด่วนเนื่องจากอุบัติเหตุ มิได้ทรงมีโอกาสเตรียมพระองค์ล่วงหน้า² ไม่ว่าจะในด้านการศึกษา แผนการดำเนินพระชนม์ชีพ หรือความพร้อมทางพระวรกายและพระราชหฤทัยแต่ประการใด จนทำให้ต่อมาภายหลังครองราชย์แล้วต้องทรงเปลี่ยนแผนการศึกษาไปสู่สายรัฐประศาสนศาสตร์ อันประกอบด้วยเนื้อหาด้านรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ และกฎหมาย เพื่อให้ทรงปฏิบัติหน้าที่พระประมุขของประเทศได้ นอกจากนี้ในเวลาดังกล่าวยังมีพระชนมายุเพียง 18 พรรษา จึงทรงเป็นยุวกษัตริย์ที่จำเป็นต้องมีผู้สำเร็จราชการเป็นสถาบันรองรับ ขณะเดียวกันยังมีอุปสรรคด้านกายภาพคือความห่างไกลจากสังคมไทย เนื่องจากพระองค์เสด็จพระราชสมภพในต่างประเทศ และด้วยกระแสการเมืองภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 บวกกับเหตุผลด้านพระพลานามัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช จึงเป็น

เหตุให้พระองค์พร้อมครอบครัวต้องเสด็จไปประทับ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทำให้ทรงดำรงพระชนม์ชีพส่วนใหญ่นอนเตียงโดยอยู่ในต่างแดน ไม่มีโอกาสได้สัมผัสหรือรู้จักวิถีชีวิตของคนไทยมาก่อน

ปัจจัยเหล่านี้มากเพียงพอที่จะเป็นอุปสรรคเหนี่ยวรั้งการปฏิบัติพระราชภารกิจในฐานะพระมหากษัตริย์เพื่อช่วยเหลือชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และพัฒนาประเทศให้รุ่งเรืองได้ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงอุปสรรคทางการเมืองซึ่งเต็มไปด้วยบรรยากาศของระบบอำมาตยาธิปไตย³ ที่ค่อนข้างเป็นปฏิปักษ์ และห่างเหินจากเชื้อพระวงศ์ในช่วงต้นนั้น ผนวกกับการเป็นพระมหากษัตริย์ในระยะที่ระบอบประชาธิปไตยเพิ่งเริ่มขึ้นในเมืองไทย ชาติต้องเผชิญวิกฤตการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ปฏิวัติ รัฐประหารหลายครั้ง รวมทั้งยังอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อันยากเข็ญ⁴ และต่อมายังทรงต้องประทับประคองบ้านเมืองให้ผ่านช่วงสงครามเย็น ที่ลัทธิคอมมิวนิสต์พยายามแพร่เข้าสู่ประเทศไทย ทำให้ต้องทรงงานอย่างหนัก เนื่องด้วยทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจที่จะสมานสามัคคีไทยทั้งชาติได้ ดังนั้นจึงทำให้ยังประมวลงภาพได้ชัดว่าการขึ้นครองราชย์ และเส้นทางการปฏิบัติพระราชภารกิจในฐานะพระเจ้าอยู่หัวของพระองค์นั้นก็ยังมีได้รอยด้วยกลีบกุหลาบอันสวยงามแต่ประการใด

ทั้งที่มีข้อจำกัดกีดขวางนานาประการนับตั้งแต่ต้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับทรงสามารถปฏิบัติพระราชภารกิจในการพัฒนาได้อย่าง “เข้าถึง” จิตใจประชาชนอย่างแท้จริง แนวทางต่างๆ ที่ทรงริเริ่ม ดำเนินการเพื่อช่วยเหลือราษฎรได้เกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม จุดมุ่งหมายสำคัญก็คือ มุ่งแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้ประชาชนอยู่ดีกินดี พ้นจากความยากลำบาก “ทุกข์สุขของปวงประชา” จึงเป็นพระราชปณิธานหลักที่ทรงแน่วแน่พระราชหฤทัยอยู่ตลอดเวลา สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันที่พระองค์ทรงมีต่ออาณาประชาราษฎร์อย่างแน่นแฟ้นและต่อเนื่องมาตั้งแต่แรกเริ่มรัชกาล นำพระราชหฤทัยที่ทรงมีต่อพสกนิกรนั้น อธิบายได้อย่างชัดเจนจากพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงพระสหายเก่าเมื่อครั้งศึกษาอยู่ต่างประเทศหลังครองราชสมบัติแล้ว ความว่า

“ข้าพเจ้าได้เรียนรู้ที่จะรักประชาชนของข้าพเจ้าเมื่อได้ติดต่อกับเขาเหล่านั้น ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าสำนึกในความรักอันมีค่ายิ่ง ข้าพเจ้าไม่เป็นโรคคิดถึงบ้าน ที่จริงจึงอะไรนัก แต่ข้าพเจ้าได้เรียนรู้โดยการทำงานที่เห็นว่า ที่ของข้าพเจ้าในโลกนี้ ก็คือการได้อยู่ท่ามกลางประชาชนของข้าพเจ้า นั่นคือคนไทยทั้งปวง”⁵

ความมุ่งมั่นทรงงานช่วยเหลือชาวชนบทผู้ยากไร้ นำความเจริญมาสู่บ้านเมือง สืบเนื่องมาจากพระราชหฤทัยที่ทรงถือเอา “ทุกข์ของราษฎร เป็นทุกข์ของแผ่นดิน และทุกข์ของแผ่นดิน คือทุกข์ของพระองค์” จึงทำให้ทรงได้รับการเทิดทูนจากมหาชนทั้งประเทศและได้รับการยกย่องชื่นชมจากนานาประชาคมโลก ว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในโลก (Bhumibol spends at least eight months a year in the remotest, most insurgent - troubled areas of Thailand, traveling an average of 30,000 miles a year)⁶ ปราบฏกาณณ์นั้นนับว่ามีรากฐานที่สัมพันธ์โดยตรงจากแนวทางการอภิบาลอย่างเหมาะสมที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงดูแลพระองค์มาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ โดยทรงเน้นในเรื่องระเบียบวินัยท่ามกลางการดำเนินพระชนม์ชีพแบบสามัญชนทั่วไป โดยเฉพาะทรงกระตุ้นเตือนให้รำลึกถึงหน้าที่ความรับผิดชอบที่ทรงมีต่อประเทศไทยเสมอมา ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นยังประทับอยู่ต่างแดนอันห่างไกล ดังที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เคยพระราชทานสัมภาษณ์ว่า “ในครอบครัวเราความรับผิดชอบเป็นของที่ไม่ต้องคิด เป็นธรรมชาติ สิ่งที่สอนอันแรกคือ เราจะทำอะไรให้เมืองไทย”⁷

ขณะเดียวกันพระราชหฤทัยลึกซึ้งที่ทรงมีต่อประเทศไทยอันเป็นที่มาของการเสียสละความสุขส่วนพระองค์อุทิศพระวรกายประกอบพระราชกรณียกิจบำบัดทุกข์ บำรุงสุขประชาราษฎร์นั้น มีปฐมบทที่มาตั้งแต่ยังมีพระราชฐานะเป็นพระอนุชาธิราช ซึ่งได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลราวเสด็จนิวัตพระนคร ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2488 ออกเยี่ยมประชาชนในภูมิภาคได้แก่ สมุทรปราการ ปทุมธานี นนทบุรี ฉะเชิงเทรา สมุทรสาคร และนครปฐม ซึ่งแม้จะเป็นระยะเวลาอันจำกัด แต่ทำให้ได้ทรงมีโอกาสใกล้ชิดกับพลสกนิกรในชนบท ได้ทรงทราบถึงทุกข์สุข

ตลอดจนความเดือดร้อนของราษฎรอย่างแท้จริง เหตุนี้จึงน่าจะเป็นแรงบันดาลใจ
พระทัย⁸ ให้พระองค์ทรงตั้งพระราชปณิธานทำงานเพื่อ “ประชาชนทั้งแผ่นดิน”
อันเป็นพระราชภาระอันหนักหน่วงที่ทรงปฏิบัติจนบังเกิดความคืบหน้าและผลสำเร็จ
สมดังพระปฐมบรมราชโองการ เมื่อแรกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

เห็นได้ว่าความรักที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อปวงประชาชนนี้เอง
ทำให้แม้จะต้องทรงงานอย่างหนักหน่วงและยากลำบาก แต่ก็ทรงฝ่าฟันผ่านพ้น
ไปได้ด้วยพระวิริยะ เพราะทรงได้รับความสุขจากการทรงงานเพื่อประชาชน
อันเป็นเป้าหมายหลักของพระองค์ ความข้อนี้อันสะท้อนได้จากพระราชดำรัสของ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี คราวที่พระราชทานสัมภาษณ์
ในหนังสือ “ในหลวงของเรา” พิมพ์เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา
5 ธันวาคม 2519 ว่า

“เวลาที่ทรงพระสำราญ คือเวลาที่เสด็จออกวางโครงการพัฒนาประเทศและ
เห็นว่าพระราชดำริคงจะมีประโยชน์ต่อประชาชนในเวลาที่จะเห็นผลจากโครงการต่างๆ
อีกประการหนึ่งสิ่งที่ทำให้ทรงพระสำราญคือ การได้ทอดพระเนตรเห็นประชาชน
มีน้ำใจต่อท่านและประชาชนด้วยกัน”⁹

พระอัจฉริยภาพต่างๆ ที่ปรากฏ จนสามารถสร้างความนับถือเลื่อมใสและยอมรับจากบรรดาผู้นำนานาประเทศทั่วโลก ตั้งแต่ครั้งเสด็จประพาสต่างประเทศอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2503 - 2510 จวบจนถึงปัจจุบันนั้น ทางหนึ่งเป็นเพราะทรงได้รับการปลูกฝังพื้นฐานที่ดีเลิศจากครอบครัว อีกทางหนึ่งมาจากคุณประโยชน์ของการที่เคยทรงดำรงพระชนม์ชีพและศึกษาอยู่ในต่างประเทศมาเป็นเวลานานนับแต่ทรงพระเยาว์ โดยได้ทรงศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์และเมื่อเสด็จนิวัตประเทศไทย ทั้ง 2 ครั้งจนกระทั่งครองราชสมบัติแล้ว ก็ได้เสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อในด้านรัฐประศาสนศาสตร์ อันประกอบด้วยสังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ อันเป็นประโยชน์ต่อการเป็นผู้ปกครองที่ดี จนสำเร็จการศึกษาในที่สุด

คุณประโยชน์จากการศึกษาในต่างประเทศอปรกับประสบการณ์ในการดำรงพระชนม์ชีพเยี่ยงสามัญชนที่ปราศจากอภิสิทธิ์ใดๆ นี้ ทำให้พระองค์ไม่เพียงทรงมีพระปรีชาสามารถและพระปฏิภาณเฉียบแหลมจนเป็นที่ยกย่องจากผู้นำชาติมหาอำนาจแล้ว ยังทรงไม่ถือพระองค์ มีสายพระเนตรยาวไกลพร้อมด้วยพระปัญญาเฉียบแหลม ก้าวทันเหตุการณ์ต่างๆ ของโลก ยิ่งกว่านั้นยังทรงมีพระอัจฉริยภาพด้านภาษาต่างประเทศถึง 4 ภาษา¹⁰ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และ ละติน ข้อสำคัญที่สุดคือมีน้ำพระทัยอ่อนโยน และทรงเข้าใจผู้อื่นได้ดี นับเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้มีพระบุคลิกภาพโดดเด่นและพระราชอัธยาศัยงดงาม ไฉมน่าให้ประชาชนรักเทิดทูน และใครจะได้ใกล้ชิด สอดรับกับแนวปฏิบัติที่ไม่ถือพระองค์ในการเสด็จฯ เยี่ยมเยียนทุกข์สุขราษฎร ยังผลให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบที่สร้างสรรค์ ผูกพันกับราษฎร ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนให้การทรงงานของพระองค์สามารถดำเนินการลุล่วงไปได้เป็นอย่างดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นธรรมราชาที่บำเพ็ญคุณูปประโยชน์อย่างอนงอนนัตแก่ชาวไทยทุกหมู่เหล่าด้วยความสนพระราชหฤทัยอย่างสม่ำเสมอ ทรงทุ่มเท เสียสละ ทรงงานอย่างไม่กลัวเกรงความยากลำบากเพื่อให้เข้าถึงประชาชน บทบาทของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์

ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยของไทยจึงปรากฏเป็นรูปแบบที่แตกต่างจากที่ใดๆในโลก ด้วยมีพระราชสถานะในใจคนไทยซ้อนกันอยู่ทั้ง 2 สถานะคือ การที่ทรงได้รับการยกย่องเทิดทูนด้วยความยินยอมพร้อมใจจากทวยราษฎร์เสมือนทรงเป็น “เทพ” ของปวงประชา ในขณะที่เดียวกันน้ำพระทัยอาทรลึกซึ้งที่ทรงมีต่อราษฎรซึ่งสะท้อนผ่านพระราชกรณียกิจแห่งการ “สละความสุขส่วนพระองค์” เพื่อก่อเกิดประโยชน์สุขแก่ราษฎร” ก็ได้ทำให้พสกนิกร รัก ชื่นชม บังเกิดความผูกพันและภักดี เพราะสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ประดุจทรงเป็น “บิดา” ของมหาชนทั้งชาติ

ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น ที่บังเกิดขึ้นในยุคนี้จึงเป็นนิมิตอันดีของการปกครองที่ปราศจากช่องว่างระหว่างองค์พระประมุขกับประชาชนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาติเกิด “พลัง” จากความสามัคคี เพราะมีศูนย์รวมดวงใจของปวงประชาอยู่ที่จุดเดียวกัน คือ “องค์พระประมุข” ก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพสามารถฟันฝ่าอุปสรรคทางการเมืองในระยะต่างๆ นำชาติมาสู่ความไพบูรณ์ในปัจจุบันได้สำเร็จ

จากการที่ในพระราชหฤทัยทรงมี “ประชาชน” เป็นเครื่องผูกพันลึกซึ้ง เป็นเหตุให้ทรงทุ่มเทพระปรีชาสามารถ ทั้งในศาสตร์และศิลป์ ตลอดจนพระราชกรณียกิจทุก ๆ ด้านที่ “เข้าถึงจิตใจประชาชน” ของพระองค์ ทั้งเพื่อให้ทรงรับทราบปัญหาที่แท้จริงถึงต้นเหตุและทรงหาทางแก้ไขข้อทุกข์ยากต่างๆ วางแนวทางพัฒนาให้ประชาชนอยู่ดีกินดี สร้างความเข้มแข็งมั่นคงให้ชาติหรือโดยเฉพาะปลูกปลูกอบจรรโลงขวัญและกำลังใจพสกนิกรในยามวิกฤต ประเด็นนี้สังเกตได้จากเมื่อครั้งเหตุการณ์วิปโยคของแผ่นดินที่ต้องสูญเสียพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลไปอย่างไม่มีใครคาดคิด เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองราชสมบัติสืบต่อมาโดยกะทันหันเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 วิกฤตศรัทธาในช่วงนั้นประชาชนตกอยู่ในภาวะ

อาคารเสียหายอย่างรุนแรง ในขณะที่พระองค์ก็มีอาจประทับเป็นมิ่งขวัญอยู่ในบ้านเมืองได้ด้วยจำเป็นต้องเสด็จกลับไปศึกษาต่อยังสวิตเซอร์แลนด์ แม้จะมีพระชนมายุเพียง 18 พรรษา พระองค์ก็ทรงใช้พระปรีชาอันหลักแหลมด้านสื่อสารมวลชนปลูกปลอบกำลังขวัญเชื่อมโยงดวงจิตราษฎรทั้งแผ่นดินให้คงความรู้สึกว่ายังคงมีในหลวงประทับอยู่ใกล้ชิด และให้ราษฎรรับรู้ถึงพระราชหฤทัยผูกพันที่ทรงมีต่อประเทศไทยทั้งมวล โดยทรงส่งพระราชนิพนธ์อันเป็นบันทึกประจำวันระหว่างเสด็จจากไทยกลับสวิตเซอร์แลนด์มาลงในหนังสือ “วงวรรณคดี” ความว่า

“วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2489 วันนี้ถึงวันที่เราจะต้องจากไปแล้ว... ตามถนนผู้คนช่างมากมายเสียจริงๆ ที่ถนนราชดำเนินกลางราษฎรเข้ามาใกล้จนชิดรถที่เรานั่ง กลัวเหลือเกินว่าล้อรถของเราจะไปทับแข้งทับขาใครเข้าบ้าง รถแล่นฝ่าฝูงชนไปได้อย่างช้าที่สุด ถึงวัดเบญจมบพิตร รถแล่นได้เร็วขึ้นบ้างตามทางที่ผ่านมาได้ยินเสียงใครคนหนึ่งร้องขึ้นมาดังๆ ว่า “อย่าละทิ้งประชาชน” อยากจะร้องบอกเขาลงไปว่า ถ้าประชาชนไม่ “ทิ้ง” ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะละทิ้งอย่างไรได้...”¹¹

นอกจากนี้ยังทรงใช้พระอัจฉริยภาพสร้างภาพยนตร์ส่วนพระองค์ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมในการหาทุนช่วยเหลือประชาชนด้านสังคมสงเคราะห์ พร้อมกับเติมเต็มช่องว่างในใจราษฎรให้ได้มีโอกาสใกล้ชิดพระองค์ โดยผ่านสื่อที่มีทั้งภาพและเสียงอย่างมีประสิทธิภาพขณะเดียวกันก็ได้ทรงจัดตั้งสถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิตขึ้นในปี พ.ศ. 2494 ทำการออกอากาศด้วยระบบ A.M. ความถี่ 225 เมตร 1332 กิโลเฮิร์ตซ์ และคลื่นสั้น 46.8 เมตร เป็นสถานีส่วนพระองค์ซึ่งในระยะแรกทรงจัดรายการและเปิดแผ่นเสียงเอง ทั้งยังทรงบันทึกเสียงรายการดนตรีและจัดให้มีการแสดงดนตรีเพื่อผ่อนคลายจิตใจนักเรียน นักศึกษา ประชาชน หลังเลิกเรียนหรือทำงาน มีรายการสารคดี วิทยาการและความรู้เผยแพร่อย่างกว้างขวาง ซึ่งพระราชประสงค์ที่ทรงจัดตั้งและดำเนินงานสถานีวิทยุ อ.ส. นี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้พสกนิกรได้ติดต่อสื่อสารกับพระองค์ได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องผ่าน

ขั้นตอนพิธีการ และเป็นช่องทางเผยแพร่ข่าวสารแก่ประชาชนทั่วไป¹² รวมทั้งประกาศเชิญชวนประชาชนให้มีส่วนร่วมโดยเสด็จพระราชกุศลช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ ราษฎรได้มีโอกาส “ทำบุญร่วมกับในหลวง” ด้วยความปลื้มปิติ

นับได้ว่าทรงใช้พระปรีชาสามารถของการเป็นนักสื่อสารมวลชน สื่อสารเข้าถึงจิตใจอาณาประชาราษฎร์ได้อย่างนุ่มนวล ขณะเดียวกันก็เป็นช่องทางให้ประชาชนเข้าใจความในพระราชหฤทัยได้อย่างถ่องแท้ เหมาะสมแก่ภาวะการณ์อีกด้วย

การเสด็จฯเยี่ยมราษฎรทุกภูมิภาคทั่วราชอาณาจักรของพระองค์ระหว่างพ.ศ. 2496 - 2502 นับเป็นจุดสำคัญของการสานสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่าง “ในหลวง” กับปวงประชาด้วยความแน่นแฟ้นยิ่งกว่ายุคใดๆ อันยังผลให้มีโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อดับทุกข์ร้อนชาวชนบทห่างไกล ซึ่งในยุคแรก¹³ ของการเสด็จฯเยี่ยมราษฎรทุกท้องถิ่นทั่วราชอาณาจักรนี้ เริ่มจากภาคกลาง พ.ศ. 2496 - 2497 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2498 ภาคเหนือ พ.ศ. 2499 และภาคใต้ พ.ศ. 2501 ช่วงดังกล่าวทรงได้มีโอกาสใกล้ชิดพสกนิกรอย่างลึกซึ้งถึงแก่นแท้ ทรงรับฟังปัญหาการทำการกสิกรรมพร้อมหาแนวทางแก้ไขด้วยความจริงจัง อย่างไรก็ตามพระราชกรณียกิจในช่วงนี้มีความแตกต่างจากในยุคก่อนหน้าคือช่วง พ.ศ. 2495 ซึ่งส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นงานพัฒนาสังคม¹⁴ เช่นงานสังคมสงเคราะห์ กิจกรรมรณรงค์หาทุนสร้างอาคารพยาบาลตามสถานพยาบาลต่างๆ ฯลฯ

ในพ.ศ. 2495 จากการที่ได้เสด็จฯแปรพระราชฐานไปประทับยังพระราชวังไกลกังวลและได้เสด็จฯเยี่ยมชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียง ทำให้เริ่มทรงทราบปัญหาทุกข์ยากของชาวชนบท จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นเป็นโครงการแรก¹⁵ คือ โครงการสร้างถนนเข้าหมู่บ้านห้วยคด (ภายหลังเปลี่ยนเป็น “ห้วยมงคล”) จ.ประจวบคีรีขันธ์ ต่อมาโครงการต่างๆ มีการขยายตัวขึ้นบ้างหากก็ยังคงอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากมีพระราชภารกิจในบทบาทพระประมุขของประเทศอีกหลายด้าน ประกอบกับสถานการณ์

การเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศขณะนั้นยังไม่มีเสถียรภาพเพียงพอที่จะ
เอื้อให้ทรงริเริ่มบทบาทการพัฒนาอย่างแข็งขันจวบจนกระทั่งพ.ศ. 2502 หลังจาก
จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารและดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี
แล้ว¹⁶ ปราบกฏว่า “สถาบันกษัตริย์และรัฐบาลมีความสัมพันธ์และเกื้อหนุนกัน
เป็นอย่างดี รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์สนับสนุนราชบัลลังก์อย่างเข้มแข็ง ให้มีฐานะเป็น
ตัวแทนของชาติ ได้ถวายพระราชกิจแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ
สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้เสด็จประพาสต่างประเทศหลายครั้ง”¹⁷

ความสัมพันธ์อันดีกับรัฐบาลประกอบกับได้ไปเสด็จเยี่ยมราษฎรต่าง
จังหวัดมากขึ้นภายหลังจากที่การก่อสร้างพระราชฐานต่างจังหวัดในภูมิภาคต่างๆ
เสร็จสิ้นลงแล้ว จึงยังเป็นการเปิดโอกาสให้ทรงใช้เวลาใกล้ชิดกับประชาชน
ผู้ยากไร้ได้มากยิ่งขึ้น และเป็นฐานสนับสนุนให้ทรงเริ่มโครงการพัฒนาเพื่อ
ป้องกันรวมทั้งแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนด้านการทำกินของชาวบ้านในชนบท
เกิดขึ้นและติดตามมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันมากกว่า 3,000 โครงการ
ซึ่งแบ่งโดยสังเขปได้เป็น 4 ประการคือ โครงการตามพระราชประสงค์ โครงการ
หลวง โครงการตามพระราชดำริ และโครงการในพระบรมราชานุเคราะห์

อย่างไรก็ตามสังเกตได้ว่าการเสด็จเยี่ยมราษฎรซึ่งเป็น “กฤษฎีเจ้าค้ำชู”
ที่ทำให้ทรงสัมผัสกับปัญหาของราษฎร แล้วดำเนินการ “ไข” ข้อขัดข้องทุกขีรอน
ดังกล่าวให้คลี่คลายนั้น ได้แทรกเอากุศโลบายสร้างความมั่นคงในเอกภาพและ
อธิปไตยของชาติไว้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับการสร้างพระตำหนัก
ที่ประทับเป็นพระราชฐานต่างจังหวัดในทุกภูมิภาคของประเทศ อาทิ¹⁸ พระตำหนัก
ภูพิงค์ราชินีเวศน์ จ.เชียงใหม่ พ.ศ. 2504 พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ จ.นราธิวาส
พ.ศ. 2516 และพระตำหนักภูพานราชินีเวศน์ จ.สกลนคร พ.ศ. 2519 ทั้งนี้เพราะ
ในระยะเวลาดังกล่าวประเทศไทยเผชิญกับปัญหาการลุกลามของความขัดแย้ง
ด้านลัทธิอุดมการณ์การปกครอง หลายพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ชนบทห่างไกลถูก
ภัยคอมมิวนิสต์เข้าแทรกแซง การสร้างพระราชฐานในบริเวณดังกล่าวจึงเป็น
พระบรมราโชบายเพื่อสร้างความอบอุ่นใจให้ราษฎรตระหนักถึงความเอาใจใส่
ใกล้ชิดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อตนแม้จะอยู่ในพื้นที่ทุรกันดาร

ห่างไกลก็ตาม อันเป็นกลวิธีของการปลูกจิตสำนึกรักชาติ สร้างความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันต่อการปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่มีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข

เหตุการณ์อันเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นคือ พระปฏิภาณอันเฉียบแหลม และการที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่รู้ถึงแก่นปัญหาของประเทศของพระองค์อย่างแท้จริง คือครั้งหนึ่งขณะเสด็จเยี่ยมราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีผู้สื่อข่าวต่างประเทศขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสัมภาษณ์ โดยกราบบังคมทูลถามว่าที่เสด็จพระราชดำเนินออกไปและมีพระราชดำริเป็นเหตุให้มีโครงการต่างๆ เกิดขึ้นนั้น ทรงหวังว่าจะทำให้คอมมิวนิสต์น้อยลงหรือมีพระราชดำรัสความว่า มิได้สนพระราชหฤทัยว่าคอมมิวนิสต์จะน้อยลงหรือไม่ แต่ทรงหวังว่าจะทำให้ประชาชนหิวน้อยลง¹⁹

พระปรีชาสามารถในการเข้าถึงจิตใจประชาชน ผ่านความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ที่ทรงมีต่อวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของคนไทยนั้น เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นพระอัจฉริยภาพในเชิงจิตวิทยาการปกครอง โดยเหตุที่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม จึงได้ทรงให้ฟื้นฟูพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. 2503 หลังจากที่ได้เลิกไปตั้งแต่ พ.ศ. 2479 เพื่อเป็นสิริมงคลแก่พืชพันธุ์ธัญญาหาร คาดการณ์น้ำฝนบำรุงขวัญเกษตรกร โดยเฉพาะยังพระราชทานให้เป็น “วันเกษตรกร” มีกิจกรรมด้านเกษตรทั่วไปและให้ผู้แทนชาวนาทุกภาคเข้าเฝ้าฯรับพระราชทานรางวัลประกวดพันธุ์ข้าว²⁰ พร้อมกับพระราชทานพันธุ์ข้าวที่ทรงปลูกจากสวนจิตรลดาให้เป็นมิ่งขวัญแก่ชาวนาทั่วประเทศอีกด้วย

นอกจากนี้ยังทรงให้ฟื้นฟูพระราชพิธีถวายเป็นผ้าพระกฐินโดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค ในพ.ศ. 2502 และพระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค ในพ.ศ. 2506 อันเป็นวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา 36 พรรษาพอดี นับเป็นพระราชพิธีอันงดงามบ่งบอกถึงความเจริญของบรรพชนไทย ส่งผลให้อนุชนรุ่นหลังเกิดความภาคภูมิใจในความ

เป็นชาติอารยะของตน และยังนับว่าได้ทรงสร้าง “สื่อประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ประเทศไทย” ต่อสายตาชาวโลกที่ได้ผลสำเร็จในการช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีในปัจจุบัน

เป็นที่เห็นได้ชัดว่าพระปรีชาสามารถในการคิดรูปแบบการแก้ปัญหาเฉพาะตัวที่เหมาะสมและทันต่อเหตุการณ์เป็นส่วนที่ทำให้วัฒนธรรมสามารถเข้าไปมีบทบาทเสริมส่งต่อการประกอบอาชีพของราษฎร สร้างขวัญและความภาคภูมิใจให้ประชาชาติอย่างสมบูรณ์

อย่างไรก็ตามเป็นที่ทราบกันดีว่าประชาชนไทยส่วนใหญ่ยากจนจากปัญหาการทำกินภาคเกษตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริจัดให้พระราชวังที่ประทับมีรูปแบบเป็นศูนย์รวมการดำเนินโครงการส่วนพระองค์ เพื่อเป็นแบบอย่างเผยแพร่สู่เกษตรกรและหน่วยงานต่างๆ โดยได้ทรงจัดสรรบริเวณในสวนจิตรลดา²¹ จัดทำโครงการสาธิตแบบอย่างต่างๆ ได้แก่ โครงการป่าไม้สาธิต โครงการนาข้าวทดลอง โรงโคนมสวนจิตรลดา โรงนมผงสวนจิตรลดา โครงการเลี้ยงปลานิลเพื่อขยายพันธุ์ไปสู่เกษตรกร โรงสีข้าวทดลอง ยุงฉางข้าว เป็นต้น ภาพลักษณ์ของพระราชวังในแผ่นดินพระองค์จึงเปลี่ยนจากศูนย์รวมอำนาจการปกครองในยุคเก่า กลายเป็น “ศูนย์รวมการทดลอง เพื่อนำประโยชน์มาดับทุกข์ประชาราษฎร์” เป็นแบบอย่างแก่การเผยแพร่ความรู้ในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ยังทรงเล็งเห็นและให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาการทำกินภาคเกษตรอย่างลึกซึ้งรวมทั้งเรื่องดิน น้ำ และความจำเป็นในการนำวิทยาการเข้ามาช่วยแก้ไขอุปสรรค จึงทรงก่อตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อเป็นศูนย์รวมการศึกษาหาวิธีพัฒนาที่เหมาะสม²² และเป็นศูนย์กลางหน่วยงานราชการต่างๆ ได้ประสานความร่วมมือกันศึกษา ค้นคว้าทดลองด้านวิชาการ แสวงหารูปแบบวิธีการ วิทยาการต่างๆ ผสมผสานในการทำเกษตรที่เหมาะสมแล้วเผยแพร่สู่เกษตรกรในชุมชนใกล้เคียง²³ โดยมีการสาธิตอย่างเป็นรูปธรรม เปิดโอกาสให้ชาวบ้านศึกษาและนำไปปฏิบัติตาม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ได้แก่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้

จ.เชียงใหม่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ จ.สกลนคร ศูนย์ศึกษาการพัฒนา
เขานินซ็อนฯ จ.ฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ จ.จันทบุรี
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ จ.เพชรบุรี และศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองฯ
จ.นราธิวาส บทบาทของศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรนั้น
สะท้อนได้จากรายงานของสื่อมวลชน จากการเดินทางไปดูงานที่ศูนย์ศึกษา
การพัฒนาเขานินซ็อนฯ จ.ฉะเชิงเทรา ว่า “ที่เกษตรกรยอมรับและเอาแบบอย่าง
ไปทำนั้น เขาได้เรียนรู้จากการฝึกงานในแปลงสาธิตทดลองปลูกถั่วลิสงสายพันธุ์
เดียวกับที่เคยปลูกในไร่ได้ผลแค่ 100 กิโลกรัมต่อไร่ ครั้นลงมือปลูกตามหลักวิชา
เกษตรแผนใหม่ที่เจ้าหน้าที่แนะนำให้ ก็ได้ผลถึง 300 กิโลกรัมต่อไร่ทีเดียว”²⁴

การที่ทรงตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 6 ศูนย์
กระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ หากพิจารณาในอีกมุมมองหนึ่งก็จะ
เห็นได้ชัดถึง พระราชกุศโลบายที่ต้องการเข้าถึงประชาชน และปัญหาของพวกเขา
อย่างแท้จริง ในขณะที่พระตำหนักที่ประทับของพระองค์จะเป็นเสมือนตัวแทนที่
ให้ความอบอุ่นทางใจว่า พวกเขามีได้อยู่ไกลจากพระองค์ ศูนย์ศึกษาการพัฒนา
ก็จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพระองค์ในอีกรูปแบบหนึ่งที่สื่อถึงแนวพระราชดำริ
และเป็นเครื่องช่วยเหลือ ที่พระองค์ทรงมุ่งสร้างให้เกิดประโยชน์เฉพาะแต่ละ
ภูมิภาคอย่างเท่าเทียมกัน

ตลอดระยะเวลากว่า 50 ปี แห่งการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม ยังประโยชน์สุขมาสู่มหาชน และความรุ่งเรืองมาสู่บ้านเมือง ถ้าไม่นับคราวเสด็จไปทรงเปิดสะพานมิตรภาพไทย - ลาว แล้ว ก็มิได้เสด็จไปต่างประเทศอีกเลย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2510 หากแต่ทรงทุ่มเทเวลาทั้งหมดเพื่อหาทางปิดเป่าทุกซอกซอญของประชาชาติเป็นหลัก จึงทรงเป็นพระเจ้าอยู่หัวพระองค์แรกในประวัติศาสตร์ไทยที่ทรงยุติช่องว่างอันห่างเหินระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนซึ่งดำเนินมาเป็นเวลาช้านานลงได้

ทุกๆ จำนวนปีแห่งการครองราชย์ที่เพิ่มพูนขึ้น จึงเป็นการผนึกช่องว่างระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนให้สนิทแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น “ความรัก” ที่ปวงประชาน้อมเกล้าถวายแด่พระองค์ จึงเปรียบได้ดังพระราชอำนาจที่ปวงชนชาวไทยพร้อมใจกันถวายเป็นอาณัติสิทธิ์ ดังคำให้สัมภาษณ์ที่พระราชทานแก่นิตยสาร Leaders.

“Because of the way you have been king, you have so much of the respect of the people that you are more than a constitutional monarch. You really have power, probably the power of love. Is that correct ?”²⁵

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปี่ยมไปด้วยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ในรูปแบบใหม่ที่ไม่อาจหาคำบรรยายให้ตรงได้

ในอีกมุมมองหนึ่ง อาจจะวิเคราะห์ได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสามารถผสานพระราชสถานะ 2 สถานะไว้ในพระองค์ได้อย่างน่าอัศจรรย์คือพระเจ้าแผ่นดินที่ราชภูมิตัดพูนไว้ประดุจ “เทพ” พร้อมกับ รัก ยกย่องประดุจบิดา ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และคงไม่ไกลเกินไปที่จะกล่าวว่า ด้วยการผสานพระราชสถานะ 2 ประการนี้เองที่ทำให้ทรงสามารถดำรงเป็นหลักให้ประเทศไทยในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่เหลืออยู่ในโลกไม่มากนัก

เชิงอรรถ

¹ สรุปความจาก คณิตา เลขะกุล, “ในหลวงของเรา”, **อนุสาร อสท.** ปีที่ 28, (5 ธันวาคม 2530), หน้า 464.

² ดร.อนุมงคล ศิริเวทิน และ รศ.ดร.ปฐม มณีโรจน์, “การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : บทบาท ภารกิจ ระบบบริหารการพัฒนาโดยพระมหากษัตริย์ไทย” ใน **เอกกษัตริย์อัจฉริยะ**, ทบวงมหาวิทยาลัย, (2540), หน้า 10.

³ ประมวลจาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **ประวัติการเมืองไทย**, (กรุงเทพมหานคร, 2535), หน้า 144-145.

⁴ ประมวลจาก **พระเจ้าอยู่หัว**, กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร 2530), หน้า 535.

⁵ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **ววงวรรณคดี** เอกสารถ่ายสำเนา

⁶ Sylvana Foa, “King Bhumibol’s Day: Jungle Boots, Leeches and Pouring Rain”, (United Press International, October 7 1980), **The King of Thailand in World Focus**, The Foreign Correspondents Club of Thailand, (Bangkok 1988), Page 114.

⁷ สุมาลี บำรุงสุข และคณะ, **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, (โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร), หน้า 117.

⁸ ดร.อนุมงคล ศิริเวทิน, **เอกกษัตริย์อัจฉริยะ**, อ้างในเชิงอรรถที่ 27, หน้า 12.

⁹ คณิตา เลขะกุล, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ พระราชทานสัมภาษณ์, “ในหลวงของเรา”, **อนุสาร อสท.**, หน้า 471.

¹⁰ ประมวลจาก **พระเจ้าอยู่หัว**, กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร 2530), หน้า 471.

¹¹ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **ววงวรรณคดี**

¹² **ในหลวงกับประชาชน 45 ปีวิทย์ อส.**, ธนาคารออมสิน, (กรุงเทพมหานคร 2542)

¹³ ดร.อนุมงคล ศิริเวทิน และ รศ.ดร.ปฐม มณีโรจน์, “การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : บทบาท ภารกิจ ระบบบริหารการพัฒนาโดยพระมหากษัตริย์ไทย”, **เอกกษัตริย์อัจฉริยะ**, ทบวงมหาวิทยาลัย, (2540), หน้า 22.

¹⁴ อ้างแล้ว, หน้า 21.

¹⁵ อ้างแล้ว, ในเชิงอรรถที่ 50, หน้า 21.

¹⁶ อ้างแล้ว, หน้า 26.

¹⁷ อ้างแล้ว, ในเชิงอรรถที่ 66, หน้า 22.

¹⁸ ท่านผู้หญิงเกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, **ทำเป็นธรรม**, หน้า 191, 329, 341.

¹⁹ **พระเจ้าอยู่หัว**, กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร 2530), หน้า 11.

²⁰ อ้างแล้ว, หน้า 164-165.

²¹ อ้างแล้ว, หน้า 192-194.

²² คณิตา เลขะกุล, “มูลนิธิชัยพัฒนา”, **อนุสาร อสท.** (5 ธันวาคม 2535), หน้า 587.

²³ **พระเจ้าอยู่หัว**, กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร 2530), หน้า 201.

²⁴ รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, “แนวทางใหม่ตามไหล่เขาหินซ้อน”, **อนุสาร อสท.**, (1 สิงหาคม 2526), หน้า 398.

²⁵ “Give More, Take Less”, **Leaders Magazine**, (April - June 1982).

3

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับการพัฒนา

3

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับการพัฒนา

ปริญญา ชาตินักรบ เรียบเรียง

เมื่อประมาณ 65 - 70 ล้านปีมาแล้ว การเคลื่อนไหวของเปลือกโลกในตอนปลายของมหายุคมีโซโซอิกเชื่อมต่อกับตอนต้นของมหายุคซีโนโซอิกได้ทำให้เกิดแผ่นดินรูปสี่เหลี่ยมข้างขึ้นมาผืนหนึ่ง โดยทางทิศเหนือและตะวันตกมีลักษณะเป็นทิวเขาสูง ดุคล้ายกระหม่อมข้าง ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะเป็นที่ราบสูง คล้ายแกมข้าง ทางทิศตะวันออกมีแผ่นดินเป็นแหลมยื่นออกไปในทะเลจึงดูคล้ายกับปากของข้าง ส่วนทางทิศใต้มีลักษณะเรียวยาวคล้ายวงข้าง แผ่นดินนี้คือประเทศไทย¹

เป็นเรื่องที่มาประจวบเหมาะอย่างน่าแปลก ที่ข้างได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของประเทศไทย มีคติความเชื่อหลายอย่างที่ยกย่องข้างว่าเป็นสัตว์ชั้นสูง เป็นพาหนะของพระมหากษัตริย์ ถือว่าเป็นสัตว์ชนิดเดียวที่สามารถเข้ารับราชการรับใช้พระเจ้าแผ่นดิน มียศตำแหน่งเช่นเดียวกับข้าราชการสมัยโบราณ ในเวลาเดียวกัน คนไทยในอดีตก็ผูกพันพึ่งพาข้างในฐานะสัตว์ช่วยแรงงานหนักโดยเฉพาะด้านทำป่าไม้

อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านมาถึงปัจจุบัน ความต้องการแรงงานข้างก็หมดไปจากวิถีชีวิตคนไทย ประกอบกับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ไม่เพียงคุกคามความเป็นอยู่ของมนุษย์ แต่ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับข้างด้วยเช่นกัน ข้างเลี้ยงจำนวนมากถูกความวุ่นวายเข้ามาเร่ร่อนขอทานเป็นปัญหาอยู่ในป่าคอนกรีตของเมืองหลวง ในขณะที่ข้างป่าก็ถูกรบกวนเข้ามาหาอาหารทำลายไร่ของชาวบ้าน

ในความเป็นจริงปัญหาข้างป่าออกมาทำลายพืชไร่ในประเทศไทยมีมานานกว่า 400 ปีแล้ว² โดยในอดีตชาวไร่สามารถขับไล่ข้างป่าที่มาบุกรุกได้เอง ปัญหาดังกล่าวจึงไม่รุนแรงมากนัก แต่ในช่วงที่ผ่านมามีการบุกรุกทำลายป่าอย่างมโหฬาร ทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ได้ส่งผลกระทบต่อความสมดุลในระบบนิเวศของป่าอย่างรุนแรง พื้นที่ป่าจำนวนน้อยที่เหลืออยู่ ส่วนใหญ่เป็น

ป้าบนเทือกเขาซึ่งไม่เหมาะต่ออาการอยู่อาศัยและหาอาหารของช้าง ดังนั้นช้างจึงต้องออกมาบุกรุกหาอาหารในไร่ของเกษตรกร จนในที่สุด ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างก็ถึงจุดรุนแรง ดังเช่นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2540 ช้าง 3 ตัว ที่ บุกรุกเข้ามาหาอาหารในบริเวณไร่สับปะรด อำเภออุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ต้องตายด้วยน้ำมือของมนุษย์

ต่อมาในช่วงปลายพ.ศ. 2541 ถึงต้นพ.ศ. 2542 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระประมุขของแผ่นดิน ทรงต้องเข้ามาแก้ปัญหาช้างป่าบุกรุกกินพืชไร่ของเกษตรกร โดยพระราชทานพระราชดำริแก่ พล.ท.ทวีป สุวรรณสิงห์ แม่ทัพภาค 1 และนายชูชาติ พูลศิริ ผู้ว่าราชการจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ว่า “ให้ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก โดยปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติ จะได้ประหยัดงบประมาณปลูกสับปะรดที่ไม่จำเป็นต้องนึ่งสำหรับเป็นอาหารช้าง และให้ชาวบ้านคอยดูแลแล้วให้ค่าตอบแทนเขาด้วย พร้อมปลูกผักสวนครัวในพื้นที่โดยมีลูกค้าคือช้างให้ทำการหาแหล่งน้ำเพิ่มเติม และปลูกพืช ที่เป็นอาหารให้แก่ช้างป่าเพิ่มเติมตามความสมควร”³ พระราชดำรินี้ได้เป็นจุดกำเนิดของโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าสงวนแห่งชาติอุยบุรี และเป็นที่มาของความร่วมมือทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ในการที่จะปลูกพืช ที่เป็นอาหารให้ช้างป่า เพื่อให้ช้างมีน้ำและอาหารกินอย่างสมบูรณ์จะได้ไม่ต้องออกจากป่ามาทำความเดือดร้อนให้กับเกษตรกร

พระราชดำริที่เป็นทางออกให้กับกรณีปัญหาข้างป่าที่อำเภอกุยบุรีที่ยกมานี้ เป็นเพียงตัวอย่างให้เห็นแนวพระราชดำริในการแก้ปัญหา “ทุกซั้วอันของแผ่นดิน” รูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นผลพวงมาจากปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ อันถือว่าเป็นปัญหาหัวใจของแผ่นดินไทยก็ว่าได้

คงไม่เกินจริงนักหากจะกล่าวว่ ประเทศไทยคือฐานการผลิตอาหารที่สำคัญของโลก ข้าวและพืชไร่หลายชนิด เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา รวมถึงไม้ผลอีกหลายชนิด ทำรายได้มหาศาลให้กับประเทศไทย นอกจากนี้ผลิตผลจากท้องทะเลไทยก็ทำรายได้ไม่น้อยหน้าผลิตผลจากพื้นแผ่นดิน เป็นโชคดีของประเทศไทยที่ธรรมชาติได้สรรค์สร้างทรัพยากรอันมีค่ามากมายเอาไว้ให้ โดยเฉพาะดินกับน้ำซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยหลัก และเป็นจุดเริ่มต้นของการผลิตอาหารเลี้ยงคนไทย และผู้คนในมุมต่างๆ ของโลก

ช่วงระยะเวลา 50 ปีหลังของศตวรรษที่ 20 บนความพยายามพัฒนาประเทศตามกระแสนิยมของชาติตะวันตก ทรัพยากรดินและน้ำในประเทศไทยได้ถูกใช้ประโยชน์อย่างหนักในการผลิตเพื่อการค้าและการส่งออก ยิ่งกว่านั้นการลดลงของพื้นที่ป่าอย่างรวดเร็วเนื่องจากการบุกรุกทำลาย ยิ่งทำให้ภาวะการเสื่อมดุลในระบบนิเวศ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พื้นดินที่เสื่อมโทรมเพาะปลูกไม่ได้ผล และปัญหาแหล่งน้ำจึงเป็นปัจจัยเร่งให้คนชนบทละทิ้งถิ่นฐานมาเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่มากขึ้น ผลที่ตามมาก็คือความแออัด ปัญหาสังคม และสิ่งแวดล้อมของเมืองหลวง

หากย้อนกลับไปดูโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการแรกของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในช่วงต้นรัชกาล พ.ศ. 2496 ซึ่งเป็นการสร้าง อ่างเก็บน้ำเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ก็จะได้เห็นได้ชัดถึงความสนพระราชหฤทัยและห่วงใยในปัญหาดินและน้ำของประเทศมาตั้งแต่เริ่มแรกทีเดียว นอกจากนั้น จากแนวพระราชดำริที่ปรากฏในโครงการของ พระองค์กว่า 3,000 โครงการทั่วประเทศ ซึ่งกลุ่มใหญ่ที่สุดคือ โครงการพัฒนา ดิน น้ำ ป่าไม้ ก็ยังทำให้มองเห็นถึงความเชื่อมั่นของพระองค์ในคุณค่าของน้ำดิน หรือธรรมชาติ ที่มีผลต่อเกษตรกรรม และต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งหมด

“ ทั้งนี้ เพราะข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นเสมอมาว่า การเกษตรเป็นรากฐาน ของชีวิต ด้วยเป็นแหล่งผลิตอาหารและเป็นวัตถุประสงค์สำหรับการอุตสาหกรรม หลายอย่าง ข้อสำคัญ ขบวนการผลิตทางการเกษตรนี้อาศัยธรรมชาติเป็นหลักใหญ่ ดังนั้น เราจึงจำเป็นต้องพัฒนาและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้ ให้เป็นปัจจัยสนับสนุนในการเพิ่มพูนผลผลิต เพื่อสร้างเสริมความอยู่ดีกินดีของ ประชากรในโลก ”⁴

ก็คงเกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้น ต่อประเด็นที่ว่า ทำไมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงมุ่งงานหลักในเรื่อง ดิน น้ำ และปัญหาของเกษตรกรรมใน ท้องถิ่น หรือที่บางทีรวมเรียกว่า การพัฒนาชนบทนั่นเอง

ยิ่งกว่านั้น หากวิเคราะห์ให้ลึกลงไปจะเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเป็น ขั้นตอนของวงจรการพัฒนาของพระองค์อย่างชัดเจน ชั้นแรก ทรงมุ่งแก้ที่ปัจจัย หลักของการผลิต คือ ดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อให้ชนกลุ่มที่ต้องอาศัยปัจจัยหลัก คือ เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศสามารถพอกิน พอกิน พึ่งตนเองได้ก่อน และเมื่อชุมชนพื้นฐานของประเทศมั่นคง การพัฒนาส่วนอื่นก็จะตามมาอย่างได้ผล ดังที่ทรงเรียกว่า “การระเบิดจากข้างใน” ซึ่งทรงอธิบายว่า

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอกิน พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการ และอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคง

พร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้ว
จึงค่อยสร้าง ค่อยเสริมความ
เจริญ และฐานเศรษฐกิจ ชั้นที่
สูงขึ้นโดยลำดับ...”⁵

ปัจจัยพื้นฐานที่พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่ง
พัฒนามาก็คือ แหล่งน้ำ ปัญหา
การขาดแคลนน้ำ ในช่วง 30 - 40
ปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจาก

ป่าไม้อันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก ทำให้ขาด
แหล่งซับน้ำ นอกจากนี้ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทย แม่น้ำ
เกือบทุกสายจะไหลลงสู่ทะเล หากขาดการจัดการที่ชาญฉลาดแล้ว ก็จะมีสูญเสียบ
ทรัพยากรน้ำไปตามวงจรธรรมชาติตลอดเวลา การเพิ่มจำนวนของประชากร
อย่างรวดเร็ว การขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจสาขาต่างๆ ทั้งเกษตรกรรม
อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการบริการ ล้วนแล้วแต่ทำให้อัตราความ
ต้องการใช้น้ำสูงขึ้นเป็นอย่างมาก

หลังจากโครงการอ่างเก็บน้ำเพื่อการชลประทาน โครงการแรกของ
พระองค์ ที่เขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ได้กำหนดสร้างใน
พ.ศ. 2506 จากนั้น การพัฒนาแหล่งน้ำรูปแบบต่างๆ ของพระองค์ก็ได้ขยายตัว
ไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศไทย

ในภาคเหนือพื้นที่เพาะปลูกของราษฎรส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา อาศัย
น้ำฝนเป็นหลัก หากปีใดฝนแล้ง หรือพื้นที่ร้างเป็นเวลานาน การเพาะปลูกก็จะ
เสียหาย โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในภาคเหนือจึงเป็นโครงการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ
และฝายทดน้ำเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันเขื่อนชลประทานและฝายทดน้ำหลายแห่ง
ได้กลายเป็นแหล่งน้ำสำคัญของการเกษตรในการเพาะปลูก พืชผักไม้ดอกไม้ผล
เมืองหนาว ราษฎรชาวไทยภูเขาได้มีแหล่งน้ำถาวรเพื่อใช้อุปโภคบริโภค และที่
สำคัญที่สุด การผลิตไม้ดอกไม้ผลเมืองหนาวที่ได้ราคาสูง ได้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่
ทำให้พวกเขาเลิกปลูกฝิ่น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นภูมิภาคที่แห้งแล้งและ
กันดารน้ำอย่างที่สุด ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบสูง มีแม่น้ำสายใหญ่ๆ
เพียงไม่กี่สาย ลักษณะดินเป็นดินปนทราย เก็บน้ำไม่อยู่ เมื่อฝนตกลงมา
น้ำก็จะแห้งภายในหนึ่งหรือสองวัน ราษฎรส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
จึงยากจน เพราะทำการเกษตรไม่ได้ผล ขาดแคลนอาหารบริโภค การละทิ้งถิ่น
ที่อยู่เข้าไปหางานทำในเมืองจึงเป็นทางเลือกของชาวอีสาน โครงการพัฒนา
แหล่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพระองค์ ส่วนใหญ่จึงเป็นโครงการ
ชลประทานในลักษณะของอ่างเก็บน้ำขนาดต่างๆ⁶

สำหรับภูมิภาคที่มีความชุ่มชื้น ฝนตกชุกเกือบตลอดปีอย่างภาคใต้
ในหลายพื้นที่ที่ติดกับทะเลกลับประสบปัญหาน้ำเค็มรุกเข้าไปในลำน้ำ
ไม่สามารถเพาะปลูกหรือใช้บริโภคได้ ที่เห็นได้ชัดเจนคือ แม่น้ำบางนราใน
จังหวัดนราธิวาส มีความยาวประมาณ 60 กิโลเมตร เชื่อมต่อกับทะเลทั้งสองทาง
คือที่อำเภอเมือง และอำเภอตากใบ แม่น้ำบางนราตลอดทั้งสายจึงได้รับอิทธิพล
จากน้ำทะเลขึ้นและลงตลอดเวลา ทำให้น้ำมีสภาพเป็นน้ำเค็มและน้ำกร่อย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริให้กรมชลประทาน
พิจารณาสร้างประตูบังคับน้ำ ปิดกั้นปากแม่น้ำบางนราตอนบนและตอนล่าง
เพื่อกั้นน้ำเค็มจากทะเลไม่ให้ไหลเข้าไปตามลำน้ำ โดยที่ยังสามารถเก็บกักน้ำจืด
ไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี นอกจากการสร้างระบบป้องกันน้ำเค็มบุกรุกแล้ว พระองค์ได้
ทรงวางหลักการที่สำคัญในการแก้ปัญหาน้ำเสียในพื้นที่รอบเขตดินพรุ
ของบริเวณลุ่มน้ำบางนราและลุ่มน้ำปากพนังควบคู่ไปด้วย โดยสร้างระบบแยกน้ำ
3 รสออกจากกัน คือ สร้างระบบป้องกันน้ำเปรี้ยวจากพรุที่ทำให้พื้นที่
เกษตรกรรมเป็นกรด ระบบป้องกันน้ำเค็มบุกรุก และระบบส่งน้ำจืดช่วยเหลือ
พื้นที่เกษตรกรรมเพื่อการอุปโภคและบริโภค แนวคิดและวิธีการที่พระองค์ทรงใช้
ในการแยกน้ำแต่ละประเภทในพื้นที่เดียวกันออกจากกันอย่างแยบยลนี้ แสดงให้
เห็นถึงพระอัจฉริยภาพในศาสตร์ของน้ำอย่างแท้จริง⁷

ในการพัฒนาแหล่งน้ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีหลัก และวิธีดำเนินงานที่เป็นขั้นตอน เป็นระบบที่รัดกุมและรอบคอบ ทรงศึกษารายละเอียดทุกด้าน โดยมีเพียงคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของแต่ละภาคดังกล่าวมาข้างต้นเท่านั้น แต่ยังคงคำนึงถึงความเหมาะสมของภูมิประเทศโดยรอบของบริเวณแหล่งน้ำ ความเหมาะสมของตัวแหล่งน้ำ กล่าวคือขนาดของลำน้ำ สภาพการไหลของน้ำ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความเหมาะสมในด้านเศรษฐกิจและสังคม ทรงพิจารณาถึงค่าลงทุนในการก่อสร้าง เพื่อเปรียบเทียบถึงความคุ้มค่าและคุ้มค่าที่จะเกิดขึ้นกับราษฎรในท้องถิ่นนั้น

จากแนวพระราชดำริที่ได้พระราชทานให้หน่วยราชการต่างๆ นำไปพิจารณาดำเนินการนั้น สามารถแบ่งโครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริออกได้เป็น 5 ประเภทด้วยกัน ดังนี้

1. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก และอุปโภคบริโภค ได้แก่ อ่างเก็บน้ำ และฝายทดน้ำ
2. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการรักษาต้นน้ำลำธาร
3. โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ
4. โครงการระบายน้ำออกจากพื้นที่ลุ่ม
5. โครงการบรรเทาอุทกภัย⁸

การอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาแหล่งน้ำตามระบบนิเวศ เพราะหากพื้นที่ต้นน้ำถูกทำลายจนมีสภาพเสื่อมโทรมก็จะส่งผลถึงปัญหาแหล่งน้ำในระดับล่างที่เชื่อมโยงเป็นวงจรตามลำดับ แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้ในการจัดการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธาร สรุปได้เป็นหลักการคือ หาหนทางชะลอความเร็วของกระแสน้ำที่ไหลหรือโดยวิธีเก็บกักน้ำไว้เป็นระยะๆ ด้วยการสร้างฝายปิดกั้นร่องน้ำเป็นช่วงๆ ตามลำน้ำ เพื่อให้ น้ำกระจ่าย และเก็บกักน้ำไว้ในดินให้มากที่สุด นานที่สุด เพื่อให้บริเวณดังกล่าวมีความชุ่มชื้น รูปแบบหนึ่งของฝายเก็บกักน้ำที่พระราชทานแนวทางให้ดำเนินการซึ่งรู้จักกันดีในชื่อที่ทรงเรียกว่า Check Dam หรือฝายชะลอ

ความชุ่มชื้น เป็นกลวิธีชะลอน้ำและเก็บกักน้ำไว้ในดินที่มีประสิทธิภาพสูง โดยทรงประยุกต์รูปแบบจากภูมิปัญญาชาวบ้านผสานกับพระปรีชาสามารถของพระองค์ในเรื่องของน้ำ รูปแบบการทำงานของ Check Dam นี้จะเห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนในศูนย์ศึกษาการพัฒนาของพระองค์ ดังเช่นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

รูปแบบหนึ่งของการพัฒนาแหล่งต้นน้ำลำธารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการพัฒนาทั้งน้ำ ดิน และป่าไม้พร้อมกันไปอย่างครบวงจร อันแสดงถึงแนวพระราชดำริที่เป็นการแก้ปัญหาที่ต้นตอที่มีความล้ำลึกและโดดเด่น ที่สุดโครงการหนึ่งคือโครงการหลวงพัฒนาชาวเขา ซึ่งเริ่มดำเนินการในพ.ศ. 2512 ปัจจุบันรู้จักกันในชื่อ **โครงการหลวง***

ด้วยรูปแบบของการดำรงชีพด้วยการปลูกฝิ่น และทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาได้ส่งผลต่อการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ ทำลายแหล่งต้นน้ำลำธารอย่างมหาดศาล ด้วยสายพระเนตรอันยาวไกล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำหนด

* ผลงานของโครงการหลวงเป็นที่รู้จักแพร่หลายทั่วโลก ว่าเป็นโครงการสร้างสรรค์ และส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ ดังนั้นมูลนิธิแมกไซไซ จึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลแมกไซไซ สาขาความเข้าใจระหว่างประเทศ เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พุทธศักราช 2531

แนวทางการแก้ปัญหาด้วยการพัฒนาแหล่งน้ำ และที่สำคัญการพัฒนาเกษตรกรรมในที่ราบสูงให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่น และหันมาสร้างรายได้ด้วยการปลูกไม้ผล ไม้ดอก กล้วยพืชเมืองหนาวชนิดต่างๆ

โครงการหลวงได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมานับเป็นสิบๆ ปีจนถึงปัจจุบันผลิตผลของโครงการฯ ที่รู้จักกันในชื่อดอยคำ เป็นรูปธรรมหนึ่งของความสำเร็จ นอกเหนือจากการยุติปัญหาการปลูกฝิ่น การทำไร่เลื่อนลอย อันส่งผลไปถึงการอนุรักษ์ป่าไม้และต้นน้ำลำธารเป็นไปอย่างสัมฤทธิ์ผล ดังที่ตั้งพระราชหฤทัยไว้ว่า

“ที่มีโครงการเช่นนี้จุดประสงค์อย่างหนึ่งก็คือมนุษยธรรม อยากที่จะให้ผู้ที่อยู่ในที่ทุรกันดารสามารถที่จะมีความรู้และพียงตัวมีความเจริญได้ อีกอย่างหนึ่งก็เป็นเรื่องช่วยในทางที่ทุกคนเห็นว่าควรจะช่วย เพราะเป็นปัญหาใหญ่ ก็คือปัญหาเรื่องยาเสพติด ถ้าเราสามารถที่จะช่วยชาวเขาให้ปลูกพืชที่เป็นประโยชน์มาก เขาจะเลิกปลูกฝิ่น ทำให้นโยบายการระงับการปราบการสูบฝิ่นและการค้าฝิ่นได้ผลดี อันนี้ก็เป็นผลอย่างหนึ่ง ผลอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญมากก็คือชาวเขาตามที่รู้ เป็นผู้ที่ทำการเพาะปลูกที่อาจทำให้บ้านเมืองเราไปสู่หายนะได้ โดยที่ต่างป่าและเพาะปลูกโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง ถ้าพวกเราทุกคนไปช่วยเขาก็เท่ากับช่วยบ้านเมืองให้มีความอยู่ดีกินดี และปลอดภัยได้อีกทั้งประเทศ เพราะว่าถ้าเราสามารถทำโครงการนี้ได้สำเร็จ ให้ชาวเขาอยู่เป็นหลักแหล่งสามารถที่จะมีการอยู่ดีกินดีพอควร และสนับสนุนนโยบายที่จะรักษาป่าไม้รักษาดินให้เป็นประโยชน์ต่อไป ประโยชน์อันนี้จะต้องยั่งยืนมาก...”⁹

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโครงการพัฒนาแหล่งน้ำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะมีส่วนสำคัญในการบรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อทำการเกษตรในภูมิภาคต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ดูเหมือนว่า การพัฒนาแหล่งน้ำตามผิวดินจะไม่เพียงพอที่จะแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำได้อย่างเบ็ดเสร็จ เพราะในความเป็นจริง ทรัพยากรน้ำของประเทศไทย ยังไม่อยู่ในระดับที่สมดุลกับความต้องการใช้น้ำของประชากรที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะพื้นที่

เกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลักมีอยู่ถึง 82.6 %¹⁰ ภาวะฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วงที่เกิดขึ้นเป็นประจำเนื่องจากการเสียสมดุลในระบบนิเวศจึงสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวไร่ชาวนาและเกษตรกรทั่วไปเป็นอย่างมาก

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยือนราษฎรในถิ่นทุรกันดารต่างๆ เป็นประจำ นอกจากจะได้ทรงรับฟังปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนแล้ว ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระองค์ที่ประกอบด้วยคุณลักษณะของนักวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ทรงช่างสังเกตและวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างแม่นยำ ทรงเชื่อมั่นในพระราชหฤทัยว่า ด้วยลักษณะทางภูมิอากาศ และภูมิประเทศของเมืองไทย จะสามารถค้นคว้าหาวิธีการที่จะทำให้เกิด “ฝนตกนอกเหนือจากที่จะได้รับจากธรรมชาติ” ได้อย่างแน่นอน โดยการนำเทคโนโลยีจากต่างประเทศมาประยุกต์กับทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีศักยภาพในการเกิดฝนได้ ดังที่ได้ทรงมีพระราชดำริครั้งแรกตั้งแต่พ.ศ. 2498¹¹ ซึ่งนับแต่นั้นเป็นต้นมา การค้นคว้าทดลองหาเทคนิค หรือวิธีการดัดแปลงสภาพอากาศเพื่อพัฒนาทรัพยากรแหล่งน้ำในบรรยากาศก็ได้เริ่มขึ้น

การปฏิบัติการทำฝนเทียมในระยะแรกต้องพบกับอุปสรรค และความยากลำบากนานาประการ เนื่องด้วยในขณะนั้น วิชาการทำฝนเทียมยังเป็นเรื่องใหม่เอามากๆ ไม่มีนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญเรื่องการดัดแปลงสภาพอากาศอยู่ในประเทศเลย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงทำการทดลองวิจัยด้วยพระองค์เอง รวมทั้งได้พระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์ เป็นค่าใช้จ่ายในการทดลองปฏิบัติการ ในช่วงเริ่มต้นของการทดลองปฏิบัติการ พระองค์ได้ทรงวางแผนการทดลอง และติดตามผลแทบทุกครั้งบางครั้งพระองค์ก็ทรงทดลองและควบคุมการทำฝนเทียมด้วยพระองค์เอง

จนในที่สุด การศึกษาวิจัยเรื่องการทำฝนเทียมก็ประสบความสำเร็จ พระองค์ทรงค้นพบหลักการ และพระราชทานข้อแนะนำให้สามารถสร้างเมฆได้ด้วยสารเคมีที่ไม่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และพืชผล ทั้งยังสามารถบังคับเปลี่ยนทิศทางของเมฆให้เกิดฝนตกในบริเวณที่ต้องการรับน้ำ เช่น อ่างเก็บน้ำ ห้วยหนองคลอง บึงต่างๆ ได้

ผลสำเร็จของการวิจัยทำ
ฝนเทียมนี้ ได้กลายเป็นความ
หวังและเป็นที่ยิ่งของเกษตรกร
ยามเกิดภัยแล้ง โดยชาวไร่
ชาวนาทั่วไปในประเทศไทยมัก
จะเรียกกันติดปากว่า “ฝนหลวง”
อันหมายถึงฝนที่พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน
ให้กับประชาชนของพระองค์ด้วยความห่วงใยนั่นเอง

ปัจจุบันการทำฝนหลวงได้มีการพัฒนาให้บังเกิดผลได้อย่างน่าพอใจ
ยิ่งกว่านั้น ยังได้พระราชทานแนวความคิดในการวิจัยพัฒนาฝนหลวงอีกหลาย
ประการ ดังเช่นการสร้างจรวดฝนเทียมบรรจุสารเคมียิงเข้าสู่ก้อนเมฆ และจาก
การร่วมมือของสถาบันวิจัยแห่งชาติ และผู้เชี่ยวชาญด้านจรวดของกองทัพบก
กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ ได้ร่วมกันทำการวิจัยและพัฒนาจรวดต้นแบบได้
สำเร็จใน พ.ศ. 2530 ปัจจุบันกำลังอยู่ระหว่างการพัฒนาวิจัยเพื่อการผลิตในเชิง
อุตสาหกรรม ซึ่งในอนาคตก็เป็นที่หวังได้ว่าฝนหลวงจะช่วยแก้ปัญหา
ขาดแคลนน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ในการพัฒนาแหล่งทรัพยากรน้ำในบรรยากาศ ยังไม่สิ้นสุดเท่านี้

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้
ประโยชน์จากหมอกที่ลอยลอยในอากาศ พระองค์ทรงพบว่า หมอกสามารถ
กลายเป็นหยดน้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้ได้ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้ถูกนำมาใช้ในบาง
ประเทศอย่างได้ผล ในภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงจากระดับน้ำทะเล ตั้งแต่
500 เมตรขึ้นไป มักจะมีหมอกปกคลุมหนาแน่น หากสามารถนำไอน้ำ
ที่มีอยู่ในหมอกมาใช้ประโยชน์ ก็จะมีแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกเพิ่มเติมอีก
แหล่งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดทำ
แผงจับหมอก และทดลองใช้ในบริเวณพระตำหนักภูพิงศ์ราชนิเวศน์

จังหวัดเชียงใหม่ ช่วงเดือน
มีนาคม พ.ศ. 2536 โดยทรงให้
ใช้วัสดุจากท้องถิ่นที่หาได้ง่าย
และราคาถูก เช่น ตาข่ายไนลอน
เลื้อล้าแพนมาทำเป็นแผงดัก
ไอน้ำจากหมอกให้เกาะตัวเป็น
หยดน้ำ และซึ่งแผงดังกล่าว
ไว้ใกล้ต้นไม้ ขวางทางลม เมื่อ

ลมพัดมาปะทะ ความชื้นในอากาศก็จะเกิดการควบแน่น และกลั่นตัวเป็น
หยดน้ำ เกาะบนแผงแล้วไหลลงสู่พื้นดิน

เครื่องดักหมอกจึงเป็นนวัตกรรมรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นพระวิริยะ
อุตสาหะของพระองค์ในการหาน้ำให้กับประชาชน แต่ในขณะเดียวกันปัจจัยที่
สำคัญพอๆ กันในการสร้างชุมชนเกษตรให้แข็งแรงก็คือคุณภาพของที่ดิน

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา การเพิ่มผลผลิตและรายได้ของประเทศไทยมาจากการ
ขยายพื้นที่เพาะปลูกมากกว่าการเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ จากการประเมิน
คุณภาพของดินเพื่อการเกษตรโดยกรมพัฒนาที่ดิน พบว่าเนื้อที่ประมาณ
321 ล้านไร่ของประเทศไทยนั้น มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 52 เท่านั้นที่จัดว่ามี
คุณภาพเหมาะสมสำหรับการเกษตร ร้อยละ 16 มีคุณภาพทางการเกษตรต่ำ
เนื่องจากเป็นดินที่มีปัญหา พื้นที่ที่เหลือจัดว่าไม่เหมาะสมกับการเกษตร โดยเป็น
พื้นที่สูงชันร้อยละ 29 และเป็นพื้นที่ป่าชายเลนร้อยละ 3 ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ควร
สงวนไว้เป็นป่าธรรมชาติ¹² ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีพื้นที่
เหมาะสมทางการเกษตรจำนวนจำกัด ความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มขึ้นในช่วง 20 ปี
ที่ผ่านมา จึงเป็นการขยายที่ทำกินโดยนำเอาพื้นที่คุณภาพต่ำทางการเกษตรมาใช้
ซึ่งส่งผลให้ทรัพยากรดินเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้ การบุกรุกทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก ยังได้ก่อให้เกิด
ปัญหาใหญ่ที่ตามมา คือการชะล้างพังทลายของหน้าดินที่ขาดพืชปกคลุม

เมื่อฝนตกลงมา การไหลบ่าของน้ำฝนปริมาณมากไม่มีสิ่งใดมากันชะลอเอาไว้ ผิวหน้าดินซึ่งประกอบไปด้วยสารอาหารที่สมบูรณ์ ก็จะถูกน้ำฝนกัดเซาะพังทลายอย่างรุนแรง สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้ผลผลิตน้อยลง แม้ว่าจะเป็นพื้นที่ที่ได้รับปริมาณน้ำฝนมากเพียงพอ

ด้วยทรงตระหนักถึงสภาพปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงศึกษาถึงศักยภาพของ “หญ้าแฝก” ซึ่งเป็นพืชที่มีคุณสมบัติพิเศษในการช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน คือเป็นพืชที่มีระบบรากลึก และแผ่กระจายลงไป在地เป็นแผงเหมือนกำแพง จึงช่วยกรองตะกอนดินและรักษาหน้าดินได้ดี อีกทั้งหญ้าแฝกยังเป็นพืชพื้นบ้านของไทย วิธีปลูกใช้เทคนิคง่าย ๆ เกษตรกรสามารถทำได้เองโดยไม่ต้องดูแลหลังการปลูกมากนัก พระองค์พระราชทานพระราชดำริ ให้ดำเนินการศึกษาทดลองปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และพื้นที่อื่นๆ ที่เหมาะสมอย่างกว้างขวาง ในปัจจุบันจึงเริ่มมีการปลูกหญ้าแฝกในระดับไร่นาของเกษตรกร และคาดว่าจะมีการปลูกหญ้าแฝกอย่างแพร่หลาย ซึ่งจะช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างได้ผลในวงกว้าง โครงการตามแนวพระราชดำริในเรื่องหญ้าแฝกได้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2537 เมื่อธนาคารโลกได้ตีพิมพ์เผยแพร่พระราชกรณียกิจเรื่องหญ้าแฝกลงในเอกสาร Vetiver Newsletter No. 11 ให้สมาชิกทั่วโลกได้รับรู้ นอกจากนั้นสมาคมอนุรักษ์ดินและน้ำนานาชาติ

ยังได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัล “นักอนุรักษ์ดินและน้ำดีเด่นของโลก” แต่พระองค์ในปีเดียวกันอีกด้วย และปัจจุบัน ประเทศไทยยังได้กลายเป็น ศูนย์กลางของการใช้เทคนิคและวิชาการเกี่ยวกับหญ้าแฝกที่ประสบผลสำเร็จ และมีความก้าวหน้ามากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก

แต่ปัญหาใหญ่อีกประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาการเกษตรกรรมของประเทศไทย ก็คือ ปัญหาดินคุณภาพไม่เหมาะกับการเกษตร อันเป็นปัญหาเกี่ยวกับลักษณะทางธรรมชาติของดินเอง เช่น ดินที่เป็นทรายจัด ดินตื้น ดินอินทรีย์ ดินเปรี้ยวจัด และดินเค็ม สภาพดินเช่นนี้มีอยู่ประมาณ ร้อยละ 16¹³ ของพื้นดินทั่วประเทศ ที่มักจะทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล

หลักการในการพัฒนาและอนุรักษ์ดินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่เห็นเป็นแนวทางชัดเจนคือ การแก้ปัญหาดินที่สอดคล้องตรงตามสภาพธรรมชาติ และลักษณะเฉพาะของดินซึ่งทรงแยกออกตามความแตกต่างของแต่ละภูมิภาคด้วย โดยทรงให้รวบรวมความรู้และแนวทางการพัฒนาทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติมาสร้างเป็นแบบจำลองที่ชัดเจนให้ราษฎรในพื้นที่ และผู้สนใจ ได้ศึกษาในศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระองค์ ทั้ง 6 แห่ง*

การพัฒนาพื้นที่ที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และมีปัญหาการชะล้างพังทลายของดินสูง ด้วยกลวิธีธรรมชาติต่างๆ ทั้งด้วยการปลูกหญ้าแฝก การใช้ฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) เพื่อช่วยรักษาความชุ่มชื้นไว้ในดิน จนดินเกิดกระบวนการสร้างหน้าดินขึ้นมาทดแทน ดังตัวอย่างที่แสดงให้เห็นที่ศูนย์การพัฒนาฯ เขาหินซ้อน จังหวัดฉะเชิงเทรา และศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี

* ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ปัจจุบันมี 6 แห่ง คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ จ.เชียงใหม่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายฯ จ.เพชรบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ จ.ฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ จ.จันทบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ จ.สกลนคร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองฯ จ.นราธิวาส

การพัฒนาที่ดินชายทะเลด้วยการปลูกป่าชายเลน ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ จังหวัดจันทบุรี

อีกตัวอย่างหนึ่งของการแก้ปัญหาและพัฒนาดิน ที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงพระปรีชาสามารถอันสูงส่งในศาสตร์แห่งดินและน้ำ คือการแก้ปัญหาดินเปรี้ยว และดินพุดที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองฯ จังหวัดนราธิวาส

ประเทศไทยมีพื้นที่ดินเปรี้ยวจัดไม่ต่ำกว่า 8 ล้านไร่ โดยมากจะพบตามพื้นที่พุด บริเวณที่ราบลุ่มชายทะเล หรือบริเวณที่ลุ่มภาคกลางซึ่งทั่วไปใช้ทำนา แต่มักจะได้ผลผลิตต่ำ โดยเฉพาะที่จังหวัดนราธิวาส ซึ่งมีพื้นที่พุดขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้นำพื้นที่พุดเสื่อมโทรม ซึ่งถูกทิ้งรกร้างมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ โดยต้องเผชิญกับปัญหาสำคัญคือการทำดินเป็นกรด หรือเปรี้ยวจัด ใช้ประโยชน์ทางเกษตรกรรมไม่ได้ จึงได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการศึกษาวิธีการแก้ปัญหาดินเปรี้ยว โดยทรงคิดค้นกรรมวิธีในการศึกษา และทรงเรียกขั้นตอนนั้นว่า “การแก้งดิน” คือการทำให้ดินแห้งและเปียกสลับกัน เพื่อเร่งการเกิดปฏิกิริยาทางเคมีของดิน กล่าวคือเป็นการศึกษาให้รู้ธรรมชาติอันแท้จริงของการเกิดกรดหรือความเปรี้ยวของดินก่อน ซึ่งจะช่วยให้ขั้นตอนต่อไป คือการปรับปรุงให้ดินลดความเป็นกรด จะเป็นไปอย่างง่ายขึ้น โดยมีทั้งวิธีใช้น้ำและปูนขาว

ด้วยพระปรีชาสามารถและการอุทิศพระองค์ ทรงเอาชนะปัญหาดินเปรี้ยวได้ในที่สุด และสามารถนำเอาพื้นที่ดินพุดเสื่อมโทรมเหล่านั้นมาปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง มะพร้าว ได้ผลอย่างน่าพอใจ

ผลการวิจัยการปรับปรุงดินเปรี้ยวของพระองค์และทีมงานนักวิชาการ ถือเป็นข้อมูลของการศึกษาปัญหาดินเปรี้ยวที่มีความสมบูรณ์ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นคู่มือแก้ปัญหาดินเปรี้ยวในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศต่อไป

ยิ่งกว่านั้น การที่ทรงให้ศึกษาวิจัยป่าพุด กำหนดเขตการใช้ และอนุรักษ์ป่าพุดให้เป็นไปตามระบบนิเวศ ส่งผลให้ป่าพุด เกิดประโยชน์กับมนุษย์ได้อย่างเอนกประสงค์ควบคู่ไปกับการรักษาสมดุลแห่งระบบนิเวศ ซึ่งแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเน้นในเรื่องการรักษาสมดุลของการใช้

ประโยชน์จากธรรมชาติ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น จะเห็นได้ชัดเจนจาก ทฤษฎีการฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ทรงใช้แก้ปัญหาป่าตาม ลักษณะนิเวศในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศด้วย

ทฤษฎีที่ถือว่าเป็นปรัชญาของการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ของพระองค์ ที่โดดเด่นทฤษฎีหนึ่ง คือการเพิ่มป่าไม้โดยอาศัยกลไกธรรมชาติที่เรียบง่ายและ ประหยัด ซึ่งเกิดจากความเข้าใจอย่างลึกซึ้งของพระองค์ในวงจรนิเวศของป่าไม้นั้นคือแนวพระราชดำริที่ว่า “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก”

“ถ้าเลือกได้ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งไว้อยู่อย่างนั้น โดยไม่ไปรังแกป่า ต้นไม้ก็จะขึ้นเอง”

แนวพระราชดำรินี้ในเรื่องการอนุรักษ์ป่าให้ได้ผลยั่งยืนอีกหนทางหนึ่ง คือ การสร้างให้ป่ากับมนุษย์พึ่งพาอาศัยกันตามธรรมชาติดั้งเดิม นั่นคือ “การปลูกป่า 3 อย่างได้ 4 ประโยชน์” ซึ่งเป็นแนวพระราชดำรินี้ในการปลูกป่าเชิงผสมผสาน และสร้างสังคมป่าครบวงจร

“การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ ให้ใช้วิธีปลูกไม้ 3 อย่าง แต่มีประโยชน์ 4 อย่าง คือไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ โดยปลูกรองรับการชลประทาน ปลูกรับซับน้ำ และปลูกดูดช่วงไหล่ตามร่องห้วยโดยรับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์อย่างที่ 4 คือ ได้อนุรักษ์ดิน และน้ำ...”¹⁴

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมุ่งไปที่ฐานรากคือปัจจัยการผลิตในธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้นั้น มิเพียงช่วย ขจัดทุกข์ร้อนของประชาราษฎร์ของพระองค์เท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดความ ชื่นชมยกย่องในสายตาของชาวโลก ดังในพ.ศ. 2538 ที่องค์การอาหารและเกษตร แห่งสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯถวายเหรียญแอกริโคลา (AGRICOLA Medal) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอุทิศพระองค์บำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ในด้านการพัฒนาเกษตรกรรมของประเทศให้มีความก้าวหน้า และเป็นประโยชน์ แก่การเกษตรของโลก ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของโลกที่ได้รับการ ทูลเกล้าฯถวายเหรียญแอกริโคลา นี้

“For Your Majesty’s noble devotion to the well - being and happiness of all people in Thailand , particularly those who till the soil, tend the waters and nurture the forests;....

For Your Majesty’s noble vision of a world without hunger and for ensuring food and nutrition for all people in Thailand;”¹⁵

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จุดมุ่งหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งมั่นแก้ปัญหาดินและน้ำของประเทศ ก็คือการทำให้ราษฎรพอมี พอกิน พอใช้ สามารถพึ่งตนเองได้ เพื่อนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง

นั่นคือที่มาของการที่ทรงค้นคิดรูปแบบการบริหารจัดการที่ดินเพื่อการเกษตร ซึ่งในปัจจุบันรู้จักกันดีในชื่อที่เรียกว่า “ทฤษฎีใหม่”

“ทฤษฎีใหม่” คือรูปแบบการจัดการที่ดินและน้ำของเกษตรกรรายย่อยที่มีที่ดินขนาดเล็กประมาณ 15 ไร่ (อัตราถือครองเนื้อที่การเกษตรโดยเฉลี่ยของเกษตรกรไทย) โดยทรงค้นคิดต้นแบบในการจัดการที่ดินออกเป็นสวนๆ ทรงคำนึงถึงความสำคัญของแหล่งน้ำตลอดปี ปลูกพืชไร่พืชสวน เป็นรายได้เสริม และปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกพืชน้ำ เลี้ยงปลา และเลี้ยงสัตว์ ด้วยการจัดการบริหารที่ดินเช่นนี้ จะทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องของอาหาร อันเป็นความมั่นคงอันดับแรกของชุมชนเกษตรกรรม ที่พระองค์ได้ทรงเน้นย้ำมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ได้ทรงงานพัฒนา

หากพิจารณา “ทฤษฎีใหม่” ของพระองค์จะเห็นได้ว่าเป็นการพลิกเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรกรรมของคนไทยครั้งสำคัญ จากที่เคยปลูกพืชโดยไม่มีการบริหารจัดการเรื่องดินและน้ำ มาสู่การจัดการที่ดินออกเป็นสัดส่วน มีการเตรียมแหล่งเก็บน้ำสำรองไว้ด้วย ตลอดจนให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตแบบเดิมมาสู่เกษตรทฤษฎีใหม่ ที่ดำเนินการผลิตให้พอเพียงเลี้ยงตนเองได้เป็นหลัก มากกว่าการผลิตเพื่อขายประการเดียว ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า นี่คือนิรันดร์ของพระองค์โดยแท้ ในการวางแผนเกษตรกรรมเพื่อรองรับปัญหาขาดแคลนที่ดินและน้ำในอนาคต

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นบทพิสูจน์ถึงวิสัยทัศน์ในการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็คือเมื่อยามที่ประเทศต้องกลับมาอยู่ในสภาพถดถอยจากพิษภัยเศรษฐกิจซึ่งเริ่มตั้งแต่กลางปีพ.ศ. 2540 ทฤษฎีการพัฒนาของพระองค์ ที่มุ่งสร้างให้ชุมชนย่อยเข้มแข็งเป็นขั้นเป็นตอนก่อนจะก้าวสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมขั้นสูงนั้น ได้ทำให้ผู้บริหารประเทศหลายฝ่ายต้องหันกลับมาทบทวน แผนการพัฒนาประเทศกันอีกครั้ง ดังเช่นกระทรวงมหาดไทยที่ผลักดันให้หมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆทั่วประเทศ หันกลับมาพัฒนาตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจ ชุมชนพึ่งตนเอง อันมีองค์ประกอบของยุทธศาสตร์มาจากทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นั่นเอง

ไม่เพียงแต่ประชาชนชาวไทยที่ประจักษ์ชัดในคุณูปการอันเกิดจากพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนา องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ อันเปรียบได้ดั่งตัวแทนแห่งนานาชาติทั่วโลก ก็ยังได้ตระหนักถึงพระวิริยอุตสาหะและพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ในด้านการพัฒนาการเกษตร และการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร ภายใต้โครงการอันสืบเนื่องมาจากพระราชดำริ และแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ จึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญเทเลฟูด (Telefood Medal) เหรียญแรกของโลกแด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวันที่ 8 ธันวาคม 2542 เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระองค์ที่ทรงช่วยเหลือ และสนับสนุนความมั่นคงด้านอาหาร และความอยู่ดีกินดีของมวลมนุษยชาติ

ตลอดเวลากว่า 50 ปี โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ค่อยๆ เพิ่มจำนวน เพิ่มความช่วยเหลือกระจาย อยู่ในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ จนปัจจุบันมีกว่า 3,000 โครงการแล้ว จึงเกิดเป็น ประเด็นขึ้นว่า ทำไมโครงการพระราชดำริจึงเป็นหลักเป็นที่พึ่งของประชาชน จนมีการเปรียบเทียบว่า โครงการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เปรียบเสมือนฉัตร หรือ ร่มขนาดกว้างใหญ่ ที่อยู่ระดับสูงสุดเหนือกว่านโยบาย ของแต่ละรัฐบาล¹⁶ และยังในสายตาวัดต่างชาตที่ไม่รู้จักมักคุ้นเมืองไทยนัก ก็อาจจะสงสัยว่า เหตุใด ผู้ที่ดำรงพระราชอิสริยยศสูงสุดของประเทศ จึงทรงต้อง ตรากตรำพระวรกายในการทรงงานที่มีไช้งานพิธีหรือราชการแผ่นดินตามปกติ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทาน สัมภาษณ์ถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

“ถ้าคิดในด้านสมัยใหม่ ท่านเปรียบเสียว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน หรือเป็น วิศวกร ชวนาทุกคนที่เป็นคนไทย มีหน้าที่พลเมืองเหมือนกัน คือต้องทำงาน ตามความสามารถของตัวเอง เพื่อให้เพื่อนร่วมชาติมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และ ประเทศเจริญก้าวหน้าพัฒนาขึ้น อันนี้เป็นหน้าที่ประชาชนชาวไทยทุกคนที่จะทำ จะทำมากน้อยก็ขึ้นอยู่กับโอกาสความสามารถที่แต่ละคนมีอยู่ ส่วนท่านนั้น เป็น คนที่สนใจ มีความรู้ในด้านต่างๆ หลายอย่าง เช่นงานวิศวกรรม งานเกษตร และ อื่นๆ พอไปเห็นคนเขาลำบากยากจน ท่านก็พยายามช่วยเหลือ แต่ก็แน่ละ ท่านพระองค์เดียวไม่สามารถทำงานอะไรมากมายแค่นี้ได้ ผู้ที่จะช่วยเหลือและ ทำตามที่มีพระราชดำริ ก็คือพวกข้าราชการนั้นแหละ ซึ่งก็มีหน้าที่อยู่แล้ว แต่บางครั้งงานในหน้าที่ของเขากำหนดแคบๆ แต่ละอย่าง ถึงเขาจะมีความคิดยังไง เขาก็มีสิทธิ์ ทำได้ในขอบเขตที่จำกัด จะไปก้าวก้ายงานของอีกคน หรืออีกกรม อีกกองไม่ได้ ถ้ามีท่านอีกพระองค์หนึ่ง ท่านก็สามารถประนีประนอมให้คนจาก หลายๆ แห่ง หลายๆ กรม กอง มาทำงานร่วมกันได้ เรียกว่าท่านก็เป็นส่วนหนึ่ง ของราชการ ที่จะช่วยกันเพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์อันใหญ่ร่วมกันคือ ให้ประชาชนมีความสุข และอยู่ดีกินดี...”¹⁷

เชิงอรรถ

¹ “ประเทศไทยในคาบสมุทรอินโดจีน” ใน **ภูมิลักษณะประเทศไทย**, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2534), หน้า 5.

² กฤษฎา ลังกา, **ช้างป่ากับปัญหาการทำลายพืชไร่**, เอกสารเผยแพร่ของกองทุนสัตว์ป่าโลก สำนักงานประเทศไทย, (2542).

³ “พระราชดำริคั้นฝืนป่าให้ช้าง”, (หนังสือพิมพ์บ้านเมือง ฉบับวันที่ 9 กรกฎาคม 2542), หน้า 13 - 14.

⁴ พระราชดำริสตอบในโอกาสที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ทูลเกล้าถวายเหรียญ AGRICOLA ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท, วันพุธที่ 6 ธันวาคม 2538, หน้า 35.

⁵ “ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ตามหลักการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยวัชธรรมชาติ” ใน **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (2540), หน้า 182.

⁶ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานพัฒนาแหล่งน้ำ**, กรมชลประทาน, (2530), หน้า 79.

แนวคิดของทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (2540), หน้า 23.

⁷ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับงานพัฒนา**, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (2530), หน้า 80.

⁸ อ่างแล้ว, หน้า 121.

⁹ “ทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาทรัพยากรแหล่งน้ำในบรรยากาศ” ใน **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระ**

พระเจ้าอยู่หัว, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (2540), หน้า 79.

¹¹ อ้างแล้ว, หน้า 10.

¹² **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาการเกษตรไทย**, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, (2539), หน้า 137.

¹³ อ้างแล้ว, หน้า 139.

¹⁴ “ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ตามหลักการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยวิถีธรรมชาติ” ใน **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (2540), หน้า 188.

¹⁵ คำกราบบังคมทูลพระกรุณาสดุดี พระเกียรติคุณของ Mr. Jacques Diouf ผู้อำนวยการองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญ AGRICOLA ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท, วันพุธที่ 6 ธันวาคม 2538, หน้า 21 - 22.

¹⁶ “การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : บทบาท ภารกิจ และระบบบริหารการพัฒนาโดยพระมหากษัตริย์ไทย” ใน **เอกกษัตริย์อัจฉริยะ**, ทบวงมหาวิทยาลัย, (2540), หน้า 31.

¹⁷ บทพระราชทานสัมภาษณ์ ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ใน **ในหลวงกับงานช่าง**, คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (2530), หน้า 13 - 14.

4

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับการเมืองไทย

4

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับการเมืองไทย

นิธิ วดีวุฒิพงศ์ เรียบเรียง*

พ ระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช นับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ และกระทำพิธีบรมราชาภิเษกตามโบราณราชพิธีภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทย ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะมิได้นับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ที่ทรงกระทำพิธีบรมราชาภิเษกมาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 นั้น แม้สภาผู้แทนราษฎรจะลงมติอัญเชิญให้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาตั้งแต่พ.ศ. 2477

แต่ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อนจะทรงกระทำพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเต็มพระราชอิสริยยศตามธรรมเนียมอันมีมาในสยามประเทศ¹ ยิ่งไปกว่านั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ยังนับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของไทย ที่ทรงปฏิบัติหน้าที่พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย ภายใต้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญมาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่าครึ่งศตวรรษ ตลอดเวลาดังกล่าว ทรงดำรงพระองค์อยู่ในพระคุณธรรมอันประเสริฐ เป็นที่เคารพสักการะและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจสูงสุดของประชาชนชาวไทยได้อย่างไม่เคยมีผู้ใดตั้งข้อสงสัย ทั้งยังเป็นที่ยอมรับกันว่าทรงเป็นอิสระจากความลำเอียงทางการเมืองท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ปัจจุบันดังกล่าว ทำให้ชาวไทยนับตั้งแต่ประชาชนโดยทั่วไปกระทั่งถึงผู้นำทางการเมืองของประเทศในแต่ละยุคสมัยต่างยอมรับกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นหลักสูงสุดในทางการเมืองการปกครองของประเทศ ทรงมีพระราชอำนาจทางการเมืองเฉพาะพระองค์ยิ่งไปกว่าที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และเมื่อมีเหตุคับขันหรือเกิดความขัดแย้งรุนแรงทางการเมืองเกินกว่าผู้ใดจะแก้ไขได้ ก็ทรงใช้พระราชอำนาจดังกล่าวช่วยนำชาติบ้านเมืองให้ผ่านพ้นภาวะวิกฤตได้ทุกครั้งอย่างเป็นที่น่ายกย่อง

ทัศนะของผู้สังเกตการณ์ชาวต่างประเทศในเรื่องดังกล่าวนี้ไม่แตกต่างกัน นิตยสาร Asiaweek ได้เคยรายงานถึงบทบาททางการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทยไว้ว่า “He still does not take part in the day-to-day administration of the country. He is entirely above politics, but he is privy to all decisions made by his cabinet. He no longer needs a guiding hand. He has far more knowledge of the working of the statesmanship than any political or military leader. His subject trust him as well as love him. They trust no one he cannot place his faith in. Since 1973 , he has several times demonstrated that he is head of state in fact as well as name. His own is the guiding hand that sees the country through each constitutional crisis.”²

เป็นที่ทราบกันดีว่ามีเพียงไม่กี่ประเทศที่สถาบันพระมหากษัตริย์ยังตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคงในโลกปัจจุบัน และที่มีอยู่ สถาบันพระมหากษัตริย์ก็มีบทบาทในทางพิธีการเป็นส่วนใหญ่ เรื่องราวดังที่กล่าวมานี้จึงนับเป็นสิ่งที่ไม่ธรรมดา บทความต่อจากนี้ เป็นการแสดงให้เห็นภาพรวมของพระราชอำนาจและบทบาททางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งแม้ว่าโดยทั่วไปแล้วมักจะกล่าวกันอยู่เสมอว่าการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยมีประเทศอังกฤษเป็นต้นแบบ แต่ถึงกระนั้น พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยในรัชกาลที่ 9 ที่ปรากฏอยู่จริง ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างไปจากพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของอังกฤษ และกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของประเทศไทย³

เมื่อเริ่มต้นรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์ คือมีพระชนมายุ 18 พรรษาเศษ มีพระราชกิจในการศึกษาตามหลักสูตรอันสมควรแก่พระมหากษัตริย์ ณ มหาวิทยาลัยโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ทำให้ต้องประทับอยู่ในต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ และเสด็จนิวัตพระนครเป็นครั้งแรก โดยมีคณะผู้สำเร็จราชการเป็นผู้ปฏิบัติกรณียกิจแทนพระองค์ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ระยะเวลาดังกล่าว นับเป็นช่วงเวลาที่สำคัญการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอยู่ในภาวะระส่ำระสายอันเนื่องมาจากผลกระทบจากการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทางการเมืองก็เป็นช่วงเวลาของการช่วงชิงอำนาจ

ระหว่างกลุ่มเสรีนิยมและกลุ่มอำนาจนิยมซึ่งเคยมีบทบาทร่วมกันในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศ จนถึงได้ว่าไม่มีเสถียรภาพในทางการเมือง กล่าวคือ ช่วงเวลาประมาณ 4 ปี นับตั้งแต่ต้นปีที่ทรงครองสิริราชสมบัติคือ พ.ศ. 2489 จนถึงปลายปี พ.ศ. 2494 อันเป็นที่เสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับในประเทศไทยเป็นการถาวรนั้นประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลถึง 11 ชุด

ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 3 ฉบับ มีการเลือกตั้ง 4 ครั้ง และการยึดอำนาจการปกครองด้วยกำลังทหาร ทั้งที่สำเร็จและไม่สำเร็จรวม 5 ครั้ง⁴

ในระยะแรกของรัชสมัย แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะยังไม่ได้ทรงแสดงบทบาทอื่นใดมากนักนอกเหนือจากที่มีอยู่ในธรรมเนียมพิธีการและบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ แต่ด้วยพระราชสถานะอันเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงสุดตามประเพณีไทยที่มีมาแต่เดิม ก็ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นเสมือนขวัญและกำลังใจของประชาชนในประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่ทรงครองสิริราชสมบัติ ซึ่งทั้งวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม ประกอบกับความไม่มั่นใจในเสถียรภาพของประเทศอันเนื่องมาจากความผันผวนทางการเมืองและการช่วงชิงอำนาจในหมู่ชนชั้นนำ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความตระหนกเสียขวัญจากกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ที่เพิ่งทรงบรรลุนิติภาวะและเสด็จนิวัตพระนครเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชนในชาติ ทำให้ความรู้สึกของประชาชนตกอยู่ในภาวะมืดมนและเต็มไปด้วยความหมองเศร้าในจิตใจ เป็นที่แน่ชัดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประจักษ์ในความเป็นจริงเหล่านี้ตั้งแต่แรกครองสิริราชสมบัติ และทรง

ตระหนักดีว่าพระองค์มีพระราชภาระอันหนักในการทรงเป็นมิ่งขวัญหรือ ศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของประชาชน เพื่อนำประเทศไทยให้ก้าวเดินไปสู่อนาคตได้อย่างมั่นคงและมีความหวัง ในบางครั้งช่วงต้นรัชกาล ได้เคยมีพระราชดำรัสปลอบใจประชาราษฎร์ของพระองค์ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังคง มีอยู่ สมเด็จพระอนุชาต่างหากไม่มีแล้ว”⁵

สำหรับความเคลื่อนไหวทางการเมืองของประเทศ ช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์เริ่มขึ้นอย่าง ชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า สถานการณ์ทางการเมือง ของประเทศในช่วงต้นรัชสมัยเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำที่มีความ คิดเสรีนิยมกับกลุ่มอำนาจนิยม ซึ่งในที่สุดก็จบลงด้วยชัยชนะของกลุ่มหลัง ในปลายพ.ศ. 2490 คณะทหารที่เคยครองอำนาจในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ใช้กำลังยึดอำนาจจากรัฐบาลกลุ่มเสรีนิยม และนำประเทศเข้าสู่การปกครอง ภายใต้อาณาจักรรัฐประหารอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลา 10 ปีเต็ม ตลอดระยะเวลา ดังกล่าวนี้ วงวิชาการประวัติศาสตร์การเมืองไทยยอมรับกันว่าเป็นช่วงเวลา ที่ผู้นำรัฐบาลได้พยายามจำกัดบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ลงอย่างมาก พร้อมไปกับการพยายามเชิดชูบทบาทของตัวผู้นำรัฐบาลเองในฐานะสัญลักษณ์ ของระบอบประชาธิปไตยและเป็นศูนย์กลางของชาติ⁶ แต่ขณะเดียวกัน กลุ่มผู้นำ ในคณะรัฐประหารเองก็มีความขัดแย้งและแย่งชิงอำนาจกันรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ จน ในที่สุด จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้นำทหารบกก็ยึดอำนาจจากรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 พร้อมทั้งสรรหาคณะบุคคลเพื่อดำรง ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีชั่วคราวโดยให้มีภารกิจสำคัญเพียงประการเดียวคือจัด ให้มีการเลือกตั้ง สิ่งที่แสดงให้เห็นได้ตั้งแต่ต้นว่าผู้นำทางการเมืองคนใหม่นี้มี ทัศนคติต่อสถาบันพระมหากษัตริย์แตกต่างไปจากผู้นำกลุ่มเดิมก็คือการตั้งเกณฑ์ สำคัญในการเลือกสรรนายกรัฐมนตรีคนใหม่คือ ต้องเป็นบุคคลที่ฝ่ายทหารยอมรับ เป็นที่พอใจของประชาชนและชาวต่างประเทศ และเป็นที่ยอมรับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว⁷

1 ปีต่อมา คือในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติอีกครั้งเพื่อยึดอำนาจจากรัฐบาลที่มาจากกรเลือกตั้ง ท่าทีของผู้นำกลุ่มนี้ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ยิ่งถูกระบุชัดเจนไว้ในความตอนหนึ่งของประกาศของคณะปฏิวัติ ที่ว่า “..คณะปฏิวัติยึดมั่นอยู่เสมอว่า พระมหากษัตริย์กับชาติไทยจะแยกกันมิได้ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้ตั้งอยู่บนรากฐานสถาบันที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของชาติ และทั้งเป็นมิ่งขวัญของประชาชน คณะปฏิวัติจะรักษารากฐานแห่งสถาบันอันนี้ไว้โดยเต็มความสามารถ และจะกระทำทุกวิถีทางที่จะทำให้องค์พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพสักการะ จะมีให้มีการละเมิดอย่างหนึ่งอย่างใดต่อพระองค์ ต่อพระบรมวงศานุวงศ์ และต่อราชประเพณีที่ชาติไทยได้เชิดชูยกย่องมาตลอดกาล...”

รัฐบาลคณะปฏิวัติภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ปฏิบัติตามคำประกาศนี้อย่างจริงจัง เมื่อประกอบกับพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างต่อเนื่องดังที่กล่าวมาแล้ว ก็ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นที่เคารพเทิดทูนของพสกนิกรมากยิ่งขึ้นทุกขณะ อย่างไรก็ตาม ไม่มีผู้ใดสามารถล่วงรู้ได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าไปมีบทบาททางการเมืองการปกครองหรือไม่ อย่างไรในช่วงเวลานี้

พระราชอำนาจทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรากฏให้เป็นที่ประจักษ์ชัดเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 เมื่อขบวนการนิสิตนักศึกษาออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากรัฐบาลอำนาจนิยมเผด็จการทหารของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งครองอำนาจสืบต่อจากจอมพลสฤษดิ์มายาวนานถึง 10 ปี การเคลื่อนไหวดังกล่าวขยายวงเป็นการประท้วงที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประเทศไทยและลุกลามจนเกิดการจลาจล ในกรุงเทพมหานคร ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 รัฐบาลส่งกำลังทหารพร้อมอาวุธสงครามเข้าปราบปรามจนมีผู้บาดเจ็บและเสียชีวิต ในขณะที่ผู้ประท้วงก็บุกเผาสถานีตำรวจและอาคารที่ทำการของรัฐหลายแห่ง เกิดภาวะสุญญากาศทางการเมือง

เนื่องจากนิสิตนักศึกษาและประชาชนหมดความเชื่อถือและเสื่อมศรัทธาในความชอบธรรมของรัฐบาลอย่างรุนแรง ในขณะที่กลุ่มผู้นำของประเทศ ก็เกิดความแตกแยกทางความคิดเกี่ยวกับการออกคำสั่งให้ใช้กำลังทหาร⁸

ในเวลาเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นบุคคลเดียวที่ทุกฝ่ายให้การยอมรับและเชื่อถืออย่างปราศจากข้อสงสัย โดยเฉพาะผู้บัญชาการทั้ง 3 เหล่าทัพ ซึ่งปฏิเสธคำสั่งใช้กำลังทหารของนายกรัฐมนตรีซึ่งมีตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดด้วย โดยประกาศว่าทั้ง 3 เหล่าทัพจะปฏิบัติตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่เพียงพระองค์เดียว⁹

วิกฤตการณ์ได้รับการแก้ไขในวันเดียวกันอย่างรวดเร็ว เริ่มตั้งแต่จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ในฐานะนายกรัฐมนตรี และรองนายกรัฐมนตรี กราบบังคมทูลลาออกตามพระราชประสงค์ (วันต่อมาบุคคลทั้ง 2 ได้ลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และรองผู้บัญชาการทหารสูงสุด และเดินทางออกนอกประเทศตามพระราชประสงค์)¹⁰ จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีกระแสรับสั่งทางวิทยุโทรทัศน์ถึงประชาชนเพื่อเตือนสติให้ทุกฝ่ายใช้สติร่วมมือกันแก้ปัญหา และทรงแต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งนายสัญญาได้บันทึกรายละเอียดของเหตุการณ์นี้

คำวันนั้นเอาไว้ว่า “...โปรดเกล้าฯ ให้ผู้เขียนไปเฝ้าฯ ที่ห้องกระจก (ในพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน) โดยทันที ผู้เขียนก็รีบไป เมื่อเข้าเฝ้าฯ ก็ได้มีพระราชกระแสรับสั่งให้ผู้เขียนไปออกทีวีโดยเร็ว ให้สัญญาแก่ประชาชนว่าจะจัดการให้มีรัฐธรรมนูญฉบับถาวรภายใน 6 เดือนนับแต่วันนี้ และสัญญาจะจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปโดยเร็ว ขอให้ทุกฝ่ายและทุกคนระงับควมป็นและควมเล็ดลอด ขอให้สงบเดี๋ยวนี...”¹¹

เพื่อให้รัฐบาลใหม่ ที่เรียกขานกันว่า “รัฐบาลพระราชทาน” สามารถก่อตั้ง คณะรัฐมนตรีได้สำเร็จลุล่วง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้พระราชทานคำแนะนำในการสรรหาตัวบุคคล รวมทั้งพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้สถานที่และเจ้าหน้าที่ธุรการในสวนจิตรลดารโหฐานในการดำเนินงาน จนกระทั่งมีรัฐมนตรีครบคณะแล้ว จึงย้ายที่ทำการไปสู่ทำเนียบรัฐบาล

เพื่อให้มีการร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ ในวันที่ 10 ธันวาคมปีเดียวกัน ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งสมาชิกสมัชชาแห่งชาติจากบุคคลทุกวงการทุกอาชีพจำนวน 2,347 คน เพื่อให้เลือกกันเองเป็นสมาชิกสมัชชาสันติบัญญัติแห่งชาติ และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดประชุมด้วยพระองค์เองใน 8 วันต่อมา ในที่สุด สมาชิกสมัชชาสันติบัญญัติแห่งชาติชุดนี้ก็สามารถยกร่างรัฐธรรมนูญนำออกประกาศใช้ได้ตามเจตจำนงที่วางเอาไว้

จะเห็นได้ว่า ความเคารพเทิดทูนและเชื่อมั่นศรัทธาที่ประชาชนทุกฝ่ายทุกระดับมีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าทรงเป็นอิสระจากความลำเอียงทางการเมือง ดังนั้นการใช้พระราชอำนาจจึงมีเป้าหมายอยู่ที่การรักษาประโยชน์สุขของประชาชนโดยแท้ นับเป็นที่มาด้านหนึ่งของพระราชอำนาจที่จะทรงแสดงบทบาททางการเมืองเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ครั้งนี้ให้ลุล่วงไปได้อย่างรวดเร็ว ทั้งโดยทรงยุติความรุนแรงอันเป็นปัญหาเฉพาะหน้า และทรงอำนวยความสะดวกให้การดำเนินงานต่อมาสำเร็จลุล่วงด้วยดีสมตามเจตนารมณ์ของประชาชน อย่างไรก็ตาม เมื่อสถานการณ์ดำเนินต่อไปได้ตามวิถีทางที่ควรจะเป็นแล้ว ก็มิได้ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงแสดงบทบาทหรือมีอิทธิพลทางการเมืองต่อไป

ม.ร.ว.ทองน้อยทองใหญ่ข้าราชการบริพารผู้หนึ่งที่เคยทำงานใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท ได้เคยเล่าถึงพระราชจริยาวัตรในเรื่องนี้ไว้ว่า “...ทรงมีรับสั่งว่า จำไว้ว่าสถาบันจะลงไปเล่นการเมืองอย่างเต็มตัวได้ก็ต่อเมื่อเกิดสุญญากาศทางการเมืองจริงๆ อย่าง 14 ตุลา แต่เมื่อได้ก้าวลงไปจัดการทางช่องว่างดังกล่าวหมดไปแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์จะต้องรีบก้าวกลับไปอยู่เหนือการเมืองอย่างเดิมโดยเร็วที่สุด...”¹²

ตัวอย่างประการหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นได้ชัดว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะทรงจำกัดบทบาททางการเมืองของพระองค์เอง เพื่อดำรงสถานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ อย่างเคร่งครัดก็คือ ทรงมีบันทึกพระราชกระแสแสดงความ “ไม่ทรงเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง” ในหลักการของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 ที่ให้ประธานองคมนตรีเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งวุฒิสมาชิก เพราะประธานองคมนตรีเป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงเลือก จึงขัดกับหลักการที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมือง¹³

นอกจากความเชื่อถือศรัทธาของประชาชนต่อความเป็นกลางทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ปัจจัยสำคัญอีกด้านที่ทำให้ทรงได้รับการยอมรับในด้านนี้อย่างสูงก็คือความจริงที่ว่าในขณะที่นักการเมืองหรือผู้นำทางทหารต่างผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นสู่อำนาจและพ้นจากอำนาจตามกระแสความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้เดียวที่มีโอกาสเฝ้าดูการบริหารราชการแผ่นดินอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน จนไม่มีผู้อื่นใดในประเทศจะรอบรู้หรือล่วงรู้ได้ทัดเทียมพระองค์ ซึ่งก็ทรงเปิดโอกาสให้ผู้นำทางการเมืองเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อกราบบังคมทูลรายงานและขอรับพระราชทานคำปรึกษาหารือ ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการอยู่เสมอ ทั้งยังทรงใช้พระราชอำนาจ โดยโบราณราชประเพณีทั้ง 3 ประการ คือพระราชอำนาจที่จะทรงได้รับคำปรึกษาทรงสนับสนุนให้กำลังใจ และทรงดักเตือน อย่างพอเหมาะพอควรตลอดมา

แม้ว่าการใช้พระราชอำนาจดังกล่าวนี้ จะเป็นการภายในระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลหรือบุคคลสำคัญต่างๆ ซึ่งไม่อาจเปิดเผยให้เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนได้ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังพอแสวงหาข้อเท็จจริงที่เป็นกรณีตัวอย่างได้ในหลายกรณี โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่เกิดความไม่ปกติขึ้นในประเทศ

ในช่วงพ.ศ. 2518 ถึงพ.ศ. 2519 ความมั่นคงของประเทศอยู่ในภาวะระส่ำระสายด้วยความแตกแยกทางความคิดที่แพร่กระจายไปทั่ว มีการก่อความไม่สงบเกิดขึ้นบ่อยครั้ง รวมทั้งมีการคุกคามจากภัยคอมมิวนิสต์ทั้งในเมืองและในชนบท ผู้นำทางทหารได้มีความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ดังกล่าวและมองหาวิธีการแก้ไข ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร ได้บันทึกเหตุการณ์ที่ได้รับฟังจากการสนทนากับพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ เอาไว้ว่า

“...คุณสงัดเล่าให้ฟังว่า ในเดือนกุมภาพันธ์ 2519 ...เหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น ฝ่ายซ้ายกำลังฮึกเหิมและรบกวนความสงบอยู่ทั่วไป จึงได้กราบบังคมทูล...ว่าจะขอให้คุณสงัดซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด กับพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ผู้ช่วยผู้บัญชาการฯ กับพลเอกบุญชัย บำรุงพงศ์ ผู้บัญชาการทหารบก พลอากาศเอกกมล เดชะตุงคะ ผู้บัญชาการทหารอากาศขึ้นไปเฝ้า แต่ในหลวงโปรดเกล้าฯ ให้คุณสงัดเข้าเฝ้าคนเดียว...เมื่อคุณสงัดไปเฝ้าในหลวง...ได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบถึงสถานการณ์บ้านเมืองว่าเป็นที่น่าวิตก ถ้าปล่อยไปบ้านเมืองอาจจะต้องตกอยู่ในสถานะอย่างเดียวกับลาวและเขมรจึงควรดำเนินการปฏิวัติ

คุณสงัดเล่าต่อไปว่า อยากจะได้พรจากพระโอรสผู้ใหญ่ให้ทางทหารดำเนินการได้ตามที่คิดไว้ แต่ในหลวงก็มีได้รับสั่งตรงๆ คงรับสั่งแต่ว่าให้คิดเอาเองว่าควรทำอย่างไรต่อไป...คุณสงัดเห็นว่าเมื่อไม่รับสั่งตรงๆ ก็คงดำเนินการไม่ได้ จึงกราบบังคมทูลว่าถ้าทางทหารยึดอำนาจการปกครองได้แล้วก็มีได้ประสงค์จะมีอำนาจเป็นใหญ่ต่อไป จึงอยากจะให้ฝ่ายพลเรือนเข้ามาบริหารประเทศ สมมุติว่าถ้ายึดได้แล้วใครควรจะเป็นนายกรัฐมนตรี ต่อจากนั้นคุณสงัดก็ได้กราบบังคมทูลรายชื่อบุคคลที่น่าจะได้เป็นนายกรัฐมนตรีทีละชื่อเพื่อจะได้พระราชทานความเห็น...ได้กราบทูลชื่อไปประมาณ 15 ชื่อ...แต่ก็ไม่รับสั่งสนับสนุนผู้ใด

เมื่อไม่ได้รายชื่อบุคคลที่น่าจะเป็นนายกฯได้ และเวลาก็ล่วงไปมากแล้ว คุณสังด์ก็เตรียมตัวจะกราบบังคมทูลลากลับ แต่ก่อนจะออกจากที่เฝ้า ในหลวงได้รับสั่งว่าจะทำอะไรลงไปก็ควรจะปรึกษานักกฎหมาย คือคุณธานินทร์ กรัยวิเชียร ผู้พิพากษาศาลฎีกาเสียด้วย...”¹⁴

ในพ.ศ. 2535 กลุ่มผู้นำทางทหารที่เรียกตัวเองว่า “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ” ได้ทำการยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งพลเอกสุจินดา คราประยูร หนึ่งในผู้นำการยึดอำนาจ ได้บันทึกเรื่องราวในขณะนั้นไว้ว่า

“...ในฐานะที่ผมเคยเป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานล้มรัฐบาล จึงได้มีโอกาสใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในสถานการณ์ที่ไม่เป็นปกติ เมื่อคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติได้ประกาศยึดอำนาจจากรัฐบาล สิ่งแรกที่เรากะทำก็คือขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเพื่อเข้าเฝ้าฯขอพระราชทานอภัยโทษ และถวายรายงานถึงเหตุผลและความจำเป็นที่ต้องดำเนินการ... พระองค์ได้สละเวลาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าฯเป็นกรณีพิเศษ และได้พระราชทานคำแนะนำต่างๆ...

ในระหว่างที่คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติทำการยึดอำนาจอยู่นั้น พระองค์ท่านได้พระราชทานคำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างมหาศาลแก่

ประชาชนคนไทย และความสงบเรียบร้อยของประเทศชาติ ทรงมีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งในด้านการบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ

ในประเทศไทยนี้ผมว่าไม่มีใครอีกแล้ว ที่จะรอบรู้ในเรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญเท่าพระองค์ท่าน พระองค์ท่านได้พระราชทานคำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างมากให้แก่การร่างรัฐธรรมนูญ ทรงจำกฎหมายรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับที่ประกาศใช้มาแล้วได้ทั้งหมด...”¹⁵

เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 กลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยกับการเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกสุจินดา คราประยูร ได้ก่อการประท้วงและเหตุการณ์ได้ลุกลามจนกลายเป็นเหตุจลาจล เกิดความเสียหายทั่วไปในกรุงเทพมหานคร และมีทีท่าจะขยายความเสียหายต่อไปอีกมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พลเอกสุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรี และพลตรีจำลอง ศรีเมือง ผู้นำการประท้วง เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับพระราชทานพระราชกระแสเตือนสติมีใจความสำคัญคือให้คำนึงถึงความปลอดภัยและขวัญของประชาชน โดยขอให้ “...หันหน้าเข้าหากัน...ไม่ใช่เผชิญหน้ากัน เพราะว่าเป็นประเทศของเรา ไม่ใช่ประเทศของหนึ่งคนสองคน เป็นประเทศของทุกคน...” ทรงชี้ให้เห็นว่าการมุ่งจะเอาชนะจะทำให้ไม่มีผู้ชนะ และสิ่งที่จะเสียหายที่สุดคือประเทศชาติ “...แล้วจะมีประโยชน์อะไรที่จะทะเลาะงัดว่าชนะเวลาอยู่บนกองสิ่งปรักหักพัง...”

เหตุการณ์การเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับพระราชทานพระราชกระแสครั้งนี้ ได้รับการแพร่ภาพและเสียงทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ทั่วประเทศ หลังจากนั้นนายกรัฐมนตรีและผู้นำการประท้วงก็ได้ปรากฏตัวทางโทรทัศน์ร่วมกัน เรียกร้องให้ทุกฝ่ายดำเนินรอยตามพระราชกระแส ส่งผลให้การต่อสู้และความรุนแรงที่ดำเนินมาหลายวันยุติลงได้อย่างรวดเร็ว

หลังเหตุการณ์ดังกล่าว ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายอานันท์ ปันยารชุน ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับความเชื่อถืออย่างสูงให้เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งนายอานันท์ได้มีบันทึกถึงเหตุการณ์ช่วงนั้นเอาไว้ว่า

“...ความจำเป็นที่จะต้องจัดปัญหาความเคียดแค้นและความแตกแยก อันเป็นผลจากเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม 2535 ทำให้ผมต้องหาวิธีการและ ดำเนินการที่จะให้ความตึงเครียดผ่อนคลายไป และจัดการโยกย้ายนายทหารที่มี ส่วนรับผิดชอบในหน้าที่ของตนในระหว่างเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ให้ไปดำรง ตำแหน่งที่ไม่มีอำนาจในการสั่งกำลังพล แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการโยกย้ายไป ในตำแหน่งที่อยู่ในระดับไม่ต่ำกว่าเก่า ในวันที่เข้าเฝ้าฯ เพื่อกราบบังคมทูลและ ทูลเกล้าฯ ถวายคำสั่งโยกย้ายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย คือบ่ายวันเสาร์ที่ 1 สิงหาคม พระองค์ท่านได้ทรงซักถามถึงสถานการณ์ต่างๆ ด้วยความห่วงใย เป็นอย่างยิ่ง แต่หลังจากที่กราบบังคมทูลอย่างละเอียดถึงขั้นตอน เหตุผล และ วิธีการแล้ว พระองค์ท่านก็ทรงรับทราบและทรงถามซ้ำ ถ้าดำเนินการเช่นนี้แล้ว เรื่องจะสงบและยุติหรือไม่ ซึ่งผมก็ได้กราบบังคมทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้ามีความ มั่นใจว่า เมื่อมีการโยกย้ายแล้วเรื่องก็จะสงบลง” พระองค์ท่านจึงได้ทรงลง พระปรมาภิไธย แต่ก็ทรงพระกรุณาเตือนนายกรัฐมนตรีนว่า ควรจะได้มีการติดต่อ แฉ่งให้เจ้าตัวทราบก่อนที่จะมีการประกาศเป็นทางการทางวิทยุและโทรทัศน์ใน คำวันนั้น ซึ่งผมก็ได้คำนึงถึงข้อนี้อยู่แล้ว และนำไปปฏิบัติทันทีเท่าที่มีเวลาจำกัด เมื่อกลับไปถึงทำเนียบรัฐบาล

นายทหารดังกล่าวที่ได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจจากคำสั่งโยกย้ายครั้งนี้ ต่างก็ได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และสถาบัน ด้วยความสงบและอดทน...”¹⁶

เป็นความจริงอย่างยิ่งที่จะกล่าวว่า บทบาทและพระราชอำนาจในทางการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมิได้มีจำกัดอยู่เพียงตามแบบแผนพิธีการเท่าที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่เป็นพระราชอำนาจที่เกิดขึ้นจริงเฉพาะพระองค์ และได้ทรงนำมาใช้เพื่อประโยชน์ของชาติบ้านเมืองและมหาชนชาวไทยอย่างพอเหมาะพอดีตามควรแก่สถานการณ์อย่างสม่ำเสมอ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยจรรโลงสถานะอันมั่นคงของชาติตามครรลองประชาธิปไตย และเป็นรากฐานค้ำจุนพัฒนาการเมืองการปกครองของชาติมาทุกยุคสมัย และย่อมไม่เป็นการเกินเลยที่จะกล่าวว่า พระบารมีและพระบรมเดชาานุภาพทางการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้เอง ที่นำพาประชาชาติไทยให้ล่วงพ้นวิกฤตการณ์และเจริญรุดหน้าสู่ปัจจุบันสมัยมาได้อย่างต่อเนื่อง มั่นคง มีศักดิ์ศรีและสง่างาม

เชิงอรรถ

¹ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐสภา, สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, (2539), หน้า 314 - 316.

² “Pomp and Majesty: A Dynasty Celebrate 200 Years of Rule” ใน Asiaweek, (April 23, 1982).

³ รศ.ธงทอง จันทรางศุ, “พระราชอำนาจที่จะได้รับการกราบบังคมทูลและการปรึกษา” ใน เอกกษัตริย์อัจฉริยะ, ทบวงมหาวิทยาลัย, (2540), หน้า 625.

⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ, ข้อมูลพื้นฐานกึ่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย, (พิมพ์ครั้งที่ 3), สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, (2535), หน้า 16, 20.

⁵ อรสม สุทธิสาคร, “อาทิตย์เบิกฟ้า” ใน สารคดี, ฉบับที่ 142, ปีที่ 12 (ธันวาคม 2539), หน้า 104.

⁶ ดูรายละเอียดจาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย, (สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2538), บทที่ 8 และ “การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : บทบาท ภารกิจ และระบบบริหารการพัฒนาโดยพระมหากษัตริย์ไทย” ใน เอกกษัตริย์อัจฉริยะ, ทบวงมหาวิทยาลัย, (2540), หน้า 27.

⁷ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535, (สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2535), หน้า 43.

⁸ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, (สำนักพิมพ์ตรีวิณ, 2539), หน้า 513.

⁹ “Violence Sweeps Bangkok” in Associated Press, (October 14, 1973), และ Peter O’Loughlin “The Student’s Revolt” in Associated Press, (October 17, 1973).

¹⁰ ยศ สันติสมบัติ, อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำการเมืองไทย, (พิมพ์ครั้งที่ 2, สำนักพิมพ์น้ำไท, 2535), หน้า 89 - 91.

¹¹ รศ.ธงทอง จันทรางศุ, “พระราชอำนาจที่จะได้รับการกราบบังคมทูลและการปรึกษา” ใน เอกกษัตริย์อัจฉริยะ, ทบวงมหาวิทยาลัย, (2540), หน้า 634.

¹² จากการอภิปรายเรื่อง “จากจิตจรด...สู่ประเทศไทย” จัดโดยสมาคมสันติสุข, (3 พฤศจิกายน 2526).

¹³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ถำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ บรรณาธิการ, **จาก 14 ถึง 6 ตุลา**, มุลินธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (2541), หน้า 224 - 225.

¹⁴ ยศ สันติสมบัติ, **อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำการเมืองไทย**, (พิมพ์ครั้งที่ 2 สำนักพิมพ์น้ำไท, 2535), หน้า 120 - 121.

¹⁵ ท่านผู้หญิงเกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, **ทำเป็นธรรม**, สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, (2539), หน้า 405 - 406.

¹⁶ รศ.ธงทอง จันทรางศุ, “พระราชอำนาจที่จะได้รับการกราบบังคมทูลและการปรึกษา” ใน **เอกกษัตริย์อัจฉริยะ**, ทบวงมหาวิทยาลัย, (2540), หน้า 637.

5

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับเศรษฐกิจไทย

5

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับเศรษฐกิจไทย

นิธิ วฑูฒพิพงศ์ เรียบเรียง*

ในช่วงราว 5 ปีสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศไทยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศที่รุนแรงขึ้น ทำให้การส่งออกอันเป็นรายได้หลักของไทยเริ่มชะลอตัว ขณะที่การนำเข้ายังอยู่ในปริมาณสูง ประเทศขาดดุลบัญชีเดินสะพัดเพิ่มขึ้น ธนาคารและสถาบันการเงินหลายแห่งประสบปัญหาสินเชื่อด้วยคุณภาพเพิ่มขึ้น จนขาดความน่าเชื่อถือ จนรัฐบาลต้องสั่งพักการดำเนินงานของบริษัทเงินทุน 58 แห่ง ซึ่งมียอดรวมของธุรกิจไม่ต่ำกว่า 8 แสนล้านบาท

ตั้งแต่ต้นพ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เจ้าหน้าที่ต่างประเทศเริ่มขาดความเชื่อถือ ความสามารถในการชำระหนี้เงินกู้ของภาคธุรกิจเอกชนไทย และไม่ต้องการต่อสัญญาเงินกู้ที่ส่วนใหญ่เป็นเงินกู้ระยะสั้น มีการเก็งกำไรโจมตีค่าเงินบาทซึ่งขณะนั้นผูกติดกับดอลลาร์ ธนาคารแห่งประเทศไทยต้องใช้เงินทุนสำรอง 2.3 ล้านเหรียญสหรัฐ ไปทำสัญญาซื้อขายเงินตราต่างประเทศล่วงหน้า เพื่อปกป้องค่าเงินบาทให้คงที่ ซึ่งส่งผลให้เงินทุนสำรองของประเทศร่อยหรอ และฐานะทางการเงินของประเทศอ่อนแอลง ในที่สุด เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 รัฐบาลต้องประกาศให้ค่าเงินบาทลอยตัว ทำให้ค่าเงินบาทลดลงร้อยละ 30-40 และรัฐบาลต้องขอกู้เงินฉุกเฉินอย่างมีเงื่อนไข จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ในเดือนสิงหาคม พร้อมกับดำเนินการแก้ไขปัญหามacroเศรษฐกิจตามแนวทางที่เข้มงวดของ IMF ¹

ภาวะทั้งหมดดังกล่าว ส่งผลให้เกิดภาวะเศรษฐกิจซบเซาอย่างรุนแรง ราคาสินค้าและบริการเพิ่มสูงขึ้น การลงทุนชะงักงัน ภาคธุรกิจหลายแขนงประสบปัญหาการขาดสภาพคล่อง ต้นทุนสูง รายได้ตก จนต้องปิดกิจการหรือลดขนาด มีการลดเงินเดือนหรือสวัสดิการ ไปจนถึงเลิกจ้างพนักงาน โดยเมื่อถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2542 มีคนตกงานไปแล้วกว่า 2 ล้านคน ²

นอกจากการต้องรับผลกระทบอย่างรุนแรงต่อภาวะการดำรงชีพแล้ว ประชาชนชาวไทยแทบทั้งประเทศยังรู้สึกสับสนและตื่นตระหนกต่อสถานการณ์เช่นนี้ เพราะหากมองย้อนกลับไปพิจารณาถึงภาวะเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศในช่วงราว 1 ทศวรรษก่อนวิกฤตการณ์ ประเทศไทยยังได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่มีความเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราสูงอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนืองจนเป็นที่คาดหมายกันว่า กำลังจะก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่สำคัญอีกแห่งในภูมิภาค แต่นอกเหนือไปจากความมั่งคั่งต่อสิ่งเกิดขึ้นแล้ว ความรู้สึกอีกด้านที่อาจจะคุกคามจิตใจของประชาชนไทยในวิกฤตเศรษฐกิจได้มากยิ่งขึ้นก็คือ ความรู้สึกอับจนหนทาง ความรู้สึกสิ้นหวังและไม่แน่ใจในหนทางที่จะก้าวเดินต่อไปในอนาคต

ท่ามกลางกระแสคลื่นของความท้าทายและระส่ำระสายที่กำลังขยายวงกว้างออกไปทุกขณะนี้เอง ชาวไทยทั้งมวลก็ได้รับทั้งแง่คิด ข้อเตือนใจและคำอธิบายถึงมูลเหตุกับหนทางแก้ไขสำหรับภาวะวิกฤตนี้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม ชัดเจน และครบถ้วนบริบูรณ์ แง่คิดดังกล่าวนี้ ได้ถูกนำมาใช้เป็นเสมือนแสงสว่างนำทางให้แก่ประเทศไทย ท่ามกลางหนทางอันมืดมิด เป็นต้นร่างของแนวปฏิบัติเพื่อเผชิญและก้าวข้ามวิกฤตการณ์อย่างองอาจและมีความหวัง เป็นเข็มทิศชี้ทางให้แก่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนทุกฐานะทุกภูมิภาคได้อย่างปราศจากผู้ตั้งข้อสงสัย

นั่นคือแง่คิดและแนวทางเพื่อเอาชนะวิกฤตเศรษฐกิจ จากพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540

ใจความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจในพระราชดำริดังกล่าว คือให้เน้นการผลิตและส่งออกสินค้าที่ผลิตจากวัตถุดิบและแรงงานในประเทศ ให้มีการลงทุนในขนาดและระดับเทคโนโลยีที่เหมาะสม ให้มีการให้ความสำคัญกับการเพิ่มคุณภาพผลผลิต โดยมีการวิจัยรวมทั้งให้การสนับสนุนแก่เกษตรกร และประชาชนในประเทศ ควรปรับเปลี่ยนทัศนคติในการทำมาหากิน การค้า และการบริโภค ให้มีส่วนหนึ่งเป็นแบบ “พอเพียง” คือให้ “พอมีพอกิน...อุมชูตัวเองได้”³

สำหรับชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีโอกาสได้รับรู้ถึงความเป็นไปในสังคมไทยมากนัก ก็อาจเป็นการง่ายที่จะมองว่า สังคมไทยแสดงอาการยอมรับแนวคิดดังกล่าวนี้อย่างกว้างขวาง ก็เพราะบุคคลอันเป็นเจ้าของแนวคิดนี้ เป็นผู้ที่มีสถานะสำคัญอย่างยิ่ง คือเป็นองค์พระประมุขของชาติ การมองในแง่นี้อาจจะมีมูลความจริงอยู่บ้าง แต่สิ่งที่เป็นความจริงยิ่งกว่านั้น ซึ่งประชาชนไทยและผู้ที่ได้รับรู้ถึงสภาพการณ์ของประเทศไทยตลอดเวลาที่ครั้งศตวรรษที่ผ่านมา ต่างทราบเป็นอย่างดีก็คือ แนวคิดและแนวทางต่างๆ ในพระราชดำรัส ไม่ได้เป็นเพียงความคิดเห็นเพื่อเผชิญกับสถานการณ์วิกฤตอย่างเฉพาะหน้า หรือเกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน แต่เป็นผลสรุปรวมจากการค้นคว้าและทดลองในทางเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงดำเนินการผ่านพระราชกรณียกิจต่างๆ และประสบผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์แจ้ง ตลอดระยะเวลากว่า 50 ปีในรัชสมัยของพระองค์

การที่จะเข้าใจเรื่องราวดังกล่าวนี้ได้ จำเป็นต้องย้อนกลับไปพิจารณาสภาพสังคมและเศรษฐกิจไทย กับแนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ตั้งแต่ต้นรัชกาล คือในปีพุทธศักราช 2489 เป็นต้นมา

เมื่อมองย้อนกลับไปในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองสิริราชสมบัติซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์โลกครั้งที่ 2 เพิ่งจะยุติไปได้ไม่นานนั้น จะพบว่า สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทย อยู่ในภาวะที่เรียกได้ว่า

ยากลำบาก ข้อมูลด้านประชากรเมื่อพ.ศ. 2485 บ่งชี้ว่าโอกาสที่เด็กทารก จะเสียชีวิตก่อนอายุ 1 ขวบมีถึง 1 ใน 8 (ปี พ.ศ. 2542 คือ 1 ต่อ 30) เด็กที่มีชีวิตรอด มาหลังจากนั้น ก็ต้องเผชิญกับโรคร้ายนานาชนิดซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรคติดต่อ (โดยเฉพาะมาลาเรีย) ในพื้นที่ชนบท ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของประชากรกว่า ร้อยละ 80 เต็มไปด้วยภัยจากโจรผู้ร้ายที่เพิ่มขึ้นมากหลังสงครามยุติ เกษตรกรรม หลักในชนบทคือการทำนา ซึ่งทำได้เพียงปีละครั้งเดียว โดยใช้เวลาทำนาเพียง ประมาณครึ่งปี สำหรับเวลาที่เหลือก็ยากที่จะหางานนอกภาคการเกษตร การ คมนาคมยากลำบาก และเงินตราก็ขาดแคลน จนกระทั่งในหลายท้องถิ่นที่ห่างไกล ชาวชนบทต้องค้าขายแบบแลกเปลี่ยนสินค้ากันเองโดยตรง

ในช่วงเวลานั้น เศรษฐกิจของประเทศยังขึ้นอยู่กับ การส่งออกผลิตผลจาก ภาคการเกษตรและการทำเหมือง (สินค้าออกที่สำคัญคือข้าว ไม้สัก ติบูก และ ยางพารา) แต่สถานการณ์โดยรวมทางการเงินการคลังก็อยู่ในภาวะวิกฤต เนื่องจาก ผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้มูลค่าของเงินบาทลดลงเหลือเพียง 1 ใน 7 ของมูลค่าเดิม เมื่อสงครามยุติ และลดลงอีกร้อยละ 20 ในระยะ 2 ปีต่อมา ส่งผลให้เกิดภาวะเงินเฟ้อสูงสุดในประวัติศาสตร์ไทย และทำให้ราย ได้ที่แท้จริงของข้าราชการลดลงเหลือเพียงร้อยละ 3 ของรายได้ช่วงก่อนสงคราม

ภาพรวมของเศรษฐกิจไทย ในปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขึ้น ครองราชย์นั้น อาจจะมีมองเห็นได้ชัดเจนผ่านบันทึกของที่ปรึกษาทางการคลังของ รัฐบาลไทย ที่ว่า “...ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2489 ประเทศสยามได้เริ่มตั้งตัว จากที่ไม่มีอะไรเลย เงินคงคลังของรัฐบาลหมดเกลี้ยง ทรัพย์สินที่เหลืออยู่ของ ประเทศก็คือ ศักยภาพในการแสวงหาเงินตราต่างประเทศเข้ามาในอนาคต เท่านั้น ...”⁴

ในด้านที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น หากพิจารณาจาก พระราชประวัติตั้งแต่เสด็จพระราชสมภพจนกระทั่งขึ้นครองราชสมบัติ ก็สามารถ กล่าวได้ว่า ทรงสัมผัสหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศ และประชาชนชาวไทยน้อยมาก เพราะนอกจากจะทรงถือกำเนิดในราชสกุลอันสูงของสังคมไทย ซึ่งมีช่องว่าง

อย่างมากต่อความสัมพันธ์กับประชาชนแล้ว ยังทรงพระราชสมภพ และขณะทรงพระเยาว์ส่วนใหญ่ประทับอยู่ในต่างประเทศ⁵ อย่างไรก็ตาม ขณะประทับในต่างประเทศก็ทรงเป็นอยู่แบบเรียบง่าย และประหยัดเช่นเดียวกับสามัญชนกับประสบการณ์ในสภาพสังคมที่แตกต่างจากประเทศไทย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังพ.ศ. 2476 ที่เสด็จไปประทับ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ อันเป็นประเทศที่พัฒนาเศรษฐกิจจนแข็งแกร่งขึ้นมาจากปัจจัยรากฐานทางการเกษตรที่มีอยู่เดิมภายในประเทศ และภาคการเกษตร ก็ยังคงมีความสำคัญอยู่มากทางเศรษฐกิจแม้จนทุกวันนี้) ก็อาจมีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ พระราชจริยาวัตร และแนวพระราชดำริในทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งทรงแสดงให้เห็นผ่านพระราชกรณียกิจต่างๆ ในช่วงเวลาต่อมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีโอกาสสัมผัสผืนดินและประชากรของพระองค์อย่างจริงจัง ใกล้ชิด และต่อเนื่อง ตั้งแต่เสด็จนิวัตพระนครเมื่อปลายพ.ศ. 2494 เป็นต้นมา โดยเริ่มจากจังหวัดพระจวบศิริพันธ์ อันเป็นที่ตั้งของพระราชวังไกลกังวล ซึ่งเป็นที่ประทับชายทะเลในอำเภอหัวหิน โดยเมื่อเสด็จแปรพระราชฐานมายังพระราชวังแห่งนี้ นับตั้งแต่ครั้งแรกในพ.ศ. 2495 ก็โปรดที่จะเสด็จเพื่อทรงเยี่ยมเยียนประชาชนในพื้นที่ชนบทใกล้เคียงทรงเริ่มสัมผัสกับปัญหาและความทุกข์ยากของประชาชน พระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินยุคแรกๆ จึงเริ่มต้นในจังหวัดนี้

การเสด็จเยี่ยมราษฎร ค่อยๆ ขยายขอบข่ายออกไปในจังหวัดต่างๆ ทั่วพื้นที่ภาคกลาง แล้วขยายออกไปในภูมิภาคต่างๆ ทั่วทั้งประเทศ เริ่มจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2498 ภาคเหนือ พ.ศ. 2499 และภาคใต้ พ.ศ. 2502 ซึ่งการเสด็จเยี่ยมราษฎรในทั่วทุกภูมิภาคนี้ กลายเป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญมาตลอด ในช่วงเวลาเดียวกัน ก็มีการก่อสร้างพระราชฐานต่างจังหวัดในทุกภูมิภาคของประเทศ เป็นการเปิดโอกาสให้ทรงใช้เวลาใกล้ชิดกับประชาชนในต่างจังหวัดยิ่งขึ้น ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้ว จะทรงใช้เวลาในการแปรพระราชฐานไปยังจังหวัดต่างๆ ราว 7 - 8 เดือนในแต่ละปี

ทั้งหมดนี้ ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรู้จักและเข้าใจพื้นฐานอันแท้จริงของแผ่นดิน และประชากรในราชอาณาจักรของพระองค์มากขึ้นทุกขณะ นำมาซึ่งพระราชกรณียกิจเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ให้แก่ประชาชนทั่วทั้งประเทศ

หากใช้คำนิยามของวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่ว่าด้วย “การวางแผนและการบริหารจัดการกิจกรรมด้านการผลิต และการกระจายสินค้าและบริการที่ผลิตได้ ไปสู่ผู้บริโภคและผู้ให้บริการ ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมให้ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้” มาเป็นกรอบพิจารณาพระราชกรณียกิจ และแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงดำเนินผ่านโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ ซึ่งอาจแยกให้เห็นเด่นชัดเป็น 2 กลุ่ม คือโครงการศึกษาวิจัย และโครงการปฏิบัติการพัฒนา จะพบว่า โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแทบทั้งหมด ล้วนมีเป้าหมายหลักในการสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจของประเทศให้แข็งแกร่งและมั่นคง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า เศรษฐกิจของประเทศไทย ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภาคการเกษตร ⁶ ด้วยเหตุดังกล่าว จึงสนพระราชหฤทัยในด้านการเกษตรเป็นอย่างมาก ทรงริเริ่มโครงการทั้งทางด้านการวิจัย และด้านการพัฒนาชนบทในทุกภูมิภาค โดยมีจุดเน้นที่ปัจจัยหลักในการผลิตสำหรับภาคการเกษตร 5 ประการ คือแหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน ทูน เทคโนโลยี และตลาดอย่างครบวงจร ⁷

ในบรรดาปัจจัยหลักทั้ง 5 ประการดังกล่าวนี้ การพัฒนาแหล่งน้ำและระบบชลประทาน อาจถือได้ว่า เป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ทรงพระราชทานพระราชดำริและทรงกระตุ้นหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

ให้มีการดำเนินงานในด้านนี้ ตั้งแต่ในระยะต้นรัชกาลจนถึง ปัจจุบัน ด้วยทรงถือเป็นปัจจัย พื้นฐานที่สำคัญที่สุด ทั้งในการ ดำรงชีวิตและการประกอบ อาชีพ ดังจะเห็นได้จากพระราช ดำรัสที่พระราชทานสัมภาษณ์ สื่อมวลชนต่างประเทศที่ว่า

“...The minimum includes water to drink and water to irrigate the fields. These basics are lacked by the villagers and that is why we must give them...”⁸

ในด้านทุน ที่ดิน และการตลาด นอกจากจะทรงพระราชทานพระราชดำริ ต่อหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือเกษตรกรแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงเป็นผู้นำในการพระราชทานทั้งเงินทุนและที่ดิน ส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกร เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพการจัดการผลิตในรูปของ สหกรณ์การเกษตร รวมทั้งทรงสนับสนุนให้มีช่องทางการตลาดที่กว้างขวางและ หลากหลาย ซึ่งในปัจจุบัน มีชุมชนและกลุ่มสหกรณ์หลายแห่ง ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน สามารถสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพมาตรฐาน ป้อนสู่ตลาดได้ทั่วประเทศ⁹

พระราชกรณียกิจเท่าที่กล่าวมานี้ หากมองอย่างผิวเผิน ก็อาจจะทำให้เกิด ความเข้าใจผิดได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งยกระดับเศรษฐกิจ พื้นฐานในภาคการเกษตรโดยมอบ (หรือทรงอำนวยความสะดวกให้มีการมอบ) ปัจจัยต่างๆ อย่างสำเร็จรูป ในลักษณะของการบริจาคให้ผู้ยากไร้ โดยผู้ที่มีอำนาจและกำลัง ทรัพย์มากกว่า และอาจส่งผลให้เกษตรกรในชนบทเคยชินกับการคอยรับความช่วยเหลือ แท้ที่จริงแล้วมิได้เป็นเช่นนั้นเลย หากแต่พระองค์ทรงมุ่งสนับสนุน ให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเอง ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยตนเองให้มากที่สุด ผู้สื่อข่าวจากนิตยสาร Far Eastern Economic Review ซึ่งมีโอกาสตามเสด็จ

ขณะเสด็จทรงงานในชนบท พร้อมทั้งได้รับพระราชทานสัมภาษณ์ ได้เคยนำเสนอประเด็นปัญหาและคำตอบในเรื่องดังกล่าวนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า

A recurrent trouble with all aid programmes is danger that they will create an attitude

of dependency - do not give people fish, as the saying goes: better give them a rod and line, and teach them how to fish. Were his efforts appreciated? Were the villages grateful? "No one really appreciates," He (H.M. the King) said, "They always want more. That is why they must be encouraged to make themselves self-supporting, to stand on their own feet. That is why it is important not to give too much and even more important not to promise too much..."¹⁰

เราสามารถมองเห็นถึงทัศนคติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่อการสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงให้กับประเทศได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อพิจารณาจากความสนพระราชหฤทัยทางด้านเทคโนโลยีสำหรับการเกษตรของพระองค์

ใครก็ตามที่มีโอกาสได้เห็นพระราชวังที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในกรุงเทพมหานคร จะพบว่า พระราชวังแห่งนี้มีภาพลักษณ์ที่แตกต่างจากพระราชวังแห่งใดในโลก เพราะแค่เพียงมองจากภายนอก ก็จะได้โดยง่ายว่า ภายในเขตรั้วพระราชฐานเป็นที่ตั้งของโรงสีข้าว โรงเลี้ยงโค ยุ้งฉาง กังหันสูบน้ำ และโรงงานเล็กๆ หลายหลัง และยิ่งหากมีโอกาสเข้าไปถึงภายในเขตพระราชฐาน ก็จะได้พบทั้ง ไร่นาทดลอง เรือนเพาะชำ โรงเห็ด บ่อปลา กับห้องปฏิบัติการวิจัยทางการเกษตร และโรงงานแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร อีกเป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้คือโครงการทดลองส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เริ่มต้นและค่อยๆ ขยายขอบข่ายงานตั้งแต่พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา

โครงการส่วนพระองค์ในเขตพระราชฐานแห่งนี้ ทรงมีวัตถุประสงค์ให้เป็นเสมือนห้องทดลองพื้นฐานสำหรับการเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตรแขนงต่างๆ เพื่อตัวอย่างสำหรับศึกษาดูงาน และเพื่อสร้างองค์ความรู้เป็นต้นแบบนำไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรในภูมิภาคต่างๆ ต่อไป ¹¹

การดำเนินงานทั้งหมดในโครงการทดลองส่วนพระองค์ แม้จะมีขอบข่ายหลากหลาย ตั้งแต่การพัฒนาสายพันธุ์พืชและสัตว์ การทดลองนวัตกรรมในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ไปจนถึงการพัฒนาเครื่องจักรและเทคโนโลยีในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นลักษณะร่วมกันในโครงการทั้งหมดก็คือ แม้ว่าจะมีหลักวิชาการชั้นสูงรองรับ แต่ก็จะเน้นการใช้วิธีการและเครื่องจักรที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ราคาถูก และหาได้ง่ายในประเทศ ซึ่งเหมาะสำหรับเกษตรกรที่จะนำไปปรับใช้กับความต้องการของตนเอง

นอกจากโครงการส่วนพระองค์ในพระราชวังแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังพระราชทานแนวพระราชดำริให้หน่วยราชการต่างๆ ร่วมกันจัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาการพัฒนา” ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ เพื่อดำเนินการทดลอง วิจัยหาแนวทางยกระดับความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของเกษตรกร ภายใต้แนวปรัชญาเดียวกัน ทั้งยังทรงมีพระราชดำริต่อคณะบุคคลและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือเกษตรกรหลายครั้งถึงความจำเป็นในการเสาะหาวิธีการ หรือเทคโนโลยีที่ง่าย ไม่ใหญ่โต แต่อำนวยประโยชน์ได้จริง ¹²

ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ อาจนำไปสู่ข้อสรุปแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเศรษฐกิจได้ว่า ทรงให้ความสำคัญกับภาคการเกษตร อันเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจของประเทศมาแต่ดั้งเดิม เน้นการส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งพาตนเองได้ในเบื้องต้น และรวมกลุ่มร่วมมือกันในระดับชุมชน ในรูปของสหกรณ์ โดยมีภาครัฐให้การสนับสนุนในด้านปัจจัยการผลิต ทุน และช่องทางการตลาด รวมทั้งช่วยในเรื่องการวิจัยและพัฒนา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตบนพื้นฐานของเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการสร้างผลผลิตให้ “พอมีพอกิน...อุ้มชูตัวเองได้...ให้มีพอกเพียงพอกับตนเอง” เป็นอันดับแรก การผลิตเพื่อค้าขายเป็นสิ่งที่ตามมา ซึ่งได้ทรงพระราชทานแนว

พระราชดำรินี้สู่สาธารณชนอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก ตั้งแต่เมื่อปีพุทธศักราช 2517 คือตั้งแต่เมื่อ 23 ปีก่อนที่จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในประเทศไทย¹³

ย่อมไม่มีผู้ใดสามารถระบุลงไปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงได้รับอิทธิพลจากแนวคิดด้านเศรษฐกิจของสำนักคิดเศรษฐศาสตร์แห่งใดหรือไม่ และอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงเคยมีพระราชดำรัสถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์เองว่าเป็นแบบ “ไม่ติดกับตำรามากเกินไป” เสียด้วยซ้ำ¹⁴ อย่างไรก็ตาม ก็มีกรอบข้อเสนอของนักคิดที่สำคัญหลายท่านในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของโลก ที่ขอนำมากล่าวถึงไว้ ณ ที่นี้ Friedrich List (พ.ศ.2332 - พ.ศ.2389) นักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมัน เสนอแนวคิดที่เรียกว่าเศรษฐกิจแห่งชาติ อันเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในเยอรมนี สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น โดยสาระสำคัญในแนวคิดของ Friedrich List เน้นการเพิ่มพลังทางการผลิตของชาติ พัฒนาอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่เป็นของคนในชาติ ยึดหลักพึ่งตนเองภายในประเทศเป็นพื้นฐาน คือเน้นการผลิตเพื่อตลาดภายในเป็นอันดับแรก การแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศมีความสำคัญเป็นอันดับรอง¹⁵

นักคิดสำคัญอีกคนที่เสนอให้พัฒนาประเทศโดยเริ่มจากชุมชนเป็นหลักคือ มหาตมะ คานธี (พ.ศ.2412 - พ.ศ.2491) ผู้ได้รับการขนานนามว่าเป็นบิดาของ ประเทศอินเดีย คานธี เสนอว่า หน่วยเศรษฐกิจท้องถิ่นทุกหน่วย ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน หมู่บ้าน ตำบล และเหนือขึ้นไปทุกระดับ จะต้องพยายามพึ่งตนเอง หรืออยู่ด้วยตนเองให้ได้เป็นอันดับแรก การแลกเปลี่ยนกับหน่วยเศรษฐกิจภายนอกนั้น เพื่อให้พอเพียงมากยิ่งขึ้น ไม่ใช่เพื่อพึ่งพิง โดยคิดรับใช้และใช้ประโยชน์จากหน่วยที่ใกล้ชิดกับตนเองมากที่สุดก่อน ซึ่งเมื่อกระทำต่อเนื่องกันไป ก็จะมีการเชื่อมโยงหน่วยเศรษฐกิจแต่ละหน่วยแต่ละระดับเข้าด้วยกันเป็นลูกโซ่ จากครอบครัวสู่ชุมชน จนไปถึงประเทศชาติ และถึงระดับนานาชาติในที่สุด

ความคิดและปฏิบัติการทางความคิดด้านเศรษฐกิจของคานธีเช่นที่กล่าวมานี้ เป็นที่รู้จักกันไม่มากนัก เมื่อเทียบกับบทบาทการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อ กอบกู้เอกราชให้แก่อินเดียของเขา ยิ่งกว่านั้น ความคิดดังกล่าวยังถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปว่า เป็นแนวอุดมคติที่ไม่น่าจะขึ้นนำสังคมได้

ในความเป็นจริง อย่างไรก็ตาม ยังมีนักคิดเศรษฐกิจศาสตร์บางคน เช่น อี.เอฟ. ชูมาเกอร์ เจ้าของแนวคิด Small is Beautiful ได้เคยกล่าวถึงคานธีว่า “เมื่อพิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่เกิดอยู่ในโลกของเราในปัจจุบัน คานธีถือได้ว่าเป็นนักเศรษฐกิจศาสตร์พัฒนาการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลก”¹⁶

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเคยมีพระราชดำรัสถึงแนวคิดของพระองค์ ว่าสอดคล้องกับแนวคิด Small is Beautiful ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานปรัชญาทางพุทธศาสนา มีสาระสำคัญอยู่ที่การสร้างความกินดีอยู่ดีให้มากที่สุด ด้วยรูปแบบการบริโภคที่ดีและใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด ดังความในพระราชดำรัสที่ว่า “...คิดแบบนี้ จะทำเล็กๆ ทำอะไรที่ไม่วุ่นวายใหญ่โตเกินไป ก่อนนี้ก็คิดมาตลอด แต่ทีหลังได้มาเจอหนังสือของนายชูมาเกอร์ เขาบอกว่า Small is Beautiful ในนั้นเขาก็พูดถึงวิถีคิดแบบพุทธศาสนาด้วย ก็พอใจว่า เออเขาก็คิดอย่างนั้น.....”¹⁷

อาจมีผู้โต้แย้งว่า แนวคิดทางเศรษฐกิจของนักคิดบางท่านดังที่กล่าวถึงรวมทั้งแนวคิดทางเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวคิดที่ไม่น่าจะสอดคล้องกับยุคสมัย คือไม่สอดคล้องกับกระแสเศรษฐกิจหลักของโลก ในยุคปัจจุบันที่ครอบงำอยู่ด้วยระบบทุนนิยมเสรีข้ามชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงประจักษ์ในความจริงข้อนี้ และทรงเคยมีพระราชอรรถาธิบายหลายครั้งว่า แนวทางเศรษฐกิจที่ทรงเสนอนั้น ไม่ใช่สำหรับจะให้ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตทั้งหมด เพราะจะไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย แต่เป็นแนวทางที่น่าจะนำมายึดถือเป็นบางส่วน คือราว 1 ใน 4 ของการดำเนินชีวิต¹⁸

สำหรับภายในประเทศไทยที่ระบบเศรษฐกิจหลักเป็นแบบทุนนิยมเสรี และมีการพึ่งพาการลงทุนกับการค้าต่างประเทศ ในปริมาณสูงมาอย่างต่อเนื่องนั้น ระบบเศรษฐกิจที่มีจุดเน้นอยู่ที่ภาคการเกษตรในชนบท (ซึ่งบางครั้งก็เรียกกันว่า “เศรษฐกิจชุมชน” หรือ “เศรษฐกิจชุมชนชาวนา”) ถูกนำเสนอให้เป็นอีกทางเลือกของระบบเศรษฐกิจ และได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในวงกว้างมากขึ้นทุกขณะ กระทั่งในที่สุด แนวคิดนี้ก็ถูกระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 - 2544 ว่า “การพัฒนาในอนาคตจะเน้นที่การสร้างเสริมเข้มแข็งของชุมชนในภูมิภาคและชนบท ให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยมีเศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคงเป็นตัวนำ และเป็นฐานในการยกระดับคุณภาพชีวิตในอนาคต”

แม้กระนั้นก็ตาม ระบบเศรษฐกิจในแนวทางนี้ ก็เพิ่งได้รับการศึกษาและนำเสนอในประเทศไทยอย่างจริงจังและเป็นระบบโดยนักวิชาการ นักคิด และนักพัฒนาชนบทเมื่อประมาณ 15 ปีมานี้เอง¹⁹ การศึกษาดังกล่าวส่วนใหญ่ยังเป็นการอาศัยแนวคิดและทฤษฎีจากต่างประเทศ ตั้งเป็นสมมุติฐาน หรือศึกษาจากกรณีตัวอย่าง ซึ่งนับได้ว่าองค์ความรู้ด้วยเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไทยยังมีอยู่จำกัด นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์เองก็ได้รับรู้ว่า การศึกษาโดยรวมที่ผ่านมานั้น “ยังขาดการศึกษาตามสภาพความเป็นจริงคือการทำความเข้าใจการทำมาหากินของชาวนา ทิศทางการพัฒนาของครอบครัวและชุมชนชาวนา และความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ ชาวนากับเศรษฐกิจแห่งชาติ” ทั้งยังเรียกร้องให้มีการศึกษาการประยุกต์ใช้ทฤษฎีกับชีวิตที่เป็นจริงในประเทศ²⁰

ต่อประเด็นดังกล่าว อาจถือได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงก้าวนำทางไปก่อนแล้ว ด้วยการพระราชทานแนวทางการดำเนินชีวิตตามระบบเศรษฐกิจของพระองค์ ออกเผยแพร่ในชื่อที่รู้จักกันว่า “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งเป็นประเด็นการนำผลการศึกษาดลองสาขาต่างๆ ที่ดำเนินมาตลอดรัชสมัย สรุปรียบเรียงออกมาเป็นแนวทางการประกอบอาชีพหาเลี้ยงชีวิตสำหรับเกษตรกรอย่างเป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ให้พอยู่พอกินเลี้ยงตนเองได้ในระดับครอบครัว แล้วรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งในการผลิตและการตลาด ไปจนถึงการเชื่อมโยงการผลิตกับระบบธุรกิจขนาดใหญ่ ทรงคำนวณและระบุสัดส่วนการจัดการบริหารปัจจัยการผลิตแต่ละด้านอย่างละเอียด พร้อมทั้งสรุปแนวทางการปฏิบัติที่เป็นไปได้จริงในแต่ละขั้นตอน สำหรับเกษตรกรจะได้นำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาการดำรงชีวิตของตนเองได้อย่างชัดเจน

ตลอดระยะเวลากว่าครึ่งศตวรรษ ที่เศรษฐกิจไทยมีพัฒนาการตามกระแสโลกมาอย่างต่อเนื่อง พระราชดำริและพระราชกรณียกิจด้านเศรษฐกิจตามแบบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ดำเนินคู่กันตลอดมา และในท่ามกลางวิกฤตที่แผ่ขยายผลกระทบไปทั่วทั้งประเทศ แนวพระราชดำรินี้เอง ก็ได้รับการยอมรับเป็นหนึ่งดวงประทีปให้ประชาชาติไทยได้ส่องทางเพื่อก้าวให้พ้นความมืดมิด ไปสู่นาคตที่มีความสว่างไสวรอคอยอยู่เบื้องหน้า²¹

เชิงอรรถ

¹ วิทยากร เชียงกุล และคณะ, **วิกฤติเศรษฐกิจไทย - ผลกระทบจากการรับเงินไอเอ็มเอฟ และทางออกสำหรับประชาชน**, กองทุนสนับสนุนการวิจัย, (2540), หน้า 14 - 16.

² วิทยากร เชียงกุล, **เศรษฐศาสตร์มิติใหม่**, โครงการวิจัยที่วรรณ, (2542).

³ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพฤหัสบดีที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540.

⁴ อัมมาร สยามวาลา, “เศรษฐกิจไทย – 50 ปีของการขยายตัว” ใน **ความรู้นั้นสำคัญยิ่งใหญ่อ**, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, (2540), หน้า 43 - 45.

⁵ “การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: บทบาท ภารกิจ และระบบบริหารการพัฒนาโดยพระมหากษัตริย์ไทย” ใน **เอกกษัตริย์อัจฉริยะ**, ทบวงมหาวิทยาลัย, (2540).

⁶ พระบรมราชาวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร และอนุปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2503., พ.ศ. 2504, พ.ศ. 2507.

⁷ มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ – รูปแบบและแนวคิดในลักษณะเป็นยุทธศาสตร์สังคมเพื่อความมั่นคงของชาติ**, เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, (2535).

⁸ Derek Davies, “A Right Royal Example : King Bhumibol Acts as a Catalyst for Progress”, **Far Eastern Economic Review**, (January 1986), The King of Thailand in World Focus, The Foreign Correspondents Club of Thailand, (Bangkok, 1998), Page 11.

⁹ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานด้านการสหกรณ์” ใน **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาการเกษตรไทย**, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, (2539).

¹⁰ Derek Davies, “A Right Royal Example : King Bhumibol Acts as a Catalyst for Progress”, **Far Eastern Economic Review**, (January 1986), The King of Thailand in World Focus, The Foreign Correspondents Club of Thailand, (Bangkok, 1998), Page 11.

¹¹ ช่อทิพย์ ปราโมช และคณะ, **โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา**, (บริษัทสุขทรรศน์ จำกัด, 2539).

¹² พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาพระราชวังดุสิต วันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2537, พระบรมราชโองการพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน วันพฤหัสบดีที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2536 และ Denis D.Gray, “Thailand’s Working Royals” **Sawasdee Magazine**, (January, 1987).

¹³ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, วันพุธที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2517.

¹⁴ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2534.

¹⁵ ชัตรทิพย์ นาถสุภา, “แนวคิดเศรษฐกิจแห่งชาติ” ใน **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไทย**, (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540).

¹⁶ ชัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, **ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา**, โครงการวิจัยทรรศน์, (2541), หน้า 179 - 180.

¹⁷ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะเอกอัครราชทูตและกงสุลใหญ่ไทยประจำภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน, วันพุธที่ 26 กรกฎาคม 2532.

¹⁸ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิม

พระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, วันพฤหัสบดีที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 และวันศุกร์ที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541, หน้า 242 - 257.

¹⁹ การนำเสนอแนวคิดหรือทฤษฎีของบุคคลต่างๆ ดังที่ได้กล่าวนี้ มีแนวคิดหลักสอดคล้องกันแต่ก็มีรายละเอียดจุดเน้นแตกต่างกันไปตามแนวทางของตนเอง ประกอบด้วยกลุ่มนักพัฒนา เช่น บาทหลวงนิพนธ์ เทียนนิหาร บำรุง บุญปัญญา อภิชาติ ทองอยู่ กลุ่มนักวิชาการ เช่น รศ.ดร.เสรี พงศ์พิศ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ศ.ดร.ยศ สันติสมบัติ ผศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ดร.อานันท์ กาญจนพันธ์ และกลุ่มผู้นำทางความคิดในสังคม เช่น ศ.นพ.ประเวศ วะสี วิทยา ว่องสกุล ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม โสภณ สุภาพงษ์ เป็นต้น ดูรายละเอียดแนวคิดและวิธีการของแต่ละกลุ่มแต่ละบุคคลได้ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, **ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา**, โครงการวิถีทรรศน์, (2541).

²⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, **ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา**, โครงการวิถีทรรศน์, (2541), หน้า 263 - 269.

²¹ ตัวอย่างเช่น ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้วิเคราะห์ ดีความ และขยายความพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนำออกเผยแพร่อย่างกว้างขวางและเป็นรูปธรรม เช่น “เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม” ปาฐกถาพิเศษในงาน “ธรรมรัฐ แห่งชาติฟอรัม” 9 เมษายน 2541 และ ศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ผู้นำสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์ ซึ่งเสนอให้มีการทบทวนแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ใช้ชี้แนะแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ได้มีมุมมองต่อพระราชดำรัสดังกล่าวว่า “...หมายความว่าองค์พระประมุขของชาติทรงมีจิตวิญญาณและอารมณ์ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชนในชาติทรงสะท้อนความทุกข์ยาก และทรงพูดแทนความปรารถนาของคนส่วนใหญ่ของประเทศ...” เป็นต้น

ผู้เรียบเรียงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงสำหรับ ศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา แห่งคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ให้ข้อคิดและคำแนะนำในการวิเคราะห์และเรียบเรียงเนื้อหาในบทความนี้ อย่างไรก็ตามความรับผิดชอบต่อเนื้อหาและการตีความข้อมูลที่ใช้ในบทความทั้งหมดเป็นของผู้เรียบเรียงแต่เพียงผู้เดียว

6

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม
และสังคมเมือง

6

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม และสังคมเมือง

ชิตชนก สูญสิ้นภัย เรียบเรียง

นับตั้งแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษเมื่อศตวรรษที่ 18 ได้แผ่ขยายไปสู่ยุโรปตะวันตก และสหรัฐอเมริกาอย่างรวดเร็ว การพัฒนาอุตสาหกรรมเกิดขึ้นท่ามกลางการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นวัตถุดิบอย่างมากมาย ธรรมชาติถูกทำลายลงอย่างหนัก ในที่สุดการขยายตัวอย่างรวดเร็วของสังคมอุตสาหกรรมทั้งด้านการผลิตและบริโภค ที่เป็นไปเพื่อตอบสนองของลัทธิบริโภคนิยม ก็ดำเนินมาถึงจุดวิกฤต ยุคปลายศตวรรษที่ 20 นี้เองที่มนุษยชาติทั่วโลก กำลังต้องเผชิญกับ “วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม” ปัญหาทรัพยากรร่อยหรอ ระบบนิเวศเสื่อมดูล มลภาวะทั้งทางน้ำและอากาศแผ่กระจายไปทั่ว ปრაกฏการณ์เรือนกระจกที่กำลังส่งผลให้อุณหภูมิโลกร้อนขึ้น เป็นสัญญาณบ่งบอกได้ชัดเจนถึงความรุนแรงที่จะตามมา¹

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีผลอย่างมากต่อปริมาณการบริโภคทรัพยากร คือจำนวนประชากรโลก มีประมาณการว่า ประชากรในเขตเมืองจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 50 ของประชากรโลกในปี พ.ศ.2548 (ปี พ.ศ. 2542 จำนวนประชากรโลก มีประมาณ 6 พันล้านคน) และประชากรในเขตเมืองของประเทศที่กำลังพัฒนา จะมีอัตราเพิ่มรวดเร็วกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว² ในขณะที่ประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยไม่มีขีดจำกัด พร้อมกันนั้นก็ไม่มีขีดกำหนดที่แน่นอนว่าโลกเรานั้นจุประชากรได้เท่าไร เลสเตอร์ บราวน์ ประธานสถาบันจับตาสภาวะโลก (Worldwatch Institute) ได้ทำนายจากผลของการคำนวณทางคณิตศาสตร์ว่า ในพ.ศ. 2593 คือปีของความหายนะ เมื่อประชากรโลกจะอยู่ระหว่าง 10 พันล้านถึง 12 พันล้านคน จะเกิดภาวะขาดแคลนทรัพยากร และสิ่งเอื้ออำนวยต่อการดำรงอยู่ของชีวิตเป็นอย่างมาก เป็นต้นว่าน้ำจืด น้ำดื่ม น้ำใช้ทางการเกษตรจะไม่เพียงพอ และหากปริมาณการสูญเสียหน้าดินยังนับเป็นหมื่นล้านตันต่อปีอยู่เช่นนี้ เมื่อถึงเวลานั้นหน้าดินแทบจะหมดสิ้นไปจากโลก³

แนวคิด “ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” ของโลกตะวันตก เป็นแบบอย่างให้ประเทศโลกที่สามเดินตามอย่างชัดเจน ความพยายามก้าวไปสู่โลกอุตสาหกรรมแจกเช่นเดียวกับโลกตะวันตก ได้ส่งผลให้ประเทศกำลังพัฒนาตกอยู่ในภาวะที่ต้องเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั้นหมายความว่า ปัญหานี้ได้แผ่กระจายไปทั่วโลกอย่างแท้จริง

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่กำลังพัฒนา และเดินตามรอยอารยธรรม
อุตสาหกรรมโลกตะวันตก แม้ว่าการพัฒนาสู่อุตสาหกรรมได้สร้าง
ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศก็ตาม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ส่งผล
ให้เกิดความไม่สมดุลในสังคมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อม
ที่เกิดจากความไม่มีประสิทธิภาพของการให้บริการสาธารณสุขปโภคพื้นฐานใน
เขตเมือง ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกระดมมาเป็นฐาน
การพัฒนาเศรษฐกิจ โดยปราศจากการจัดการที่มีประสิทธิภาพ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรส่วนใหญ่ใน
ประเทศไทย เกิดจากนโยบายและแผนการใช้ทรัพยากรที่ขาดแผนจัดการและ
การดูแลรักษาควบคู่ไปด้วยตั้งแต่ต้น ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่แผนที่ 1 - 3 (พ.ศ. 2504 - 2519) มุ่งเน้นที่
การยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น ด้วยการระดมใช้
ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศให้เป็นประโยชน์มากที่สุด โดยปราศจาก
แผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติรองรับ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมุ่งเน้นพัฒนาอุตสาหกรรม
ภายในพื้นที่กรุงเทพฯและปริมณฑล* ทำให้เกิดการกระจุกตัวของอุตสาหกรรม

แผนพัฒนาฯ ฉบับต่อๆมา ก็ยังคงเน้นเรื่องการขยายตัวของภาค
อุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลเพิ่มขึ้น แม้ว่าการกำหนดนโยบาย
ควบคุมปัญหามลพิษจะมีขึ้นมาบ้าง แต่ก็ขาดความชัดเจน อีกทั้งปัญหามลพิษ
ก็ยังคงสั่งสม และทวีความรุนแรงมากขึ้นจนน่าวิตก อย่างไรก็ตาม แม้ว่า
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 และ 8 จะมีนโยบายในการควบคุมปัญหามลพิษที่ชัดเจน
ยิ่งขึ้น ตลอดจนหันมาให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมมากขึ้น
แต่การตามแก้ปัญหาแทนการแก้ที่สาเหตุ ทำให้ต้องใช้งบลงทุนสูงและไม่สามารถ
แก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง⁴

* ปริมณฑลหมายถึง จังหวัดที่อยู่โดยรอบกรุงเทพมหานคร เช่น จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดนนทบุรี
จังหวัดปทุมธานี เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าในด้านการผลิต กรุงเทพฯมีบทบาทอย่างยิ่งเพราะว่ากว่าครึ่งหนึ่งของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศนั้น ผลิตในกรุงเทพฯ และปริมาณพลตั้งนั้น หากกรุงเทพฯ มีปัญหา ประเทศไทยก็จะมีปัญหาตามไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้⁵

วอลเดน เบลโล นักเขียนชาวฟิลิปปินส์ กล่าวถึงกรุงเทพฯ เขาไว้ว่า

“...เป็นตัวอย่างที่ดีของวิกฤตการณ์ด้านนิเวศของสังคมในเมืองอุตสาหกรรม...เพียงสามทศวรรษเท่านั้น ทำให้กรุงเทพฯ สามารถเปลี่ยนไปได้มากขนาดนี้ ย้อนหลังไปแค่ปลายทศวรรษ 1960 (พ.ศ.2503 - 2512) ไม่เกินความจริงเลยหากจะพูดว่า กรุงเทพฯ สมัยก่อนมีลำคลองอันสงบเงียบ และสองฟากถนนที่ร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ แต่มาเมื่อปลายทศวรรษ 1950 (พ.ศ. 2493 - 2502) ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และเปลี่ยนประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วที่จอมพลสฤษดิ์ใช้ ได้ปลดปล่อยพลังของการลงทุน ทำให้กรุงเทพฯ เปลี่ยนจาก “เวนิสแห่งภาคตะวันออก” ไปเป็นเมืองทุนนิยมที่อปลักษณ์อย่างแท้จริง ตั้งแต่นั้นมา รัฐบาลก็ไม่สามารถควบคุมพลังของทุนภาคเอกชนได้อีกเลย อันที่จริง แทนที่รัฐบาลจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง รัฐบาลกลับกลายเป็นผู้ถูกชี้หน้า และสาเหตุของความเดือดร้อนของเมืองนี้ ก็เกิดขึ้นจากความล้มเหลวของภาครัฐในการวางกฎเกณฑ์ และชี้หน้าความคิดของภาคเอกชนนั่นเอง...”⁶

ข้อความที่วอลเดน เบลโล เขียนไว้นี้ นับเป็นมุมมองหนึ่งของชาวต่างชาติที่สะท้อนสภาพความย่ำแย่ของกรุงเทพฯ กับการดำเนินงานของรัฐบาลอย่างน่าคิดไม่น้อย อย่างไรก็ตาม วิกฤตด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมของเมืองหลวง เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองใหญ่ของทุกประเทศในโลกก็ว่าได้ และเป็นปัญหาประเภทผลกระทบของความร่ำรวยทางวัตถุที่ยู่ยากและซับซ้อน ซึ่งต้องอาศัยทั้งการจัดการที่มีประสิทธิภาพ และระยะเวลาอันพอควร

นับตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2542) แม้จะดูเหมือนว่าพระองค์จะทรงมุ่งประกอบพระราชกรณียกิจในด้านช่วยเหลือผู้ยากไร้ในชนบท และทิศทางของการพัฒนาของพระองค์จะเน้นหนักไปในด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศคือปัญหาน้ำ ดิน ป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติ แต่แท้จริงนั้น ตลอดเวลานับเป็นสิบๆ ปีมาแล้ว ที่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเอาพระทัยใส่ในปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของ กรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงประมาณ 20 ปีหลังของศตวรรษที่ 20 ที่กรุงเทพฯ เริ่มปรากฏอาการของคนป่วยด้วยมลภาวะทางด้านสิ่งแวดล้อม พระองค์ได้ทรงเข้ามาช่วยกู้สถานการณ์ ทรงแนะนำ ทรงร่วมคิดหาทริคในการแก้ปัญหา ร่วมกับรัฐบาลและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง หากเปรียบเทียบว่าในการพัฒนาชนบท พระองค์จะต้องทรงต่อสู้กับศัตรูสำคัญคือความยากจน กับกรุงเทพมหานคร พระองค์ก็คือผู้นำทัพที่จะต้องกู้นครให้พ้นจากวิกฤตของปัญหาการจราจร น้ำท่วม มลพิษทางน้ำและทางอากาศ

วิกฤตการณ์ที่บั่นทอนสุขภาพกายและสุขภาพจิตคนกรุงเทพฯ มากที่สุดคือ ปัญหาจราจร สาเหตุปัญหาจราจรติดขัดของกรุงเทพฯ นั้น เป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน แต่หากจะสรุปสาเหตุหลักที่ชัดเจนที่สุดคือ ความต้องการในการเดินทางนั้นมีมากกว่าจำนวนองค์ประกอบที่จะรองรับในการเดินทาง เนื่องจากกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของความเจริญ จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่สูงขึ้น ส่งผลให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีกำลังทรัพย์ที่จะซื้อรถกันมากขึ้น คนและรถเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ถนนหนทาง โครงข่ายสาธารณูปโภคต่างๆ ระบบขนส่งสาธารณะ ไม่สามารถตอบสนองการเติบโตได้ทันทั่วทั้ง⁷

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยในปัญหานี้อย่างลึกซึ้ง และแท้ที่จริงแล้ว พระองค์ทรงมองเห็นปัญหาโครงข่ายจราจรของกรุงเทพฯ มานานกว่า 25 ปี ก่อนที่จะเกิดปัญหาวิกฤตจราจรเช่นในปัจจุบัน พระราชดำริในการแก้ปัญหาจราจรเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2514 ครั้งนั้น จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น และคณะรัฐบาลมีความประสงค์ที่จะสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีรัชดาภิเษก* พระองค์ท่านมิได้ทรงเห็นด้วยกับการสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าว แต่มีพระราชประสงค์

* พระราชพิธีที่จัดขึ้นเนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ 25 ปี เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2514

ที่จะให้สร้างถนนเพิ่มขึ้นแทน ดังที่ทรงมีกระแสพระราชดำรัส เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ที่พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2536

“...จอมพลประภาส จารุเสถียร ผู้บัญชาการทหารบก และรัฐมนตรีมหาดไทย มาบอกว่ารัชดาภิเษกนี้ทางรัฐบาลขอมีการทดลองหน่อย ถามว่าทดลองอะไร ท่านจอมพลประภาสก็บอกว่า จะสร้างอนุสาวรีย์ที่ไหนไม่ทราบ จำไม่ได้ เลยบอกว่า ขอเถิด อนุสาวรีย์อย่าเพิ่งสร้าง สร้างถนนดีกว่า สร้างถนน เรียกว่า วงแหวน เพราะมันเป็นความฝัน เป็นความฝันมาตั้งนานแล้ว เกือบ 40 ปี อยากสร้างถนน วงแหวน”⁸

จากพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงมองการณ์ไกลว่าเมื่อกรุงเทพฯ เติบโตขึ้นเรื่อยๆ ถนนจะไม่พอ และทรงเตรียมการแก้ปัญหาโดยตลอด แต่ปัญหาจราจรของกรุงเทพฯ ก็เริ่มขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ จนเกิดวิกฤตขั้นในที่สุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลาในการศึกษาปัญหาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังที่มีพระราชดำรัสแล้วว่า ทรงใช้ IT คือ Information Technology จากข่าวสารทางวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ รวมทั้งรูปถ่ายทางอากาศ เป็นเครื่องมือในการรับทราบข้อมูล หรือแม้กระทั่งเสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจพื้นที่โดยรถยนต์ พระที่นั่งส่วนพระองค์ในยามดึก แล้วทรงนำข้อมูลมาประมวลวินิจฉัย เพื่อทรงค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหาต่อไป

ในพ.ศ. 2536 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์กว่า 10 ล้านบาท พระราชทานให้กรมตำรวจ เพื่อนำไปซื้อจักรยานยนต์ไว้เป็นพาหนะในการออกปฏิบัติหน้าที่ ตลอดจนถึงมอบรมเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ซึ่งกลวิธีนี้คือกระบวนการแก้ปัญหาอย่างเร่งด่วนของพระองค์ เพื่อให้การจราจรลื่นไหล โดยสร้างความคล่องตัวให้หน่วยตำรวจจราจรเข้าช่วยเหลือประชาชนที่ประสบปัญหาต่างๆ บนท้องถนนอย่างรวดเร็วและทันการณ์

แนวพระราชดำริที่พระราชทานเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาจราจรของพระองค์ท่านนั้น จะทรงแก้ไขปัญหาเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ทรงกำหนดโครงการที่เรียกว่า โครงการจตุรทิศ คือการสร้างข่ายใยถนนในแนว

ทิศเหนือไปยังทิศใต้ และทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก เพื่อให้การจราจรขยายออกไปทุกทิศทาง ด้วยทรงเปรียบจราจรเสมือนน้ำไหล ดังนั้นจึงควรเปิดทางให้น้ำไหลได้โดยสะดวก ทรงแก้ปัญหาด้วยการปรับปรุงและขยายผิวจราจรเดิมให้กว้างขึ้น ทรงเพิ่มประสิทธิภาพของโครงข่ายถนนที่มีอยู่ โดยตัดทะลุ และเชื่อมต่อถนน ตลอดจนสร้างถนนยกระดับ ถนนคู่ขนาน เพื่อให้มีเส้นทางในการไหลของรถ และระบายออกสู่นอกเมืองได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น⁹

ตลอดเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้น พระองค์จะทรงระวังอย่างมากที่จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นมาอีก ไม่ว่าจะเป็นการระบายน้ำออกสู่ทะเล จะทรงมีหลักในการบำบัดน้ำนั้นเสียก่อนเสมอ หรือแม้แต่ปัญหาจราจร การสร้างเส้นทางนั้น ต้องวางแผนในเรื่องการวางท่อระบายน้ำที่จะไม่ทำให้เกิดปัญหาในอนาคต

ปัญหาอีกอย่างหนึ่งที่คนกรุงเทพฯ ต้องเผชิญ และส่งผลต่อสุขภาพอย่างมากคือ ปัญหาน้ำเน่าเสียในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ซึ่งเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยกากของเสียออกมา โดยปราศจากมาตรการบำบัด มีการศึกษาว่า ในพ.ศ. 2529 ประเทศไทยผลิตสารพิษประมาณ 1,149,324 เมตริกตัน และร้อยละ 70 ของตัวเลขดังกล่าวเกิดขึ้นในกรุงเทพฯ และปริมณฑลซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด 10,152 แห่ง¹⁰ นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุดในประเทศ จึงกลายเป็นแหล่งที่ก่อกมลพิษ แหล่งใหญ่ ซึ่งในตอนนั้นยังไม่มีแบบแผนที่เป็นระบบในการกำจัดกากพิษ บรรดาโรงงานต่างกำจัดของเสียด้วยวิธีของตนเอง โดยการทิ้งลงแม่น้ำ ปัญหาน้ำเน่าเสียจึงเป็นปัญหาที่สั่งสมมานาน แม้ในปัจจุบัน จะมีมาตรการบังคับให้โรงงานอุตสาหกรรมมีการกำจัดของเสียอย่างถูกต้องก็ตาม แต่ในความเป็นจริง กระบวนการกำจัดของเสียของโรงงานอุตสาหกรรมหลายๆ แห่ง ยังไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานในการบำบัด และมีอีกหลายแห่งที่ยังเพิกเฉย

สาเหตุสำคัญอีกประการที่ทำให้เกิดน้ำเสีย คือการปล่อยน้ำเสียของครัวเรือน ลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ปริมาณน้ำทิ้งจากบ้านเรือนเพิ่มสูงขึ้นถึง 231,000 ตัน ซึ่งเป็นปริมาณน้ำในภาคกลางถึง 165,000 ตัน คิดเป็นร้อยละ 71

ของปริมาณน้ำทิ้งทั้งหมด สำหรับกรุงเทพฯ เป็นพื้นที่หลัก ที่ปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 80 ของภาคกลาง และเป็นร้อยละ 57 ของปริมาณน้ำทิ้งทั่วประเทศ (ข้อมูลพ.ศ. 2539)¹¹ จากตัวเลขที่เห็น น่าจะบ่งชี้ได้ชัดเจนว่า ทำไมกรุงเทพฯ หรือเวนิสตะวันออกในอดีต จึงกลายเป็นเมืองมลพิษทางน้ำได้อย่างไม่ต้องสงสัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสถึงต้นเหตุประการหนึ่งของปัญหานี้ไว้อย่างชัดเจนว่า

“...ในกรุงเทพมหานครนี้ ไม่มีที่ที่จะทำให้สิ่งโสโครกนี้สลายตัวไปได้ มีแต่สร้าง คือมลภาวะมันมีหลายด้าน แต่ถ้าพูดถึงด้านเดียว คนในกรุงเทพฯ ที่ด้านคนเดียวนี้ขึ้นไปถึง 10 ล้านคน ไม่ทำตามธรรมชาติดั้งเดิม คือธรรมชาติดั้งเดิมก็มี การปลูกผักปลูกหญ้า ปลูกต้นไม้แล้วก็มาบริโภค เสร็จแล้วต้นไม้ก็เติบโตขึ้นไปใหม่ มันก็จะกินปุ๋ย หมุนเวียน ต้นไม้ก็กินคาร์บอนไดออกไซด์แล้วก็เอาออกซิเจนออกมา อันนี้ตามหลัก ในกรุงเทพฯ นี้ไม่ได้ทำอย่างนั้น เอาอาหารมาจากข้างนอกกรุงเทพฯ มาจากนอกประเทศด้วยซ้ำ... คือชนเข้ามา ชนเข้ามาแล้วคนก็บริโภคแล้วก็ถ่าย ถ้าได้สิ่งโสโครกมาก ก็ไม่มีทางที่จะทำให้สิ่งโสโครกเหล่านี้สลายไป เพราะเหตุว่าไม่มีพืชต้นไม้อะไรต่างๆ ที่จะกินสิ่งโสโครกเหล่านี้ อย่างเมืองต่างๆ เขาก็ต้องมีท่อน้ำโสโครกแล้วต้องปั๊ม ในเมืองไทยในกรุงเทพฯ นี้ท่อน้ำโสโครกก็มีบ้าง แต่ท่อนี้ไม่เป็นระบบ ใช้ระบบคลองเป็นสิ่งที่จะนำสิ่งโสโครก แล้ววิธีที่จะกำจัดก็คือทิ้งลงในน้ำ แม่น้ำ ลงทะเล”¹²

จากพระราชดำรัสดังกล่าว ได้สะท้อนวิสัยทัศน์ของพระองค์ ที่ทรงมองเห็นวงจรของการเกิดปัญหาได้อย่างถ่องแท้ เมื่อทรงเล็งเห็นว่า ปัญหาเกิดขึ้นเพราะธรรมชาติไม่สามารถทำหน้าที่ในการย่อยสลายตามวงจรให้สมบูรณ์ได้ ด้วยเหตุนี้เอง พระองค์จึงพระราชทานแนวพระราชดำริในการแก้ปัญหาหน้าเน่าเสียไว้หลายรูปแบบ โดยทรงยึดหลัก “ธรรมชาติ แก่ธรรมชาติ” ซึ่งเป็นหนทางแก้ปัญหาที่ง่าย ประหยัด และได้ผล ทั้งยังป้องกันการเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นด้วยในเวลาเดียวกัน

“น้ำดีไล่น้ำเสีย” คือหลักการบำบัดน้ำเสียของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยการทำให้เจือจาง โดยอาศัยหลักการตามธรรมชาติแห่งแรงโน้มถ่วงของโลก วิธีการของพระองค์คือ การใช้น้ำที่มีคุณภาพดีช่วยผลักดันน้ำเน่าเสียออกไป และช่วยให้น้ำเน่าเสียมีสภาพเจือจางลง โดยในเวลาที่น้ำขึ้น เปิดประตูระบายน้ำรับน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา หรือจากแหล่งน้ำภายนอก ส่งเข้าไปตามคลองต่างๆ ซึ่งกระแสน้ำจะไหลผ่านตามคลองซอยที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาอีกด้านหนึ่ง เมื่อถึงเวลาที่น้ำลงก็ระบายออก เมื่อน้ำสามารถไหลเวียนได้ตลอดแล้ว จะช่วยเจือจางน้ำเน่าเสีย พร้อมกันนั้นน้ำจะผลักดันสิ่งสกปรกไปด้วย

จะเห็นได้ว่า วิธีการของพระองค์นั้นอาศัยหลักการธรรมชาติเป็นสำคัญ ดังที่มีพระราชดำรัสไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“...Notorious Problem Ecology ของกรุงเทพฯ ที่เราก็คงต้องการแก้ไขมาตั้งเท่าไร 8-9 ปีแล้ว แต่ก็ไม่ได้ทำ เพิ่งมาทำเอาเมื่อปีที่แล้ว คือว่าเรามีกำลังที่ได้มาโดยเปล่าฟรี ไม่ต้องใช้ ไบโอโลจิคอลซิสเต็ม (Biological System) ก็มีพลังของแสงอาทิตย์ พลังของพระอาทิตย์กับพระจันทร์ร่วมกัน คือน้ำขึ้นน้ำลง ...”¹³

“การกรองน้ำเสียด้วยผักตบชวา” คือกลวิธีในการบำบัดน้ำเสียอีกประการหนึ่งที่พระราชทานเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา หลักการนี้ ทรงนำมาใช้แก้ปัญหาหน้าเน่าเสียในบึงมักกะสัน* โดยพระราชทานแนวพระราชดำริว่า

* บึงน้ำขนาดใหญ่อยู่ใจกลางกรุงเทพมหานคร ซึ่งการรดไฟแห่งประเทศไทยได้ขุดขึ้นในปี พ.ศ. 2474 ขนาดความลึก 15 เมตร กว้าง 60 เมตร มีเนื้อที่ผิวน้ำประมาณ 92 ไร่ เป็นแหล่งระบายน้ำและรองรับน้ำเสียจากโรงงานรดไฟมาหลายปี จึงทำให้บึงมักกะสันต้นเขิน นอกจากนี้ ชุมชนแออัดที่อาศัยอยู่รอบบึงกว่า 700 ครัวเรือน ทั้งสิ่งปฏิกูลและขยะมูลฝอยลงในบึงจนเกิดภาวะน้ำเน่าเสีย

“...บึงมักกะสันนี้ ทำโครงการที่เรียกว่าแบบคนจน โดยใช้หลักว่าผักตบชวาที่มีอยู่ทั่วไปนั้น เป็นพืชดูดความใสโครกออกมาแล้วก็ทำให้น้ำสะอาดขึ้นได้ เป็นเครื่องกรองธรรมชาติ ใช้พลังงานแสงอาทิตย์และธรรมชาติการเติบโตของพืช...”

หลักการของพระองค์คือทรงใช้ผักตบชวา พืชน้ำที่มีอยู่มากมาย และสามารถแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว ทำหน้าที่ดูดซับสารอาหารและโลหะหนักในน้ำเสีย โดยใช้กระบวนการสังเคราะห์แสงของพืช ออกซิเจนจะทำให้แบคทีเรียเติบโตในน้ำ และทำหน้าที่ย่อยสลายน้ำเสีย ด้วยหลักการดังกล่าว ได้สร้างสภาวะแวดล้อมใหม่ให้แก่บึงมักกะสัน คุณภาพน้ำที่ดีขึ้น คือบัพทิสูจน์ที่แจ่มชัดถึงพระปรีชาสามารถที่ทรงใช้หลักนิเวศวิทยา มาแก้ปัญหา โดยไม่สิ้นเปลืองพลังงาน นอกจากผักตบชวาที่ทรงนำมาใช้ในการบำบัดน้ำเสียแล้ว พระองค์ยังคงทดลองคิดค้น และหาประโยชน์จากพืชในการกรองน้ำเสียอีกหลายอย่าง การอาศัยพืชที่มีลักษณะรากพุ่มแผ่กระจายยึดเกาะดิน โดยการปล่อยน้ำผ่านพืชเหล่านี้ ให้พืชทำหน้าที่ดักสารพิษ และย่อยสลายสารอินทรีย์ในน้ำ ก่อนที่จะนำน้ำไปใช้ประโยชน์ ¹⁴

แนวพระราชดำริในการแก้ปัญหาหน้าเสียดด้วยการใช้พืชบำบัด รวมไปถึงระบบบำบัดน้ำเสีย ทรงให้นำไปดำเนินการขึ้นศึกษาทดลอง และขยายผลอยู่ที่โครงการวิจัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ตำบลแหลมผักเบี้ย จังหวัดเพชรบุรี เพื่อให้ได้ข้อมูลและแนวทางในการแก้ปัญหาภาวะมลพิษ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ของชุมชนในจังหวัดต่างๆ ของประเทศต่อไป

อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาคุณภาพน้ำเน่าเสียอย่างรุนแรงของกรุงเทพฯ ที่สะสมมานานหลายปี ด้วยวิธีการธรรมชาติอย่างเดียวนั้น ไม่เพียงพอ พระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริในการบำบัดน้ำเสียด้วย “วิธีการเติมอากาศ” เพื่อเพิ่มปริมาณออกซิเจนในน้ำเน่าเสีย เนื่องจากทรงได้แนวทางจาก “หลุก” ซึ่งเป็นอุปกรณ์วิดน้ำเข้านาของชาวบ้าน ประกอบกับทรงรับรู้ข้อมูลเครื่องกลในการบำบัดน้ำเสียจากต่างประเทศ จึงพระราชทานพระราชดำริในการสร้างและพัฒนารูปแบบเครื่องกลเติมอากาศ ที่ทรงเรียกว่า “กังหันน้ำชัยพัฒนา” ซึ่ง

เครื่องกลเติมอากาศนี้ เป็นเครื่องเติมอากาศที่ผิวน้ำ เพื่อให้ น้ำสามารถสัมผัส ออกซิเจนได้อย่างทั่วถึง และเข้าสู่ผิวน้ำได้อย่างรวดเร็ว ออกซิเจนที่ได้รับ จะไปช่วย เร่งการเจริญเติบโตของแบคทีเรีย ให้ทำหน้าที่ทำลายสิ่งสกปรกในน้ำให้หมดสิ้น โดยเร็ว ประสิทธิภาพของกังหันน้ำชัยพัฒนานั้นมีเพียงพิสูจน์ได้จากคุณภาพ น้ำที่ตีขึ้นเท่านั้น หากสิ่งหนึ่งที่เป็นเสมือนหลักฐานที่ยืนยันถึงคุณประโยชน์ ของกังหันน้ำชัยพัฒนานี้คือ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536 กังหันน้ำ ชัยพัฒนาได้รับการพิจารณาเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายสิทธิบัตรใน พระปรมาภิไธย สิ่งประดิษฐ์เครื่องกลเติมอากาศเครื่องที่ 9 ของโลก และนับเป็นการจดทะเบียน และออกสิทธิบัตรให้แก่พระบรมราชวงศ์ครั้งแรกของโลก¹⁵ ในปัจจุบัน กังหันน้ำ ชัยพัฒนาได้รับการพัฒนารูปแบบไปอีกหลายรูปแบบและเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการ แก้ปัญหาน้ำเสีย อยู่ในหลายจังหวัดทั่วประเทศ

ปัญหากรุงเทพมหานครอีกปัญหาหนึ่ง ที่มีรูปแบบพิเศษที่ไม่เหมือน แห่งใดในโลกก็คือปัญหาน้ำท่วม วิกฤตการณ์ที่ก่อให้เกิดทั้งปัญหาสุขภาพจิต ความสูญเสียด้านทรัพย์สิน และความชะงักงันทางเศรษฐกิจของประเทศ ภัยจาก มรสุม คือ สาเหตุของการเกิดน้ำท่วม ที่ประเทศไทยต้องเผชิญอยู่ทุกปี อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พายุฝนที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงในหลาย ๆ ปีที่ผ่านมา ส่งผล ให้เกิดน้ำท่วมมาตลอด น้ำป่าที่ไหลป่ามาจากทางเหนือ เพราะไม่มีแหล่งเก็บกัก ที่พอเพียง จึงไหลลงมาสู่พื้นที่ตอนล่าง เข้าสู่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นทางผ่านของน้ำ ก่อนที่จะออกสู่ทะเล พื้นที่บริเวณนี้มีลักษณะเป็นที่ลุ่มต่ำ ตลอดจนสภาพพื้นดิน เกิดการทรุดตัวลงไปมาก ซึ่งส่วนหนึ่ง เกิดจากการที่โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ สูบน้ำบาดาลมาใช้แทนน้ำประปาที่มีไม่เพียงพอ การสูบน้ำใต้ดินมีปริมาณมาก เฉลี่ยวันละ 1.4 ล้านลูกบาศก์เมตร ซึ่งปกติน้ำใต้ดินจะไหลกลับมาทดแทน ได้เพียงวันละ 0.6-0.8 ล้านลูกบาศก์เมตรเท่านั้น การกระทำดังกล่าวทำให้ระดับ น้ำบาดาลลดลงอย่างมาก ผลที่ตามมา คือปัญหาการทรุดตัวของพื้นดิน¹⁶ ด้วยเหตุ นี้กรุงเทพฯ จึงกลายเป็นแอ่งสะสมน้ำ อีกทั้งการสร้างถนนทับคลองสายหลัก ได้ส่งผลให้พื้นที่การระบายน้ำมีจำนวนน้อยลง ประกอบกับคลองที่มีอยู่มี ความลาดเทน้อย และตื้นเขิน การระบายน้ำออกจากพื้นที่จึงเป็นไปอย่างล่าช้า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประจักษ์ชัดถึงปัญหาที่เกิดขึ้น พระองค์ทรงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการหาหนทางแก้ไข และทรงสัมผัสกับปัญหาอย่างใกล้ชิด ด้วยการเสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจพื้นที่น้ำท่วมหลายต่อหลายครั้ง*¹⁷ ตลอดจนทรงรับรู้ข่าวสารและข้อมูลต่างๆ อย่างชัดเจน หลักการแก้ปัญหา น้ำท่วมกรุงเทพมหานครของพระองค์ ก็คือการแก้ไขให้กรุงเทพฯ พ้นจากอุบัติการณ์ที่นำมาบรรจบกัน 3 ทาง โดยเฉพาะตรงจุดต่ำที่สุดคือเขตพระโขนง และผลักดันน้ำไหลลงทะเลโดยเร็วที่สุด

ในช่วงฤดูมรสุมประมาณเดือนกันยายน - ตุลาคม กรุงเทพฯ จะเป็นจุดรวมของน้ำที่มาบรรจบกัน 3 ทางดังกล่าวคือ กลุ่มน้ำฝนที่ตกในภาคเหนือ และไหลลงสู่ภาคกลาง ผ่านลำน้ำเจ้าพระยาลงมา กลุ่มน้ำที่สอง คือน้ำที่ต้องปล่อยออกจากเขื่อน ในกรณีที่น้ำล้นเขื่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขื่อนชัยนาท เมื่อน้ำทั้ง 2 กลุ่มนี้ลงมาถึงกรุงเทพฯ ในจังหวะเดียวกับน้ำทะเลหนุนสูง จึงเกิดภาวะน้ำท่วมกรุงเทพฯ อย่างหนัก ทำให้เกิดสภาพน้ำขังเป็นเวลานาน แนวพระราชดำริที่พระราชทานไว้ มีทั้งการแก้ปัญหาในระยะสั้นและระยะยาว นับตั้งแต่การขุดลอกคลองระบายน้ำ การสร้างสถานีเก็บกักน้ำตามจุดต่างๆ ตลอดจนการสร้างทำนบกั้นน้ำ และจัดให้มีพื้นที่สีเขียวรอบๆ กรุงเทพมหานคร ซึ่งพื้นที่นี้สามารถแปรสภาพเป็นทางระบายน้ำและเป็นพื้นที่สำหรับทางน้ำไหลผ่านเพื่อออกสู่ม่าน้ำหรือทะเลได้สะดวกยิ่งขึ้น

พระปรีชาสามารถในการแก้ปัญหา น้ำท่วมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใน พ.ศ. 2538 ประเทศไทยประสบปัญหา น้ำท่วมหนักทั่วประเทศ ด้วยผลกระทบจากพายุโซนร้อนหลายลูก¹⁸ จนเกิดน้ำท่วมขังในหลายพื้นที่ สูญปลความเสียหายที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น

* ในปี พ.ศ. 2526 เสด็จพระราชดำเนินตรวจพื้นที่น้ำท่วม 6 ครั้ง ทั้งทางเฮลิคอปเตอร์ ทางบก และทางเรือ

ปรากฏว่ามีราษฎรได้รับความเดือดร้อนกว่าล้านครอบครัวเสียชีวิตมากกว่า 200 ราย พื้นที่เกษตรกรรมและปศุสัตว์เสียหายเป็นมูลค่ากว่าหมื่นล้านบาท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ราษฎรในพื้นที่จังหวัดภาคกลางที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในเวลาเดียวกันกรุงเทพมหานคร ต้องเผชิญกับน้ำท่วมขัง ส่งผลต่อการชะงักงันทางเศรษฐกิจ

ท่ามกลางความเดือดร้อนอย่างหนักของประชาชน ในเวลานั้นเองที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเข้ามาแนะนำทางออกที่เหมาะสม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าน้ำที่ทั้งภาครัฐ หน่วยราชการ และผู้เชี่ยวชาญ ด้านน้ำเข้าเฝ้าฯ เพื่อร่วมระดมสมองในการแสวงหาแนวทางกู้สถานการณ์น้ำท่วมอย่างเร่งด่วน¹⁹

วิธีการของพระองค์ ก็คือทรงแบ่งทีมงานของพระองค์ให้กระจายกันทำหน้าที่ในการเก็บข้อมูลทั้งทางบก ทางน้ำและทางอากาศ เพื่อถ่ายภาพการไหลของกระแส น้ำ ลักษณะคลองแต่ละแห่ง ตลอดจนเส้นทางหรือสิ่งกีดขวางที่ขวางทางน้ำไหล ทรงติดตามสถานการณ์อย่างใกล้ชิด รวมทั้งทรงศึกษาจากข้อมูลที่ได้รับอย่างละเอียดถี่ถ้วน มาตราการป้องกันน้ำท่วมอย่างเร่งด่วนที่ทรงรับสั่งออกมานั้น คือให้ทุกฝ่ายเร่งระบายน้ำออกจากพื้นที่กรุงเทพฯ ให้ไหลลงสู่ทะเลได้มากและเร็วที่สุด โดยใช้คูคลองทุกคลองให้เป็นทางผ่านของน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งการเพิ่มทางน้ำไหล เช่น การขุดช่องระบายน้ำลอดใต้ถนน เป็นต้น

ภาพของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเข้ามาช่วยเหลือความทุกข์ร้อนของประชาชนในขณะนั้น ปรากฏต่อสายตาประชาชนทั่วทั้งประเทศ ขวัญและกำลังใจของประชาชนกลับคืนมาอีกครั้ง ประกอบกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน รวมทั้งประชาชน ต่างร่วมกันต่อสู้กับน้ำอย่างเต็มที่ ในที่สุดพระองค์ก็ทรงเป็นผู้นำในการกู้กรุงเทพมหานครให้พ้นจากการจมน้ำในครั้งนั้นไปได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นจะผ่านพ้นไปด้วยดี แต่ด้วยสายพระเนตรที่ทรงมองการณ์ไกล ทรงห่วงใยว่าคนไทยต้องเผชิญปัญหาอีก หากไม่มีการป้องกันอย่างถาวร

โครงการพระราชดำริโครงการหนึ่ง ที่เห็นผลอย่างชัดเจนในการป้องกันปัญหาน้ำท่วมกรุงเทพฯ คือโครงการเขื่อนเก็บกักน้ำแม่น้ำป่าสัก* เนื่องจากในแต่ละปี แม่น้ำป่าสักมีปริมาณน้ำเฉลี่ยถึง 2,400 ล้านลูกบาศก์เมตร แต่ลักษณะภูมิประเทศไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ ในช่วงฤดูฝนปริมาณน้ำมีมากจนเกินไป เป็นสาเหตุของการเกิดอุทกภัยในพื้นที่สองฝั่งลุ่มน้ำป่าสัก และลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งรวมถึงกรุงเทพมหานครด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นถึงการสูญเสียน้ำในลุ่มน้ำป่าสักไปในปริมาณสูงในแต่ละปี ตลอดจนอิทธิพลของแม่น้ำป่าสัก ที่ก่อให้เกิดน้ำท่วมอย่างหนักในพื้นที่ภาคกลาง ในพ.ศ. 2532 จึงมีพระราชกระแสรับสั่งให้กรมชลประทานศึกษาความเป็นไปได้ ในการก่อสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำแม่น้ำป่าสัก เพื่อแก้ไขปัญหาท่วม และปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ก่อนหน้านั้น พระองค์เคยมีพระราชดำริให้สร้างเขื่อนใหญ่สองเขื่อน คือเขื่อนภูมิพล จ.ตาก และเขื่อนสิริกิติ์ จ.อุตรดิตถ์ เพื่อช่วยกักเก็บน้ำเอาไว้ใช้ประโยชน์ในด้านเกษตรกรรม และช่วยไม่ให้น้ำลงมาท่วมพื้นที่ด้านล่าง ซึ่งเขื่อนทั้งสองนี้มีประโยชน์ในการป้องกันน้ำท่วมอย่างได้ผล เจกเช่นเดียวกันโครงการก่อสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ จะมีประโยชน์ในการเก็บกักน้ำ ดังที่มีพระราชดำรัสว่า

“...วิธีปฏิบัติอย่างหนึ่งก็คือต้องเก็บน้ำไว้ข้างบน แบบที่เก็บไว้ในเขื่อนก็มีเขื่อนใหญ่ 2 เขื่อน เขื่อนพระราชากับเขื่อนพระนางเจ้าฯ เขื่อนพระราชาก็เก็บในครั้งนี่ เก็บกักเอาไว้ไม่ให้ลงมาท่วม 9 พันล้านลูกบาศก์เมตร เขื่อนพระนางเจ้าฯ ประมาณ 6-7 พันล้าน ที่กักเอาไว้ ไม่นับที่เคยมีอยู่แต่เดิม ถ้าไม่ได้เขื่อน 2 เขื่อนนี้ น้ำทั้งหมดประมาณ 2 หมื่นล้าน จะลงมากลุ่มกรุงเทพฯ ทั้งหมด แล้วจะเป็นอย่างไร ฉะนั้น ที่ท่านนายกฯ บอกว่า โครงการป่าสักจะปฏิบัติ ก็น้ำจะดี

* แม่น้ำป่าสักเป็นแม่น้ำสายสำคัญ มีความยาว 513 กิโลเมตร มีต้นกำเนิดอยู่บริเวณเทือกเขาเพชรบูรณ์ จังหวัดเลย ไหลผ่าน จ.เพชรบูรณ์ ลพบุรี สระบุรี และมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

น้ำจะช่วยให้สามารถที่จะบรรเทาความเดือดร้อน เพราะว่า 800 ล้านลูกบาศก์เมตร จะเก็บเอาไว้ได้ ฉะนั้น 800 ล้านลูกบาศก์เมตรนี้เก็บเอาไว้ และตอนนี้น้ำน้อยลง ก็ยังปล่อยออกมา แล้วเอามาใช้ประโยชน์ได้”²⁰

อ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักฯ เริ่มกักเก็บน้ำใน พ.ศ. 2541 ปริมาณน้ำใน อ่างเก็บน้ำขณะนั้นวัดได้ 30.70 ล้านลูกบาศก์เมตร²¹ และในปัจจุบัน ณ วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2542 ระดับน้ำที่เก็บกักสูงถึง 787 ล้านลูกบาศก์เมตร²² (ระดับ เก็บกักสูงสุดของอ่างเก็บน้ำ คือ 960 ล้านลูกบาศก์เมตร) จากตัวเลขนี้พอจะบอก ได้ว่าเขื่อนแห่งนี้ได้ทำหน้าที่ช่วยแก้ปัญหาน้ำท่วมกรุงเทพฯ และพื้นที่ภาคกลาง ได้เป็นอย่างดีทั้งยังเป็นแหล่งน้ำจัดเพื่อการเกษตรกรรมได้อีกกว่า 2 แสนไร่

นอกจากการเก็บกักน้ำไว้ที่ต้นทางแล้ว สำหรับปลายทางพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวางระบบรองรับน้ำด้วยโครงการที่ทรงเรียกว่า “แก้มลิง”

“...ลิงโดยทั่วไปถ้าเราส่งกล้วยให้ ลิงจะรีบปอกแล้วเอาเข้าปากเคี้ยวแล้ว เอาไปเก็บไว้ที่แก้ม ลิงจะเอากล้วยเข้าไปไว้ที่กระพุ้งแก้มได้เกือบทั้งหัว โดยเอา ไปไว้ที่แก้มก่อนแล้วจึงนำมาเคี้ยวบริโภค และกลืนเข้าไปภายหลัง”²³

หลักวิธีในการดำเนินงานของพระองค์ จะทรงยึดหลักการที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน และสามารถบรรลุผลเสมอ ดังเช่นพระราชอรรถาธิบายข้างต้น พระองค์

ทรงสังเกตเห็นจากพฤติกรรมของลิง แล้วจึงทรงนำมาประยุกต์ใช้ โดยเปรียบแก้มลิง เป็นเสมือนบ่อพักน้ำเมื่อเกิดน้ำท่วม น้ำจากคูคลองต่างๆ จะไหลมารวมกันที่บ่อพักน้ำ เมื่อปริมาณน้ำทะเลลดลงจึงระบายน้ำออกจากแก้มลิงลงสู่ทะเล ซึ่งก็เปรียบเหมือนการกลั่นกล้ายของลิงนั่นเอง

พระองค์ทรงกำหนดพื้นที่การดำเนินงานตามโครงการแก้มลิงออกเป็นสองส่วน คือโครงการแก้มลิงฝั่งตะวันออก และฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อให้สามารถทำหน้าที่รับน้ำได้ครอบคลุมพื้นที่ของจังหวัดต่างๆ ที่ตั้งอยู่ทั้งสองด้าน โดยจัดทำเป็นบึงใหญ่ใกล้ชายทะเลเพื่อทำหน้าที่รับน้ำมาเก็บกักไว้เวลาน้ำทะเลขึ้นก็ปิดประตูระบายน้ำ เมื่อเวลาน้ำทะเลลงจึงเปิดประตูระบายน้ำปล่อยน้ำลงสู่ทะเลโดยเร็ว เพื่อรอรับน้ำใหม่ที่จะเข้ามาแทน ที่ผ่านมาการดำเนินงานของโครงการแก้มลิงตามแนวพระราชดำริของพระองค์ สามารถระบายน้ำออกทะเลได้ทั้งสองด้าน ช่วยลดปัญหาน้ำท่วมได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นแหล่งน้ำสำรองในยามที่ขาดแคลนด้วย ²⁴

การที่พระองค์ทรงจัดหาแหล่งกักเก็บน้ำต้นทางด้วยอ่างเก็บน้ำเขื่อนป่าสักฯ ในเวลาเดียวกัน ทรงมีแหล่งรองรับน้ำปลายทางก่อนปล่อยออกสู่ทะเลด้วยโครงการแก้มลิง โครงการพระราชดำริทั้งสองอย่างนี้ ได้สะท้อนให้เห็นพระปรีชาสามารถในการวางแผนแก้ปัญหาน้ำท่วมของพระองค์อย่างเป็นระบบ และน่าจะเป็นมาตรการป้องกันในระยะยาวที่เห็นเด่นชัดที่สุดในขณะนี้

จะเห็นได้ว่า ตลอดเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้ามามีส่วนร่วม ในการต่อสู้กับสภาพความเสื่อมโทรมของเมืองหลวงนั้น พระองค์ทรงวางบทบาทของพระองค์เองอย่างเหมาะสม เพราะมีใช้ภาพของพระมหากษัตริย์ที่เข้ามาแก้ปัญหาแทนรัฐบาล หากแต่ทรงเข้ามาร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ และหาแนวทางแก้ไข โดยมีทรงโปรดที่จะคิดให้ แต่จะทรงแนะนำและให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง นำแนวพระราชดำริไปคิดต่อหาความเหมาะสมและเป็นไปได้ ก่อนที่จะนำไปปฏิบัติ การที่พระองค์ทรงพระกรุณาฯ เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาวิกฤตของกรุงเทพฯ นี้ มิเพียงเป็นการสร้างความหวังให้แก่ประชาชนเท่านั้น หากยังเป็นการกระตุ้นเตือนให้ทุกคนหันมาร่วมมือกันรักษาเมืองอย่างจริงจัง

เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535 โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme :UNEP) ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เหรียญทองเกียรติคุณเฉลิมพระเกียรติ (UNEP Gold Medal of Distinction) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจดีเด่น ในด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม²⁵ เหรียญทองเกียรติคุณเฉลิมพระเกียรติในครั้งนี้ น่าจะเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่า พระราชกรณียกิจด้านสิ่งแวดล้อมที่พระองค์ทรงกระทำมาโดยตลอดนั้น ได้ปรากฏต่อสายตาชาวโลกว่า ก่อเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

นับได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทย พระองค์แรกที่ทรงต้องเผชิญกับปัญหาการเติบโตของเมือง ในลักษณะของยุคโลกาภิวัตน์ ทรงเข้าใจดีว่าสภาพเมืองที่เสื่อมโทรม มิเพียงส่งผลร้ายต่อผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองเท่านั้น หากยังก่อให้เกิดปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ กลายเป็นปัญหาระดับประเทศในที่สุด พระองค์ทรงใช้หลักการที่ว่า มนุษย์และธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกัน เพราะขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต้องดำเนินไป ในเวลาเดียวกันต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการห่วงใย ดูแลรักษาสภาพแวดล้อมควบคู่ไปด้วย ดังนั้นการแก้ปัญหาของพระองค์ จึงอยู่บนพื้นฐานของความสมดุลในทั้งสองสิ่ง เพื่อนำพาไปสู่การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน

“...มีความคิด มีโครงการที่จะสร้างเมืองใหม่ แต่ไม่ใช่อย่างที่เขาคิดจะทำกัน สร้างเมืองเพื่อที่จะเกิดปัญหา แต่ที่เราคิดเป็นการสร้างเมืองเพื่อที่จะเป็นตัวอย่าง และทำให้เมืองเดิมของเราคือกรุงเทพมหานครนี้ เป็นเมืองที่โปร่ง เป็นเมืองที่น่าดู เป็นเมืองประวัติศาสตร์ และเป็นเมืองสวยงาม ...ขอให้ไว้ใจว่าเราคิดอยู่ จะสร้างเมืองสวรรค์ จะทำให้กรุงเทพมหานครนี้เป็นกรุงเทพฯ เมืองสวรรค์ แล้วก็เมืองใหม่นั้นก็จะเป็นเมืองสวรรค์เหมือนกัน ไม่ได้เป็นการย้ายกรุงเทพฯ ไปที่อื่นไกล แต่ว่าเป็นการปรับปรุงให้ดีขึ้น...”²⁶

เชิงอรรถ

¹ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา**, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (พิมพ์ครั้งที่ 2, 2540).

² ดร.ไพจิตร เอื้อทวีกุล, “เมืองกับสิ่งแวดล้อม”, **สิ่งแวดล้อมปี’36 ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม**, องค์กรพัฒนาเอกชนร่วมจัดการสัมมนาสิ่งแวดล้อมปี’36, (ธันวาคม 2536), หน้า 219 - 220.

³ น.พ.ประสาน ต่างใจ, “อากาศสุดท้ายสิ่งแวดล้อมโลก”, **วิถีทรรศน์ : กลียุคกับหายนะเศรษฐกิจไทย**, โครงการวิถีทรรศน์, (สิงหาคม 2540), หน้า 212.

⁴ ศุภจิต มโนพิทักษ์, **นโยบายสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย**, เอกสารถ่ายสำเนา.

⁵ ดร. ไพจิตร เอื้อทวีกุล, “เมืองกับสิ่งแวดล้อม”.

⁶ วอลเดน เบลโล เชียร์ คันนิงแฮม ลี เค็ง ปอห์, แปลโดย สุรนุช ธงศิลา, **ไศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่**, (สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรกฎาคม 2542), หน้า 144.

⁷ รศ.ดร.ครรชิต ผิวนวล, “สรุปสภาพปัญหาการจราจรและแนวทางการแก้ไขสำหรับพื้นที่ กทม.และปริมณฑล”, **สิ่งแวดล้อมปี’36 ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม**, องค์กรพัฒนาเอกชนร่วมจัดการสัมมนาสิ่งแวดล้อมปี’36, (ธันวาคม 2536), หน้า 234.

⁸ เอกสารถ่ายสำเนา “โครงการพระราชดำริเพื่อแก้ไขปัญหাজรากรกรุงเทพมหานคร”, กรุงเทพมหานคร.

⁹ ประมวลจาก “โครงการพระราชดำริเพื่อแก้ไขปัญหাজรากรกรุงเทพมหานคร”, **เนชั่นสุดสัปดาห์**, ฉบับที่ 29, กรุงเทพมหานคร, (ธันวาคม 2538 - 4 มกราคม 2539), หน้า 16 - 19.

.....**ในหลวงกับสิ่งแวดล้อมไทย**, กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, (พฤษภาคม 2541).

¹⁰ วอลเดน เบลโล เชียร์ คันนิงแฮม ลี เค็ง ปอห์, แปลโดย สุรนุช ธงศิลา, **โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่**, (สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรกฎาคม 2542), หน้า 182.

¹¹ ไชยยศ บุญญากิจ, ธีระ พันธุ์วนิช, “สิ่งแวดล้อมไทยในทศวรรษหน้า”, **สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย สัมมนาประจำปี 2539**, (กรกฎาคม 2539), หน้า 3.

¹² พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะเอกอัครราชทูตและกงสุลใหญ่ไทยประจำภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2532 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน.

¹³ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะเอกอัครราชทูตและกงสุลใหญ่ไทยที่ประจำการในต่างประเทศ 77 นาย เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2538 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน.

¹⁴ ประมวลจาก **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (พฤษภาคม 2540), หน้า 100 - 147.

¹⁵ อ้างแล้ว, หน้า 148 - 152.

.....ปราโมทย์ ไม้กลัด, “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการแก้ไขปัญหาระบบน้ำ”, **ราชภัฏเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี**, (โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2539), หน้า 68 - 88.

¹⁶ วอลเดน เบลโล เชียร์ คันนิงแฮม ลี เค็ง ปอห์, แปลโดย สุรนุช ธงศิลา, **โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่**, (สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรกฎาคม 2542), หน้า 177 - 178.

¹⁷ **ในหลวงกับสิ่งแวดล้อมไทย**, กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, (พฤษภาคม 2541).

¹⁸ สุภา แก้วสุข, “น้ำท่วมไทย พ.ศ. 2538”, **นิตยสารสารคดี**, ฉบับ 151, เอกสารถ่ายสำเนาบทความ, หน้า 151 - 160.

¹⁹ ประมวลจาก **เนชั่นสุดสัปดาห์**, ฉบับ 29, (ธันวาคม 2538 - 4 มกราคม 2539), หน้า 9 - 15.

²⁰ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันจันทร์ ที่ 4 ธันวาคม 2538 , (อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)), หน้า 77.

²¹ “โครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสักอันเนื่องมาจากพระราชดำริจังหวัดลพบุรี - สระบุรี”, 97 ปี กรมชลประทาน, กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, (มิถุนายน 2542).

²² ข้อมูลจากฝ่ายประชาสัมพันธ์ กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

²³ พระราชอรรถาธิบาย ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จาก **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (พฤษภาคม 2540), หน้า 170.

²⁴ ประมวลจาก **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (พฤษภาคม 2540), หน้า 166 - 177.

²⁵ มานพ เมฆประยูรทอง, **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับสหประชาชาติ**, สมาคมแห่งสหประชาชาติแห่งประเทศไทย, (โรงพิมพ์เทคนิค 19), หน้า 29.

²⁶ **ในหลวงกับสิ่งแวดล้อมไทย**, กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, (พฤษภาคม 2541).

ປັດທະນາປະຊາກອນ

บรรณานุกรม

พระราชดำรัส

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะเอกอัครราชทูตและกงสุลใหญ่ไทยประจำภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันพุธที่ 26 กรกฎาคม 2532

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2534

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2537

พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน วันพฤหัสบดีที่ 1 เมษายน 2536

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันจันทร์ที่ 4 ธันวาคม 2538, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

พระราชดำรัสตอบที่ FAO ทูลเกล้าถวายเหรียญ AGRICOLA ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วันพุธที่ 6 ธันวาคม 2538

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่เอกอัครราชทูตและกงสุลใหญ่ไทยที่ประจำการในต่างประเทศ 77 นาย เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2538 ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

พระราชดำรัสอำนวยการพระบาทสมเด็จพระราชินีนาถอลิซาเบธที่ 2, จากเทพข่าว พ.ศ. 2539

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพฤหัสบดีที่ 4 ธันวาคม 2540

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันศุกร์ที่ 4 ธันวาคม 2541

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐสภา และวุฒิสภา (พ.ศ. 2535 - 2539), 2539

พระราชดำริคืนผืนป่าให้ช้าง หนังสือพิมพ์บ้านเมือง ฉบับวันที่ 9 กรกฎาคม 2542

พระบรมราชโองการในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2503, 2504, 2507

คำกราบบังคมทูลพระกรุณาสดุดีพระเกียรติคุณของ Mr. Jacque Diouf ผู้อำนวยการองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯถวายเหรียญ AGRICOLA ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วันพุธที่ 6 ธันวาคม 2538

คำปรารภของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ, พิมพ์ครั้งที่ 2, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร, กรุงเทพมหานคร, 2 พฤษภาคม 2531

สุนทรพจน์ของประธานาธิบดี บิลล์ คลินตัน, จากเทพข่าว พ.ศ. 2539

กนก วงษ์ตระหง่าน, **พระมหากษัตริย์กับประชาชน** : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป.

กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, “โครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสักอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลพบุรี - สระบุรี,” 97 ปี กรมชลประทาน : มปส., 2542

กรมชลประทาน, **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานพัฒนาแหล่งน้ำ** : มปส., 2530
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **พระเจ้าอยู่หัว**, กรุงเทพมหานคร, 2530

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม,
ในหลวงกับสิ่งแวดล้อมไทย : มปส., 2541

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานด้านสหกรณ์”,
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาการเกษตรไทย : มปส., 2539
กรุงเทพมหานคร, “โครงการพระราชดำริเพื่อแก้ไขปัญหาจوارจรวงศ์ กรุงเทพมหานคร”
เอกสารถ่ายสำเนา : มปส., มปป.

กฤษฎา ลังกา, **ข้างป่ากับปัญหาการทำลายพืชไร่** : เอกสารเผยแพร่ของกองทุน
สัตว์ป่าโลก สำนักงานประเทศไทย, 2542

คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม
บรมราชกุมารี “ในหลวงกับงานช่าง” บทพระราชทานสัมภาษณ์, 2530

คณิดา เลชะกุล, “ในหลวงของเรา” **อนุสาร อสท.**, 5 ธันวาคม 2530

คณิดา เลชะกุล, “มูลนิธิชัยพัฒนา” **อนุสาร อสท.**, 5 ธันวาคม 2535

ครรชิต ฝืนวอล รศ.ดร., “สรุปสภาพปัญหาการจราจรและแนวทางการแก้ปัญหาสำหรับ
พื้นที่กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล”, **สิ่งแวดล้อม’ 36 ประชาชนต้องมี
ส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม** : องค์กรพัฒนาเอกชนร่วมจัดการสัมมนา
สิ่งแวดล้อม’ 36, มปส., 2536

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, “ประเทศไทยในคาบสมุทรอินโดจีน”, **ภูมิลักษณะใน
ประเทศไทย**, 2534

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, “แนวคิดเศรษฐกิจแห่งชาติ”, **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม
ชุมชน และชนชาติไทย** : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, **ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา,**
โครงการวิถีทรรศน์, 2541

เฉลิมเกียรติ ผิวฉวน, **ความคิดทางการเมืองของทหารไทย 2519-2535 :** สำนักพิมพ์
ผู้จัดการ, 2535

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ, **ข้อมูลพื้นฐานกึ่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการ**
ปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3 : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2535

ไชยยศ บุญญาภิกิจ และ วีระ พันธุมวณิช, “สิ่งแวดล้อมภายในทศวรรษหน้า”, **สถาบัน**
สิ่งแวดล้อมไทย สัมนาประจำปี 2539, 2539

ช่อทิพย์ ปราโมช และคณะ, **โครงการสวนพระองค์สวนจิตรลดา :** บริษัท
สุขทรรศน์ จำกัด, 2539

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **ประวัติการเมืองไทย,** กรุงเทพมหานคร, 2535

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ บรรณาธิการ, จาก 14-6 ตุลาคม,
: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541

ทองต่อ กล้ายไม้ ณ อรุณยา, **การทอผ้ารูปศิลปะ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และ**
วรรณกรรมทศพิธราชธรรม : บริษัทต้นอ้อ จำกัด, กรุงเทพฯ, 2535

ธงทอง จันทรางศุ รศ., “พระราชอำนาจที่จะได้รับการกราบบังคมทูล และการปรึกษา”,
เอกกษัตริย์อัจฉริยะ : ทบวงมหาวิทยาลัย, 2540

ธนาคารอสมลิน, “ในหลวงกับประชาชน”, **55 ปี วิทย์ อ.ส.,** กรุงเทพมหานคร, 2542

เนชั่นสุดสัปดาห์, ฉบับวันที่ 29 ธันวาคม 2538 - 4 มกราคม, 2539

ประสาน ต่างใจ, “ฉากสุดท้ายสิ่งแวดล้อม”, **วิถีทรรศน์ :** กลียุคกับหายนะ
เศรษฐกิจไทย : โครงการวิถีทรรศน์, 2540

ปราโมทย์ ไม้กลัด, “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการแก้ไขปัญหารองน้ำ”, **ราชภัฏ**
เฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี : โรงพิมพ์
คุรุสภา ลาดพร้าว, 2539

ปรีชา เอี่ยมพงษ์สานต์, **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา,** พิมพ์ครั้งที่ 2 : คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ,**
: สำนักพิมพ์ตรีสิน, 2539

ไพจิตร เอื้อทวีกุล ดร., “เมืองกับสิ่งแวดล้อม”, **สิ่งแวดล้อม’ 36 ประชาชนต้องมี**
ส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม : องค์การพัฒนาเอกชนร่วมจัดการสัมมนา
สิ่งแวดล้อม’ 36, 2536

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **วงวรรณคดี**, เอกสารถ่ายสำเนา
มณูญ มุกข์ประดิษฐ์, **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ – รูปแบบและแนวคิด**
ในลักษณะเป็นยุทธศาสตร์สังคมเพื่อความมั่นคงของชาติ, เอกสารวิจัย
ส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2535

มานพ เมฆประยูรทอง, **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับสหประชาชาติ**, สมาคมแห่ง
สหประชาชาติแห่งประเทศไทย : โรงพิมพ์เทคนิค 19, มปป.
ยศ สันติสมบัติ, **อำนาจบุคลิกภาพและผู้นำการเมืองไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2 : สำนักพิมพ์
น้ำไท, 2535

รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, “แนวทางใหม่ตามไหล่เขาหินซ้อน”, **อนุสาร อสท.**, 1 สิงหาคม 2526
วิทยากร เชียงกูล, **เศรษฐกิจศาสตร์มิติใหม่**, โครงการวิถึทรรศน์, 2542

วิทยากร เชียงกูล และคณะ, **วิกฤติเศรษฐกิจไทย – ผลกระทบจากการรับเงินไอ**
IMF และทางออกของประชาชน : กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540

วุฒิสภา, “พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย”, **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**
กับรัฐสภา, 2539

ศุภจิต มโนพิทักษ์, “นโยบายสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย”, เอกสารถ่ายสำเนา
สุภัทรรติศ ดิศกุล หม่อมเจ้า (ทรงแปล), “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้ากรุงสยาม
บทที่ 1”, **ทำเนียบราชตระกูลในกรุงสยาม และพระบาทสมเด็จพระ**
พระจอมเกล้า เจ้ากรุงสยาม, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล
อดุลยเดชฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์, 2537

สุมาลี บำรุงสุข และคณะ, **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**, กรุงเทพมหานคร,
: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป.

สรนุช ธงศิลา (แปล), “การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่”,
ไศกนาฏกรรมสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542

สุวภา แก้วสุข, “น้ำท่วมไทย”, **นิตยสารสารคดี**, เอกสารถ่ายสำเนาทหความ ฉบับที่
151, 2538

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ,
**แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** : มปส., มปป.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ,
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับงานพัฒนา: มปส., 2530

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐสภา**: มปส., 2526

สำนักราชเลขาธิการ, **สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์**, ข้อความ
บรรยายประกอบภาพที่ 12 : คณะกรรมการจัดงาน สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์
200 ปี, 2535

อนุมงคล ศิริเวทิน และรศ.ดร.ปฐม มณีโรจน์, “การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ :
บทบาท ภารกิจ ระบบบริหารการพัฒนาโดยพระมหากษัตริย์ไทย”,
เอกกษัตริย์อัจฉริยะ : ทบวงมหาวิทยาลัย, 2540

อานันท์ ปันยารชุน, A Personal Reflection, King Bhumibol Adulyadej : Thailand’s
Guiding Light. The Post Publishing Pcl, 1996

อัมมาร สยามวาลา, “เศรษฐกิจไทย – 50 ปี ของการขยายตัว”, **ความรู้นั้นสำคัญ
ยิ่งใหญ่** : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2540

อรสม สุทธิสาคร, “อาทิตย์เบิกฟ้า”, **นิตยสารสารคดี** ฉบับที่ 142, 12 ธันวาคม, 2539

David Lamb, “A Figurehead with Absolute Powers”, **Los Angeles Time**, December
28, 1997

Denis D. Gray and Bart Mcdowell, “Thailand’s Working Royalty”, **National
Geographic**, October 1982, The King of Thailand in World Focus, Foreign
Correspondents Club of Thailand, Bangkok, 1988

Denis D. Gray, “Thailand’s Working Royals”, **Sawasdee Magazine**, January, 1987

Derek Davies, A Right Royal Example : “King Bhumibol Acts as a Catalyst
for Progress”, **Far Eastern Economic Review**, January, 1986

Give More, Take Less, **Leaders Magazine**, April-June 1982, The King of Thailand in World Focus, Foreign Correspondents Club of Thailand, Bangkok, 1988

Julian Gearing, "A Very Special Monarch", **Asiaweek**, 1999

Pomp and Majesty, A Dynasty Celebrate 200 Years of Rule, **Asiaweek**, April 23, 1982, The King of Thailand in World Focus, Foreign Correspondents Club of Thailand, Bangkok, 1988

Sylvana Foa, **King Bhumibol's Day : Jungle Boots, Leeches and Pouring Rain**, United Press International, October 7, 1980, The King of Thailand in World Focus, Foreign Correspondents Club of Thailand, Bangkok, 1988

Violence Sweeps Bangkok, **Associated Press**, October 14, 1973 and Peter O'Loughlin, "The Student's Revolt", **Associated Press**, October 17, 1973

คณะผู้จัดทำหนังสือพระเจ้าแผ่นดิน

ที่ปรึกษา	นายสมพงษ์ วิสุทธิแพทย์ นายวีรพล ดวงสูงเนิน	
คณะผู้จัดทำ	นางจินตนา พันธุ์พัก นางสมศรี จามรมาน น.ส.จันทิพย์ เนื่องจำนงค์ น.ส.วชิราภรณ์ พันชมภู	นางชนิดาภา พลประจักษ์ น.ส.ศุภวรรณ สัจจพงศ์ นายบุญชู สิริวิบูลยานนท์ นายดำรง สุนกุล
ผู้เขียน	น.ส.สุวิมล ผึ้งประเสริฐ นายปริญญา ชาตินักรบ น.ส.ชิตชนก สุญลินภัย	นายดุขฎี นัยวัฒน์กุล นายนิธิ วจิตวุฒิพงษ์
ภาพ	สำนักราชเลขาธิการ กรุงเทพมหานคร ทบวงมหาวิทยาลัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อ ประสานงานโครงการอันเนื่อง มาจากพระราชดำริ (กปร.) นายสุรจิต จามรมาน	ฝ่ายช่างภาพส่วนพระองค์ สำนักพระราชวัง กรมชลประทาน สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ส่วนสื่อประชาสัมพันธ์ต่างประเทศ กรมประชาสัมพันธ์ ฝ่ายผลิตภาพเพื่อการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์
พิมพ์ที่	หจก. เปเปอริ เอ้าส์	
จำนวนพิมพ์	7,000 เล่ม	
ปีที่พิมพ์	มกราคม 2543	
หมายเลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ	(ISBN) 974-7859-06-8	
จัดพิมพ์	คณะอนุกรรมการฝ่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธี มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542	

บ 9444 ฉ.2

DS
586
ภ671พ
2543

กรมประชาสัมพันธ์.
พระเจ้าแผ่นดิน.

